

Sandsmålet «i morgon»: en sosiolingvistisk studie av talemålet på Sand i Suldal

Even André Klungtveit

Universitetet
i Stavanger

Masteravhandling

Lektorprogram for humanistiske fag
Institutt for kultur- og språkvitenskap

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I STAVANGER

12. mai, 2017

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Lektorprogram i humanistiske fag, master i lesevitenskap	Vårsemesteret, 2017 Åpen/konfidensiell
Forfatter: Even André Klungtveit	 (signatur forfatter)
Veileder: Inge Særheim	
Tittel på masteroppgaven: Sandsmålet «i morgon»: en sosiolingvistisk studie av talemålet på Sand i Suldal Engelsk tittel: The dialect of Sand «tomorrow»: a sociolinguistic study of the dialect in Sand in Suldal	
Emneord: talemål, sosiolingvistikk, Sand, Suldal, Rogaland	Sidetall: 100 sider + vedlegg/annet: 43 Stavanger, 12.05.2017 dato/år

FORORD

Dette har uten tvil vært mitt livs mest ambisiøse overskuddsprosjekt. Avhandlingen har nemlig blitt til hånd i hånd med en travel og altopplukende hverdag som fersk norsklærer ved Sauda vidaregåande skule. Samtidig håper og tror jeg ikke dette viser igjen i kvaliteten på arbeidet. Mastergraden har etter hvert blitt et stort og viktig mål for meg, både karrieremessig og rent personlig, så det er nærliggende å kalle prosjektet for min «hvite hval». Jeg har i det minste følt meg litt som kaptein Ahab i de mange, sene nattetimene, med blodskutte øyne etter litt for lite søvn og litt for mye kaffe, men med målet konstant i sikte.

Nå er det ikke først og fremst denne negative holdningen jeg har uttrykt i løpet av de første linjene jeg egentlig ønsker å formidle. Utgangspunktet mitt var og er en sunn interesse for språk og talemål, og særlig for talemål fra Rogaland eller Nord-Rogaland. Det er ofte bymålene som vekker størst interesse og dermed blir gjenstand for forskning, men jeg ønsker å slå et slag for periferien. Derfor ønsker jeg også å bidra til forskning på området. Hvis denne forskningen i neste omgang kan komme samfunnet til gode eller bidra til andres forskning, ville jeg blitt svært lykkelig.

Det er mange som har hjulpet meg med arbeidet og som dermed har gjort seg fortjent til en takk. Jeg skal prøve å huske på alle. Først og fremst vil jeg rette en stor takk til veilederen min, Inge Særheim, som har vist stor forståelse og tålmodighet gjennom hele masterarbeidet, selv om framdriften i arbeidet mitt til tider har vært noe treg. Jeg vil også takke Jan Hognestad for tidligere veiledning av bacheloroppgaven og sin interesse og sine gode råd i oppstartsfasen av masterprosjektet. Randi Neteland fortjener også en stor takk for hjelpen med bacheloroppgaven og rådgivning rundt masteravhandlingens tema. Mange av kollegaene mine ved Sauda vidaregåande skule har vært til uvurderlig hjelp i arbeidet med å finne relevante informanter, og særlig Karen Benninghoff med tanke på å finne voksne informanter. En stor takk til dere alle. Informantene mine er selve fundamentet for denne avhandlingen, så uten dem hadde ikke prosjektet vært mulig å gjennomføre. Takk for at dere stilte velvillig opp og delte deres tanker, historier, og, ikke minst, språk med meg.

Til slutt vil jeg rette en spesiell takk til mine foreldre. Jeg skylder dere alt.

Sauda, mai 2017

Even André Klungtveit

TEGNFORKLARINGER OG FORKORTELSER

Fonemisk transkripsjon vil være en viktig del av min framstilling og drøfting av materialet, og jeg tar dessuten i bruk en del forkortelser. Derfor ønsker jeg også å tydeliggjøre hvilket meningsinnhold jeg legger i de ulike symbolene og forkortelsene som blir brukt utover i denne avhandlingen. Samtidig forutsetter jeg at leseren av denne teksten allerede er kjent med en del grunnleggende lingvistiske begrep, og jeg kommer derfor ikke til å forklare dem noe videre, med mindre jeg vurderer det som nødvendig. Jeg har valgt å bruke det internasjonale fonetiske alfabetet, bedre kjent som «The International Phonetic Alphabet» eller «IPA». Her har jeg registrert litt ulik praksis for markering av noen konsonantfonem, så jeg ønsker også å avklare min bruk av disse her.

Prosodiske tegn, konsonantfonem og andre markeringer

Tegn	Beskrivelse	Eksempel
1	Tonem 1	løvet – / ¹ lø:və/
2	Tonem 2	løve – / ² lø:və/
:	Lang vokal foran	båt – /bo:t/
.	Syllabisk konsonant	katten – /katn̩/
'	Utvikler seg til	/hestadn/ > /hestanə/
>	Fonemisk transkripsjon	/pe:kə/
//	Fonemisk transkripsjon	
<i>Kursivering</i>	Normalortografisk transkripsjon av uttale tilpasset nynorsk rettskriving	<i>leggjen, solå</i>
ʁ	stemt uvular frikativ	grå - /gʁo:/
çç	ustemt affrikat	ikkje - /icçə/
ʃʃ	stemt affrikat	liggja - /lɪʃja/

Forkortelser

adv.	-	adverb	m.	-	maskulinum
adj.	-	adjektiv	n.	-	nøytrum
bf.	-	bestemt form	norr.	-	norrønt
det.	-	determinativ	perf.	-	perfektum partisipp
ent.	-	entall	pres.	-	presens
f.	-	femininum	pret.	-	preteritum
fl.	-	flertall	pron.	-	pronomen
inf.	-	infinitiv	ubf.	-	ubestemt form
kf.	-	kortform	v.	-	verb

Innhold

1. INNLEDNING	1
1.1 Formål	1
1.1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål	1
1.1.2 Hypoteser.....	4
1.1.2.1 Fonologiske endringer	4
1.1.2.2 Morfologiske endringer	5
1.1.2.3 Språklige realiseringer hos de ulike kjønnene	6
1.1.2.4 Påvirkning av språkutviklingen	6
1.1.2.5 Oppsummering av hypoteser	7
1.2 Avhandlingens struktur	8
2. SAMFUNN OG SPRÅK PÅ SAND.....	9
2.1 Geografi og samferdsel	9
2.2 Samfunnsutvikling på 1900-tallet.....	10
2.2.1 Samferdsel	11
2.2.2 Anleggstid: vannkraft og vegutbygging	12
2.2.3 Folketallsutvikling	14
2.2.4 Næringer	16
2.2.5 Skoler.....	17
2.3 Talemålet i Indre Ryfylke og på Sand.....	18
2.3.1 Fonologi.....	19
2.3.1.1 Monoftonger	19
2.3.1.2 Diftonger	20
2.3.1.3 Konsonanter.....	20
2.3.1.4 Konsonantsamband.....	21
2.3.2 Morfologi.....	22
2.3.2.1 Verb	22
2.3.2.2 Substantiv	22
2.3.2.3 Adjektiv	23
2.3.2.4 Personlige pronomener	24
3. FAGHISTORIE OG LOKAL SPRÅKFORSKNING.....	25
3.1 Faghistorie – fra ordlister til moderne sosiolingvistikk.....	25
3.2 Sosiolingvistikk - det labovske paradigmet.....	28
3.3 Norske sosiolingvistiske studier	29
3.4 Tidligere forskning på talemålet i Nord-Ryfylke og på Sand	32
3.4.1 P. Thorson: Målet i Nordaust-Ryfylke og Ryfylke-målet	32
3.4.2 O. Veka: Noko om stadnamn frå Sand i Ryfylke	33

3.4.3 O.H. Sandvik: Talemål i Rogaland – i går, i dag og i morgon	33
3.4.4 S. Sandvik: Suldalsmålet	34
3.4.5 R. Neteland: Koinéforming av industristedtalemål	34
4. TEORI	36
4.1 Språklig tilstand og endring	36
4.1.1 Hvorfor endrer språk seg?	36
4.1.1.1 Indre drivkrefter.....	37
4.1.1.2 Ytre drivkrefter	38
4.1.2 Hvordan endrer språk seg?	40
4.1.2.1 Bølge teorien og sprangmodellen	40
4.1.2.2 Regionalisering.....	41
4.1.2.3 Standardtalemål	41
4.2 Dialektkontakt	42
4.2.1 Akkomodasjon.....	43
4.2.2 Språklige mekanismer	43
4.2.3 Koiné og koinéforming i korte trekk	44
4.2.4 Majoritetsprinsippet.....	45
4.3 Sosiale variabler	45
4.3.1 Geografisk tilhørighet.....	46
4.3.2 Alder.....	46
4.3.3 Kjønn	47
5. METODE	49
5.1 Kvalitativ og kvantitativ metode	49
5.2 Språklige variabler	51
5.2.1 V1: Monoftongering av diftongen /œu/.....	52
5.2.2 V2: Sammenfall av kj-lyd og sj-lyd	52
5.2.3 V3 og V4: Avpalatalisering av velarene /k/ og /g/ i innlyd.....	52
5.2.4 V5 og V6: Realisering av norrøn ll og norrøn rn i rotstavelse	53
5.2.5 V7 og V8: Hankjønn og hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	53
5.2.6 V9: A-verb, endelse i presens.....	54
5.2.7 V10 og V11: Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i preteritum og perf. part.	54
5.2.8 V12: Sterke verb, vokalkvalitet i innlyd i presens.....	55
5.2.9 V13: Hunkjønn, endelse i bestemt form entall	55
5.3 Innsamling av data.....	55
5.3.1 Sosiale variabler og utvalg av informanter.....	56
5.3.2 Kontakt med informantene og intervjusituasjonen.....	58
5.3.3 Den metodiske framgangen.....	60

5.3.3.1 Spørreskjema	60
5.3.3.2 Samtalebasert intervju	61
5.3.3.3 Bildetest.....	62
5.3.3.4 Oppsummering	63
5.4 Bearbeiding av materialet.....	63
5.4.1 Bearbeiding av bildetesten	64
5.4.2 Bearbeiding av samtalene.....	64
5.4.3 Utrekning av resultatet	65
6. PRESENTASJON AV RESULTATER.....	66
6.1 Språktilstanden på Sand i dag	66
6.2 Endring og bevaring i talemålet på Sand.....	68
6.2.1 V1: Monoftongering av diftongen /œu/.....	69
6.2.2 V2: Sammenfall av kj-lyd og sj-lyd	69
6.2.3 V3 og V4: Avpalatalisering av velarene /k/ og /g/ i innlyd.....	70
6.2.4 V5 og V6: Realisering av norrøn ll og norrøn rn i rotstavelse	71
6.2.5 V7 og V8: Hankjønn og hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	73
6.2.6 V9: A-verb, endelse i presens.....	74
6.2.7 V10 og V11: Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i preteritum og perf. part.	74
6.2.8 V12: Sterke verb, vokalkvalitet i innlyd i presens.....	76
6.2.9 V13: Hunkjønn, endelse i bestemt form entall.....	77
6.3 Språkutvikling ut fra variabelen kjønn	77
6.3.1 Variabelen kjønn i den voksne aldersgruppen.....	77
6.3.2 Variabelen kjønn i ungdomsgruppen.....	79
6.4 Oppsummering	80
7. DRØFTING AV RESULTATER.....	81
7.1 Drivkrefter i språkutviklingen på Sand	81
7.1.1 Indre faktorer	81
7.1.2 Ytre faktorer	83
7.1.2.1 Økt mobilitet og kommunikasjon.....	83
7.1.2.2 Skriftspråk	85
7.1.2.3 Regionalisering.....	87
7.1.2.4 Ulla-Førre-prosjektet	89
7.1.2.5 Akkomodasjon.....	92
8. AVSLUTNING	94
8.1 Synkroni og diakroni i talemålet på Sand.....	94
8.1.1 Fonologiske variabler	95
8.1.2 Morfologiske variabler	96

8.1.3 Endring og bevaring	96
8.2 Den sosiale variabelen kjønn.....	97
8.3 Påvirkningsfaktorer	98
8.4 Videre forskning.....	100
LITTERATUR	101
NETTRESSURSER:	105
VEDLEGG 1	107
VEDLEGG 2	109
VEDLEGG 3	111
VEDLEGG 4	113
VEDLEGG 5	115
VEDLEGG 6	120
VEDLEGG 7	122
VEDLEGG 8	123
VEDLEGG 9	124
VEDLEGG 10.....	125
VEDLEGG 11	131
SAMMENDRAG	132

Oversikt over figurer

Figur 1: Oversiktsbilde av Suldal kommune.....	9
Figur 2: Vegnettet i området rundt Sand.....	10
Figur 3: Bostedsområder på Sand som ble utbygget i tilknytning til Ulla-Førre.....	13
Figur 4: Folketallet i Sand kommune i perioden 1876 til 1964.....	14
Figur 5: Folketallet i Suldal kommune i perioden 1965 til 1998.....	15
Figur 6: Folketallet i grunnkretsene Sand/Sandsbygda i perioden 1999 til 2015.....	16
Figur 7: S-kurvmodellen.....	40
Figur 8: Ytre grensepunkter for dialektområdet.....	57
Figur 9: Tjelmanebrua. Skillet mellom sentrum og utkant.....	58
Figur 10: Variasjon og endring for V1 - Oversikt i stolpediagram.....	69
Figur 11: Variasjon og endring for V2 – Oversikt i stolpediagram.....	70
Figur 12: Variasjon og endring for V3 og V4 - Oversikt i stolpediagram.....	71
Figur 13: Variasjon og endring for V5 - Oversikt i stolpediagram.....	72
Figur 14: Variasjon og endring for V7 og V8 - Oversikt i stolpediagram.....	73
Figur 15: Variasjon og endring for V9 - Oversikt i stolpediagram.....	74

Figur 16: Variasjon og endring for V10 og V11 – Oversikt i stolpediagram.....	75
Figur 17: Variasjon og endring for V12 - Oversikt i stolpediagram.....	76
Figur 18: Variasjon i talemålet til de voksne ut fra variabelen kjønn – Samtale.....	78
Figur 19: Variasjon i ungdomsmålet ut fra variabelen kjønn – Samtale.....	79
Figur 20: Spredningsmønster for utvalgte sentrum i Rogaland ut fra sprangmodellen.....	87
Figur 21: Hypotetisk spredningsmønster i Rogaland/Indre Ryfylke.....	88
Figur 22: Oversikt over bostedet til de sysselsatte i NVE/Statkraft i 1981.....	90

Oversikt over tabeller

Tabell 1: Folketall i de viktigste bostedsstrøkene i Suldal i 1970 og 1980.....	16
Tabell 2: Vokalinventar.....	19
Tabell 3: Konsonantinventar.....	20
Tabell 4: Bøyningsmønster for verb på Sand.....	22
Tabell 5: Bøyingsmønster for substantiv på Sand.....	23
Tabell 6: Bøyningsmønster for adjektiv i Ryfylke.....	23
Tabell 7: Bøyningsmønster for personlige pronomener i Indre Ryfylke.....	24
Tabell 8: "Kjønnsparadokset".....	48
Tabell 9: Metoder og tidsbruk.....	60
Tabell 10: Oversikt over bruk av tradisjonelle og yngre former i ungdomsmålet på Sand.....	67
Tabell 11: Mal for tabellene brukt i presentasjonen.....	68
Tabell 12: Variasjon og endring for V1 – Samtale.....	69
Tabell 13: Variasjon og endring for V2 – Samtale.....	70
Tabell 14: Variasjon og endring for V3 – Samtale.....	71
Tabell 15: Variasjon og endring for V4 – Samtale.....	71
Tabell 16: Variasjon og endring for V5 – Samtale.....	72
Tabell 17: Variasjon og endring for V6 – Samtale og bildetest.....	72
Tabell 18: Variasjon og endring for V7 – Samtale.....	73
Tabell 19: Variasjon og endring for V8 – Samtale og bildetest.....	73
Tabell 20: Variasjon og endring for V9 – Samtale.....	74
Tabell 21: Variasjon og endring for V10 – Samtale og bildetest.....	75
Tabell 22: Variasjon og endring for V11 – Samtale og bildetest.....	75
Tabell 23: Variasjon og endring for V12 – Samtale.....	76
Tabell 24: Variasjon og endring for V13 – Samtale.....	77
Tabell 25: Resultat for jentene for V1 – Voksne – Samtale og bildetest.....	78

Tabell 26: Resultat for guttene for V12 – Voksne – Samtale og bildetest.....	78
Tabell 27: Resultat for jentene for V1 – Ungdommer – Samtale og bildetest.....	80
Tabell 28: Yngre former på Sand og gjeldende skriftspråksformer per 2017.....	85
Tabell 29: Yngre former i talemålet på Sand og i Stavanger, Haugesund og Sauda.....	89
Tabell 30: Anleggsansatte fordelt etter bosted i Suldal og nabokommuner i Rogaland i 1981.....	91
Tabell 31: Oversikt over bruk av yngre former i ungdomsmålet på Sand.....	95
Tabell 32: Endring og bevaring i sandsmålet.....	97
Tabell 33: Samsvar mellom sandsmålet og faktorene forenkling, skriftspråk og regionale sentrumsmål.....	99

1. INNLEDNING

I 1979 ga Olav Hetland Sandvik ut rapporten *Talemål i Rogaland - i går, i dag og i morgen: om uttale, bøyning og ordtilfang i Rogalands-målet*. Som det kommer fram av tittelen, gir Sandvik både en diakron og en synkron framstilling av talemålene i Rogaland når det gjelder lydverk, formverk og ordtilfang. I tillegg legger han vekt på endringstendensene, og gjør seg opp noen tanker om hvordan «morgendagens» talemål kan bli. Det er snart 40 år siden denne rapporten ble gitt ut, og jeg mener at det nå bør være mulig å gjøre seg opp en mening om hvordan utviklingen har gått siden dette. Jeg ønsker derfor å se nærmere på nettopp den «morgendagen» som Sandvik nevner i rapporten, og vil undersøke språktilstanden og språkutviklingen i et begrenset område i Indre Ryfylke, altså Sand i Suldal kommune. Undertegnede er selv fra nabokommunen Sauda, og jeg gjennomførte tidligere en mindre undersøkelse av talemålet i Sauda i fordypningsoppgaven min i nordisk (Klungtveit, 2014). Språkutviklingen i Sauda viste seg å være sterkt påvirket av industrialiseringen som fant sted på 1900-tallet, spesielt med tanke på tempo og omfang. På Sand vil jeg tro at språkutviklingen har hatt et noe roligere tempo og et noe mer avgrenset omfang, men jeg mener likevel det vil være interessant å undersøke eventuelle endringer i talemålet de siste årene.

1.1 Formål

Denne avhandlingen er en sosiolingvistisk studie av talemålet på Sand i Suldal. Jeg har foretatt et utvalg av fonologiske og morfologiske språktrekk som jeg ønsker å undersøke, både synkront og diakront. Sandviks rapport (1979) har i stor grad fungert som et referansepunkt i denne utvelgelsesprosessen, men jeg har også inkludert et par språktrekk som viser seg å være i endring i ungdomsmålene i større deler av landet.

1.1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Utgangspunktet for undersøkelsen min har vært følgende problemstilling:

- Hvordan har talemålet på Sand i Suldal utviklet seg i ettertid av Olav Hetland Sandviks rapport fra 1979?

Denne problemstillingen er svært generell, så jeg har i tillegg valgt å bryte den opp i mer avgrensede forskningsspørsmål.

1 Hvordan er språktilstanden blant de yngre språkbrukerne i dag?

I første omgang ønsker jeg altså å studere noen utvalgte språktrekk ut fra et synkront perspektiv. Med dette mener jeg at jeg vil forsøke å kartlegge språksituasjonen til den yngre generasjonen på Sand. Sandvik (1979) gjør greie for både fonologi, morfologi og ordtilfang i rapporten sin. På grunn av denne oppgavens begrensede format, har jeg måttet avpasse materialet deretter. Derfor går jeg ikke inn på ordtilfanget i noen grad. Når det gjelder fonologi og morfologi, har jeg foretatt et utvalg, og dette utvalget består av totalt tretten språklige variabler; åtte fonologiske og fem morfologiske. Tretten variabler kan i utgangspunktet virke som en uoverkommelig mengde i forhold til oppgavens omfang, men flere av variablene hører tett sammen og vil i stor grad bli behandlet sammen. Under har jeg forsøkt å skissere hvilke variabler jeg skal undersøke. Jeg nøyer meg med å liste dem opp i denne omgang, og gir heller en mer detaljert forklaring i metodekapittelet.

Fonologiske variabler:

Variabelnavn	Forklaring
haust	Monoftongering av diftongen /œu/
kino	Sammenfall av kj-lyd og sj-lyd i framlyd
stokkjen	Avpalatalisering av velaren /k/ i innlyd
veggjen	Avpalatalisering av velaren /g/ i innlyd
fjedle	Realisering av norrøn ll
badn	Realisering av norrøn rn i rotstavelse
knivadn	Hankjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall
skåledn	Hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall

Morfologiske variabler:

Variabelnavn	Forklaring
kasta	A-verb, endelse i presens
talde	Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i preteritum
talt	Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i perfektum partisipp

kjeme

Sterke verb, vokalkvalitet i innlyd i presens

ferjå

Hunkjønn, endelse i bestemt form entall

2 På hvilke måter har språket endret seg sammenlignet med generasjonen før?

Ett av de karakteristiske trekkene ved språk, er at språkene endrer seg. En slik endringsprosess tar vanligvis tid, men jeg tror det vil være interessant å vurdere hva som har endret seg og hva som ikke har endret seg i talemålet på Sand i etterkant av Sandviks rapport (1979). Etter at jeg har kartlagt språktilstanden blant de yngre språkbrukerne på Sand, vil jeg kunne sammenligne dette med språket til tidligere generasjoner. Dermed undersøker jeg også språktrekkene ut fra et diakront perspektiv. For at dette skal være mulig, er jeg avhengig av et sammenligningsgrunnlag. Sandviks rapport vil i så måte være en viktig kilde, og det finnes dessuten andre tidligere publikasjoner på området, noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 3. Ut fra dette mener jeg at jeg har en tilstrekkelig oversikt over det tradisjonelle talemålet, altså det talemålet man kan forvente å høre hos den eldre generasjon på Sand. I tillegg vil det være interessant å undersøke språktilstanden til språkbrukerne som er født mellom disse to generasjonene, for på denne måten vil jeg forhåpentligvis få bedre innsyn i utviklingsprosessen. Derfor er det også ønskelig å intervjuer noen få personer som er født på 1960- og 1970-tallet, slik at de kan fungere som en referansegruppe.

3 Har språket utviklet seg ulikt med tanke på kjønn?

Det mest interessante er selvfølgelig å finne ut av den språklige tilstanden og utviklingen totalt på samfunnsnivå, men jeg mener også det vil være av interesse å undersøke om det finnes noen tydelige forskjeller i språket til guttene og språket til jentene. Dette gjelder først og fremst ungdomsgruppen, men det vil også være relevant å sammenligne disse elementene med den voksne gruppen.

4 Hvilke faktorer kan ha vært med på å påvirke den språklige utviklingen på Sand?

Det er mange faktorer som er med på å påvirke utviklingsprosessen i et gitt språksamfunn. Endringene kan blant annet komme av drivkrefter i samfunnet og i mennesket, av psykososiale prosesser i mellommenneskelig kontakt, men også av drivkrefter internt i språket i seg selv (jf. Skjekkeland, 2009: 74ff). Det er derfor oftest vanskelig, og kanskje heller ikke hensiktsmessig, å fastslå at én enkel språkendring kommer av én konkret årsak.

Innledningsvis nevnte jeg at industrialisering synes å ha påvirket språkutviklingen i Sauda i

stor grad. Det er slettes ikke utenkelig at endringer i samfunnet på Sand i andre halvdel av 1900-tallet også har ført til endringer i språket, om enn ikke i så stor grad som i Sauda. Jeg vil derfor også drøfte hvilke mulige faktorer og psykososiale prosesser som kan ha spilt inn i språkutviklingen.

1.1.2 Hypoteser

Hypotesene jeg har som utgangspunkt for arbeidet er basert på flere elementer, men det er likevel endringstendensene Sandvik (1979) lister opp i sin rapport som har veid tyngst. Samtidig har mine egne språkmøter med sandsmålet vært veiledende, i tillegg til egne kunnskaper og erfaringer med samfunnet i samtiden. Jeg jobber per i dag som lærer på Sauda vidaregåande skule, og møter derfor ofte på ungdommer fra Sand. Dette har vært med på å skape en viss forventning om hva jeg kan komme til å finne i undersøkelsen min.

1.1.2.1 Fonologiske endringer

I slutten av kapittelet «Lydverket» nevner Sandvik (1979: 76f) en rekke endringstendenser i lydsystemet i rogalandsdialektene. Han påpeker samtidig at de ulike dialektene viser stort samsvar, og jeg regner derfor med at dette også gjelder sandsmålet. Det er ikke alt her som er like relevant for min undersøkelse, men vi kan i det minste bite oss fast i følgende punkt:

- Overgang frå palatal til velar uttale i ungdomsmålet. Særleg utsette er dei palatale affrikatane.
- Tydeleg tendens til utjamning av «konservative» drag i konsonantsambanda. Mange segmenterte og differensierte konsonantsamband blir nå tiljamna.

(Sandvik, 1979: 77)

Ut fra dette vil jeg tro at majoriteten av ungdommer på Sand i dag sier *stokken* bf.ent.m. /¹støkŋ/ og *veggen* bf.ent.m. /¹vægŋ/ framfor *stokkjen* /¹stökçŋ/ og *veggjen* /¹vējçŋ/. Dessuten tror jeg at flertallet vil ha gått bort fra de segmenterte og differensierte formene, og at de altså sier *fjellet* bf.ent.n. /¹fjɛl/ og *barn* ubf.ent.n. /bærŋ/ i stedet for *fjedlet* /¹fjɛdl/ og *badn* /¹bæ:dn/. Samtidig tror jeg ikke at de nye formene er enerådende, for jeg mener selv å ha hørt de tradisjonelle formene blant dagens ungdom. Sandvik (1979: 133) mener også at man går bort fra de differensierte formene i bestemt form flertall av hankjønns- og hunkjønnsord. Ut fra dette, forventer jeg at former som *knivadn* bf.fl.m. /²kni:vadŋ/ og *skåledn* bf.fl.f. /²sko:lædn/ nå uttales *knivane* /²kni:væn/ og *skålene* /²sko:læn/ av flesteparten. Monoftongering er utbredt i andre deler av landet (jf. Skjekkeland, 2005:47f), men kanskje ikke først og fremst i dette området. Likevel viser forskning på saudadialekten at diftongen *au*

/œ/ er i endring der, både i sterke verb og i andre ord, og at monoftongen ø /œ/ blir stadig mer vanlig (Neteland, 2014: 191). Jeg tror nok at majoriteten av ungdommer på Sand har holdt på diftongen i ord som «haust», «graut» og «laus», men synes likevel det vil være interessant å undersøke dette nærmere. En annen tendens i tiden er det Skjekkeland (2005: 79) beskriver som «samanfall av sje- og kje-lyden». Dette språkfenomenet har særlig vokst i byer, og innebærer altså at palatal frikativ /ç/ faller sammen med postalveolar frikativ /ʃ/, slik at det ikke blir noen distinksjon mellom ord som *kjenne* inf. og *skjenne* inf. eller *kjede* ubf.ent.n. og *skjede* ubf.ent.m. Jeg mener igjen å ha oppfattet denne tendensen blant unge språkbrukere i Indre Ryfylke, men tror heller ikke her at endringen er fullstendig i talemålet til ungdommene.

1.1.2.2 Morfologiske endringer

I kapittelet «Formverket» peker Sandvik (1979) på de morfologiske endringstendensene i talemålene i Rogaland, altså endringene i bøyingsystemet. Det er igjen ikke alt som er relevant, men vi kan begynne med svake a-verb:

- I presensformene av svake a-verb blir endinga -a bytt ut med -ø i yngre sentrumsmål, på same måten som i Stavanger-målet (...) Presens-r finst ennå i Suldals- og Sauda-dialekt, men er på retur. (Sandvik, 1979: 134)

Med andre ord kan man forvente å finne en endring i a-verbene, der eksempelvis *kasta* /²kasta/ og *samla* /²samla/ har blitt til *kaste* /²kastø/ og *samle* /²samlø/ i presens. Med suldalsdialekt, mener nok Sandvik tidligere Suldal herad, og ikke Suldal kommune. Derfor regner jeg heller ikke med å få utslag på presens-r i undersøkelsen. Sandvik (1979: 134) peker også på at det går mot omfattende endringer i ja-verbene. Der det eldre bøyingsystemet var /²telja/ – /¹te:lø/ – /²taldø/ – /talt/, kan man altså nå forvente å finne et bøyingsystem uten endret vokalkvalitet i innlyd i preteritum og perfektum partisipp: /²tela/ – /²telø/ – /²teldø/ – /telt/. En annen tendens er at mange verb som før hadde omlyd i presensbøyingen, ikke lenger har det (Sandvik, 1979: 135). Jeg tror derfor at verb som «å koma» nå bøyes *komma* inf. /²køma/ – *komme* pres. /¹kømə/ av majoriteten i stedet for den tradisjonelle bøyingen *koma* inf. /²ko:ma/ – *kjeme* pres. /¹çe:mø/. Det er ingenting som tyder på noen endring i bestemt form entall av hunkjønnsord i dialekten på Sand, som tradisjonelt skal ha å-endelse, slik som i *solå* /¹su:lø/. Det ser derimot heller ut for å spre seg (jfr, Sandvik, 1979: 134). Jeg ønsker likevel å ha det med i undersøkelsen, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 5.

1.1.2.3 Språklige realiseringer hos de ulike kjønnene

Det er vanskelig å komme med en konkret hypotese knyttet til språktrekkene jeg har valgt ut og hvordan disse blir realisert i talen til de ulike kjønnene. Samtidig viser tidligere forskning at jenter har en større tendens til å snakke mer standardnært, bruke prestisjeformer og endre talemålet sitt raskere enn det guttene gjør (Mæhlum, 2008: 120). Dette erfarte blant annet Gabrielsen (1984: 102f) i sin forskning på ungdomsmålet i Stavanger på 1980-tallet, hvor det viste seg at guttene snakket mer dialekt enn jentene – uansett samfunnsklasse. Det interessante er at jentene samtidig også oftere introduserer nye former som bryter med standardvarietet. Dette kaller Labov for «the gender paradox» (2001: 292; 367). Selv om disse tendensene på mange måter kan problematiseres, vil det likevel være nærliggende å tenke seg at jentene i større grad bruker de variantene som ligger nærmere, eller bryter med, et prestisjemål/en standardvarietet også i min undersøkelse. Så kan man i neste omgang diskutere hva som kan regnes som et prestisjemål for lokalsamfunnet Sand og hvorvidt det eksisterer en standarvarietet i Norge. Jeg vil komme tilbake til dette senere, men siden Stavanger er det nærmeste regionscentrumet for Sand, regner jeg også med at Stavanger er det språklige spredningscentrumet for regionen i denne avhandlingen, dersom man går ut fra regionalisering som fenomen. Stavangermålet kan med andre ord regnes som en regional standardvarietet, og jeg vil derfor tro at man finner en ulik språklig tilnærming til denne varietetet mellom guttene og jentene på Sand.

1.1.2.4 Påvirkning av språkutviklingen

Som tidligere nevnt, er det mange faktorer som kan påvirke språkutviklingen i et gitt samfunn, og det er nærmest umulig å peke ut én enkel årsak til endringene. Noen av disse faktorene gjelder nok i Norge generelt, for det har skjedd store endringer i samfunnet vårt i andre halvdel av 1900-tallet. Samtidig har det også skjedd mer lokale endringer i samfunnet Sand, som også bør drøftes. Skjekkeland (2009: 75ff) nevner en rekke eksempler på ytre faktorer som vil kunne påvirke et gitt språksamfunn, slik som økt mobilitet, prestisje, skriftspråk og standardtalemål, massemedia, kontakt mellom ulike dialekter og regionalisering. Jeg mener alle disse elementene er relevante, også i en drøfting knyttet til språkutviklingen på Sand, og jeg tror særlig regionalisering og dialektkontakt vil være viktige stikkord i denne sammenhengen. Som jeg senere skal komme tilbake til, var det anleggstid i Suldal på 1970- og 1980-tallet, knyttet til utbyggingen av Ulla-Førre-prosjektet. I den anledning kom det mange tilflyttere til området fra alle kanter av landet. Dette kan absolutt

også ha vært med på å påvirke språket på Sand. Samtidig kan språkendringer også komme av såkalte indre faktorer, altså endringer som kan forklares med utgangspunkt i språket i seg selv. De vanligste endringene av denne typen fortøner seg som systemforenklinger (Skjekkeland, 2009: 75), altså forenklinger av elementer som grammatiske regler og uttale. Ut fra de hypotesene jeg har foreslått i de tidligere delkapitlene, vil språkendringene høyst sannsynlig bære preg av nettopp systemforenkling.

1.1.2.5 Oppsummering av hypoteser

Hypotesene mine kan derfor oppsummeres på følgende måte:

Fonologi	<ul style="list-style-type: none"> - Ungdomsmålet preges av en tydelig utjamning av tradisjonelle språktrekk, slik som palatalisering av velarer i innlyd, differensiering og segmentering. Informantene bruker bare disse formene i noen grad eller ikke i det hele tatt. - Det er en økende tendens til monoftongering av diftongen /au/ i talemålet, men det er ingen fullstendig overgang. - Ungdommene har i stor grad sammenfall av kj-lyden /ç/ og sj-lyden /ʃ/ i framlyd, men det er ingen fullstendig overgang.
Morfologi	<ul style="list-style-type: none"> - Endelsen i presens av svake a-verb blir i større grad uttalt med trykklett /ə/ enn med /a/ i ungdomsmålet. - Talemålet til ungdommene preges av et enklere bøyingsystem for ja-verbene, uten endret vokalkvalitet i innlyd i preteritum og perfektum partisipp. - Det er en økende tendens i talemålet til at mange av de sterke verbene som tradisjonelt har hatt omlyd i bøyingen i presens, ikke lenger har det, men det er ingen fullstendig overgang. - Endelsen i bestemt form entall av hunkjønnsord forblir uendret.
Kjønns-forskjeller	<ul style="list-style-type: none"> - Jentene bruker i større grad varianter som nærmer seg eller bryter med den regionale standardvarietetet i begge aldersgrupper. Stavangermålet regnes i denne sammenhengen som regional standardvarietet. - Guttene holder i større grad enn jentene på tradisjonelle dialektformer i begge aldersgrupper.
Påvirknings-faktorer	<ul style="list-style-type: none"> - Samfunnet på Sand, så vel som i Norge, har i etterkrigstiden gjennomgått store endringer. Dette vil være en viktig ytre faktor i språkendringsprosessen på Sand. - Det er en økende tendens til regionalisering og utjamning av tradisjonelle språktrekk i norske dialekter, og særlig i yngre sentrumsmål. Dette vil også vise igjen i språkutviklingen på Sand. - Ulla-Førre-prosjektet førte til stor befolkningsvekst i Suldal kommune på 1970- og 1980-tallet, og den påfølgende dialektkontakten kan ha påvirket språket på Sand. - De fleste språkendringene vil fortøne seg som systemforenklinger.

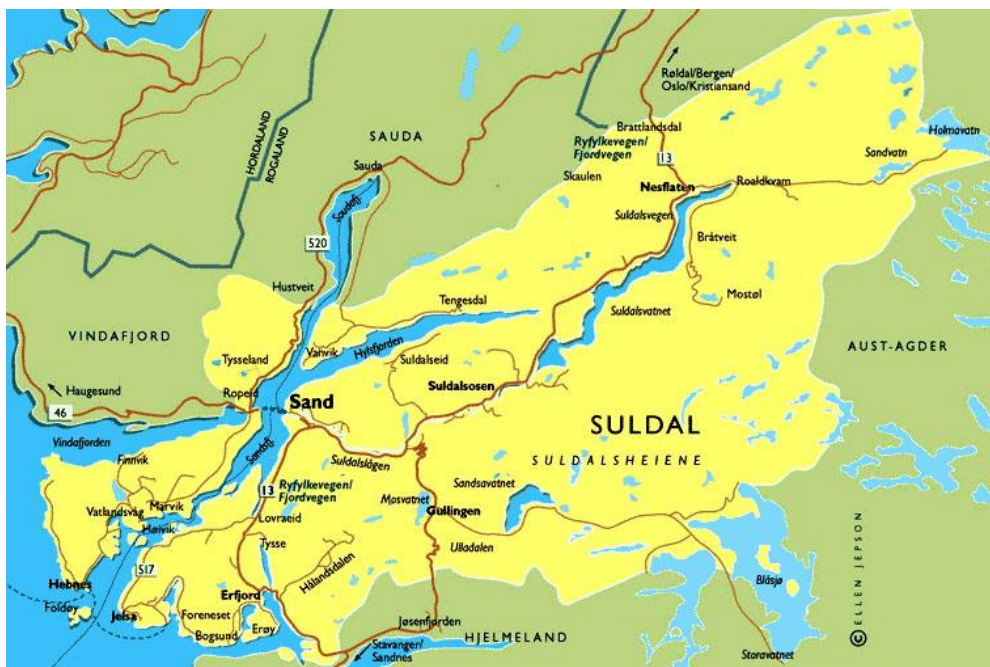
1.2 Avhandlingens struktur

I neste kapittel vil jeg forsøke å danne et bilde av samfunnet på Sand. Her vil jeg plassere Sand geografisk og gi en beskrivelse av samfunnsutviklingen på 1900-tallet, med særlig fokus på den andre halvdel av århundret. Jeg vil også forsøke å beskrive talemålet i Indre Ryfylke generelt, og på Sand spesielt, med tanke på fonologi og morfologi. I kapittel 3 vil jeg gjøre rede for det faghistoriske bakteppet for avhandlingen, med særlig vekt på sociolingvistikken, før jeg i kapittel 4 presenterer den teoretiske rammen for oppgaven. I kapittel 5 går jeg inn på sociolingvistisk metode i tillegg til mine egne metodiske avgjørelser. I kapittel 6 presenterer jeg resultatene av innsamlingsarbeidet mitt, og i kapittel 7 drøfter jeg disse resultatene. I kapittel 8 oppsummerer jeg resultatet med utgangspunkt i forskningsspørsmålene og hypotesene mine, og kommer med noen forslag til videre forskning på området.

2. SAMFUNN OG SPRÅK PÅ SAND

I dette kapittelet vil jeg prøve å danne et bilde av samfunnet på Sand, med særlig fokus på det som er relevant for en sosiolingvistisk undersøkelse. I den første delen vil jeg forsøke å plassere Sand geografisk og si litt om samferdselen i området, og i den neste vil jeg i korte drag gjøre rede for samfunnsutviklingen rundt tettstedet på 1900-tallet. I den siste delen av kapittelet vil jeg forsøke å lage en grammatisk skisse av talemålet i Indre Ryfylke generelt og på Sand spesielt.

2.1 Geografi og samferdsel

Figur 1: Oversiktsbilde av Suldal kommune¹

Suldal kommune ligger nordøst i Rogaland, i den nordligste delen av regionen Ryfylke. Suldal tilhører nærmere bestemt det området som kalles for Indre Ryfylke, sammen med nabokommunen, Sauda. De andre kommunene som omslutter Suldal, er Hjelmeland i sør, Vindafjord i vest, Etne, Odda og Vinje i nordøst og Bykle i øst. Suldal kommune grenser altså til fylkene Hordaland og Telemark i nordøst og til Aust-Agder i øst. Sand er det største

¹ Hentet 10. januar 2016, fra nettsidene til Suldal kommune: <https://www.suldal.kommune.no/artikkel.aspx?Mid1=692&Aid=1164>.

tettstedet og kommunesenteret i Suldal (Suldal kommune, 2015), og ligger helt vest i kommunen, der Hylsfjorden og Sandsfjorden møtes.

Figur 2: Vegnettet i området rundt Sand²

Det er i hovedsak to hovedveger som binder Sand sammen med andre deler av landet, nemlig riksveg 13 og fylkesveg 46. Riksveg 13 går fra Håra i Røldal, nedover Suldal og kommer inn mot Sand fra øst. Før den når Sand sentrum, tar den av sørover (jfr. figur 2). Her begynner altså den såkalte «Ryfylkevegen», som har bundet sammen Sand og Sandnes helt siden 1965 (Høibo, 1993: 545). Fram til utgangen av 2015 har det gått ferje mellom Sand og Ropeid. Da begynte fylkesveg 46 på Sand, og strakk seg vestover til Knapphus via ferjesambandet. Etter at Sandsfjordbrua ble ferdigstilt i slutten av 2015, sluttet ferjen å gå. Dersom man skal videre vestover fra Sand, må man nå kjøre riksveg 13 sørover til Lovraeidet, og derifra følge fylkesveg 46 vest over den nye broen til Ropeidhalvøya. I figur 2 kan man se både den gamle og den nye løsningen for fylkesveg 46; via ferje i nord og via bro i sør. I tillegg går fylkesveg 520 fra Ropeid og inn til Sauda, og sommerstid kan man også denne vegen ta seg til Røldal, via Breiborg.

2.2 Samfunnsutvikling på 1900-tallet

Sand er i dag en del av Suldal kommune, men slik har det ikke alltid vært. I perioden 1859 til 1965 var nemlig Sand en egen kommune (Høibo, 1993). Fra og med 1. januar 1965 ble

² Hentet 10. januar 2016, fra <https://www.google.no/maps/@59.4574439,6.2221164,12z>.

kommunene Sand, Suldal, Jelsa og Erfjord slått sammen til én storkommune. I det videre vil jeg gjøre rede for samfunnsutviklingen i Sand/Suldal på 1900-tallet ved å se nærmere på følgende områder: samferdsel, anleggstiden, folketall, næringer og skoler.

2.2.1 Samferdsel

Det levner liten tvil om at det var båten som lenge dominerte som framkomstmiddel i Ryfylke. Fra og med 1855 startet dampskipet Ryfylke sin ordinære rutetrafikk mellom Stavanger og Sand (Høibo, 1993: 49), og Sand ble derfor et viktig knutepunkt for trafikken i området. For den videre framkomsten var hesten et viktig middel. Fra 1872 var det veg mellom Sand og Osen, og fra 1885 gikk det dampbåt mellom Osen og Nes i Suldal (Høibo, 1993: 170; 223). I 1892 ble arbeidet med en veg mellom Nesflaten og Røldal ferdigstilt, og fra Røldal kunne man videre ta seg vestover til Odda og østover til Telemark.

I 1921 kom de første bilene til Sand, og den stadig økende biltrafikken fra dette tidspunktet fikk også følger for samferdselen i området. I 1926 begynte det å gå bilferje mellom Sand og Ropeid, og dampbåten mellom Osen og Nes ble etter hvert også byttet ut med en som kunne ta biler med seg (Høibo, 1993: 259f). De eksisterende vegene ble dessuten utbedret for å dekke det nye behovet, og det kom også til flere nye veger. Hovedvegen mellom Imsland og Ropeid var ferdig i 1922, og den såkalte «Dollarvegen» mellom Ropeid og Sauda åpnet for trafikk i 1931 (Høibo, 1993: 261; 265). I 1930-årene fikk man også en modernisering av rutetrafikken på fjordene. Det Stavangerske Dampskibsselskab begynte nemlig å fornye fjordbåtene sine, og satte i stedet inn hurtigbåter (Tjeltveit, 1994: 145). En større utgave av disse, altså «Fjordrott», kunne dessuten ta med seg en viss mengde med biler. Denne moderniseringen gjorde at båtene fikk en bredere appell og at de kunne gå hyppigere, og knyttet dermed bygd og by tettere sammen.

Den viktigste utviklingen i vegnettet i etterkrigstiden vil bli beskrevet nærmere i neste delkapittel, men jeg nevner dem også kort her. Fra og med 1965 åpnet den såkalte «Ryfylkevegen», noe som gjorde det mulig å kjøre fra Sand og helt til Sandnes i sør-Rogaland (Høibo, 1993: 545). Suldalsvegen var også klar i 1979, mye som et resultat av utbyggingen av vannkraftverk i Suldal (Høibo, 1993: 539). Dette åpnet for biltrafikk mellom Sand og Røldal. Både Suldalsvegen og Ryfylkevegen er i dag en del av riksveg 13, som jeg nevnte tidligere. Per i dag går det fortsatt hurtigbåt mellom Stavanger og Ryfylke, og Sand er enda ett av anløpsstedene. Den viktigste endringen i samferdselen i området i nyere tid er Sandsfjordbrua, som åpnet november 2015. Med denne broen, var det ikke lenger behov for ferje mellom Sand

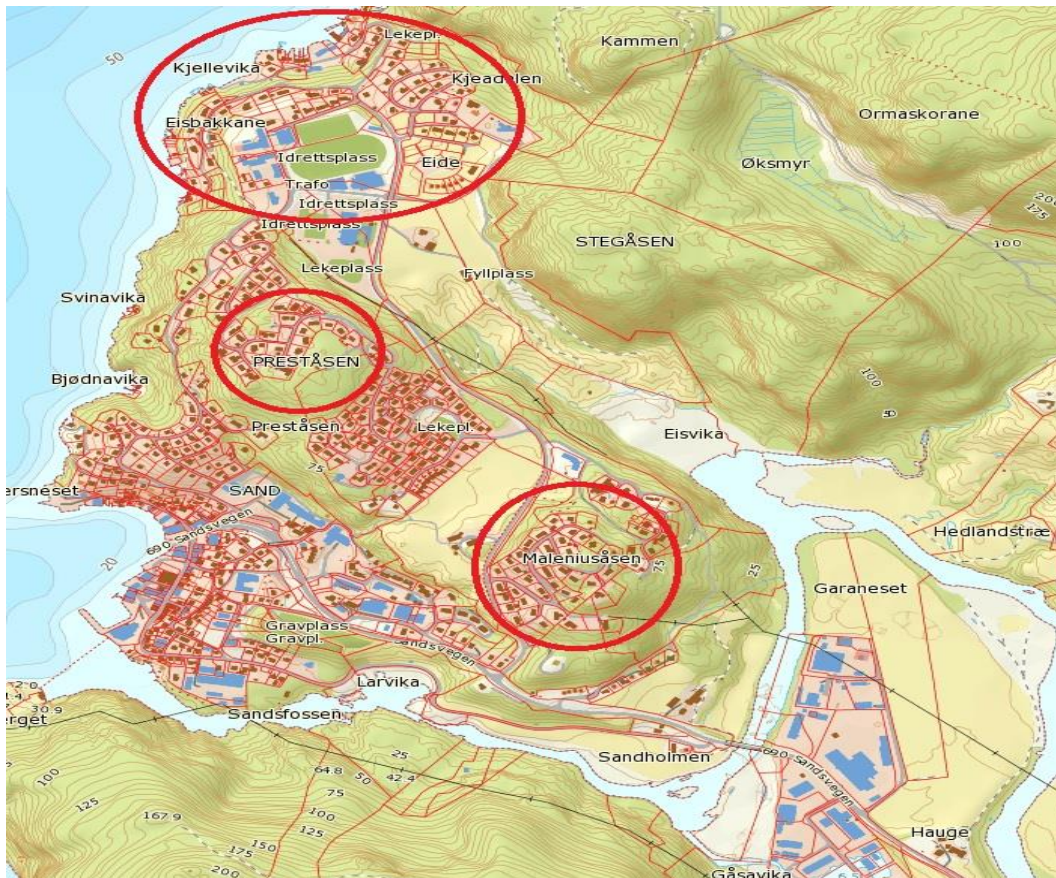
og Ropeid, og ferjen sluttet derfor å gå i overgangen til 2016. En følge av dette er at hovedtrafikken vestover mot fylkesveg 46 ikke lenger går gjennom Sand sentrum, men i stedet sørover til Lovraeidet (jfr. figur 2). Fra Lovraeidet går veien videre over Sandsfjordbrua i vest, og deretter nordover på Ropeidhalvøya til den kobler seg på fylkesveg 46 igjen på Ropeid.

2.2.2 Anleggstid: vannkraft og vegutbygging

I første halvdel av 1900-tallet var det altså i hovedsak rutebåtene som knyttet Ryfylke og sør-Rogaland sammen. Samtidig begynte man å diskutere en mulig fastlandsveg som kunne binde Ryfylke sammen allerede på 1930-tallet (Høibo, 1993: 539). Blant annet på grunn av stor uenighet rundt vegprosjektet og dessuten andre verdenskrig, ble derimot ikke Ryfylkevegen en realitet før over 30 år senere, i 1965. Fram til dette ble bare deler av vegen bygget i ulike omganger, deriblant strekningene Botne-Jøssang og Hålandsosen-Kilane (Høibo, 1993: 542f). I tillegg kom man så langt som til at bare broen over Tyssefjorden manglet på parsellen Hålandsosen-Vik før andre verdenskrig inntraff. Det ble dessuten begynt på arbeidet med strekningen Lovra-Sand i 1945. Først fra året 1961 fikk man store nok bevilgninger til å kunne fullføre Ryfylkevegen, og i tiden fram mot 1965 ble det bygget bro over Tyssefjorden, parsellen Lovra-Sand ble gjort ferdig, Erfjord bro åpnet og det ble bygget veg mellom Jelsa og Lovra (Høibo, 1993: 545). I juli 1965 var også ferjesambandet over Jøsenfjorden klart, og det var for første gang mulig å kjøre hele strekningen mellom Sand og Sandnes.

Perioden fra begynnelsen av 1960-tallet og fram til midten av 1980-tallet er i stor grad kjent som «anleggstiden» i Suldal. Dette på grunn av at det i denne tidsperioden ble bygget ut flere vannkraftverk i området, deriblant Røldal-Suldal Kraft A/S og Ulla Førre (Tjeltveit, 1994: 96), noe som igjen førte til et økt behov for arbeidskraft. Røldal-Suldal Kraft A/S begynte på utbyggingen av sitt vannkraftverk i 1961, og i 1967 stod det ferdig. Norsk Hydro var også sterkt involvert i dette prosjekt, og kraften ble brukt på aluminiumsfabrikken til Norsk Hydro på Karmøy. Det er likevel Ulla-Førre-utbyggingen som i størst grad har satt sitt preg på denne anleggstiden. Ulla-Førre er det største kraftprosjektet som har blitt bygget i Norge (Høibo, 1987: 9f). Prosjektet omfatter et større geografisk område på 2000 kvadratkilometer, som først og fremst gjelder kommunene Suldal og Hjelmeland, men også et område i Bykle i Aust-Agder. Det er særlig vassdragene som er knyttet til elvene Ulla, Førre og Suldalslågen som er viktige, noe som også gjenspeiles i prosjektets navn. Det ble bygget flere magasiner i denne forbindelsen, men det største, og trolig mest kjente, er likevel Blåsjø.

Det ble også bygget tolv dammer rundt Blåsjø, der Storvassdammen er den største og Oddatjørndammen er den høyeste, og det ble dessuten sprengt ut 125 kilometer med tunneler. I tilknytning til magasinene finner man tre kraftstasjoner, og det er stasjonen i Kvilldal som er størst av disse. Anleggsenteret for prosjektet ble lagt til Garaneset på Sand. I tillegg til alt dette måtte man også bygge ut veger for å åpne for transport, så fra 1979 kunne man blant annet kjøre mellom Nesflaten og Solheimsvik (Høibo, 1993: 539). Dette er den såkalte Suldalsvegen.

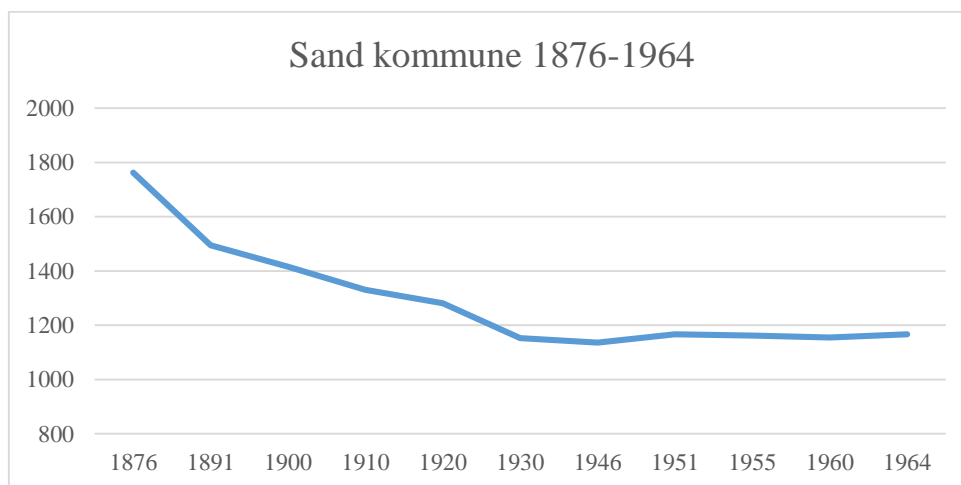
Figur 3: Bostedsområder på Sand som ble utbygget i tilknytning til Ulla-Førre³

Utbyggingen av Ulla-Førre førte med seg et stort behov for arbeidskraft, og resulterte i en viss tilflytting til Suldal kommune. Dette skal vi se nærmere på i delkapittel 2.2.3. For å huse alle tilflytterne ble det satt opp brakkerigger rundt om i kommunen, men det ble også bygget flere hus i Maleniusåsen på Sand, og det ble etablert byggefelt i områdene Preståsen/Vestly og Eide (Høibo, 1987: 22ff). Jeg har forsøkt å gi et omriss av disse bostedsområdene i figur 3.

³ Kartutsnittet er hentet 1. mars 2016, fra <http://www.norgeskart.no/#13/6103/6626877>. De røde markeringene er mine, og indikerer bare omtrentlig områdene for utbyggingen av husene – ikke nødvendigvis de konkrete husene utbyggingen gjelder.

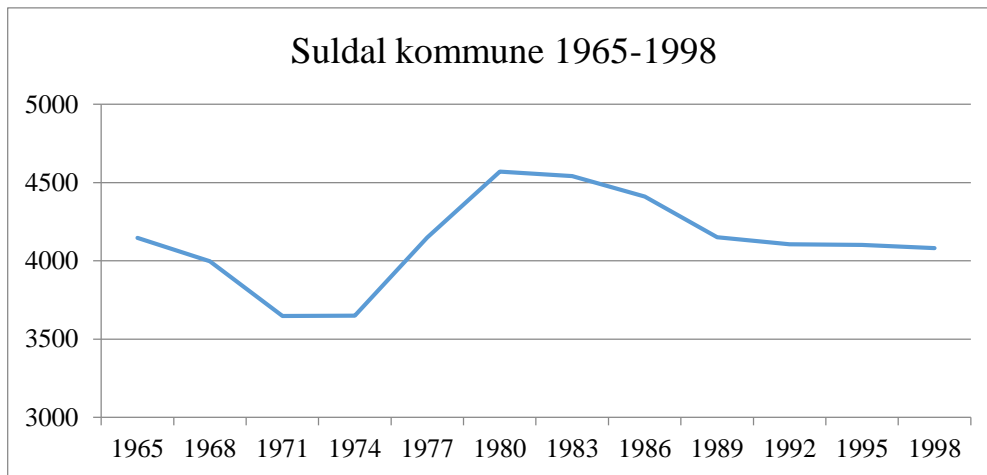
2.2.3 Folketallsutvikling

På det meste bodde det 1762 mennesker i, det som den gang var, Sand kommune (Høibo, 1993: 212ff). Fra dette tidspunktet i 1876 minket befolkningen stadig fram mot midten av 1900-tallet (jfr. figur 4). Rundt 1900 hadde befolkningen sunket med så mye som 20 %, og folketallet var da på 1415 innbyggere. En av grunnene til at folketallet var på nedgang i andre halvdel av 1800-tallet, var at skipsbyggingen tok slutt i 1870-årene (Høibo, 1993). Behovet for arbeidskraft ble dermed mindre. Dessuten var det mange som flyttet til Amerika i denne perioden. Tendensen fortsatte, også i første halvdel av 1900-tallet, og i folketellingen fra 1930 hadde folketallet sunket til 1153. Dette var den siste folketellingen før andre verdenskrig. Rett etter krigen, i 1946, ble det holdt en ny folketelling, og det viste seg at befolkningen hadde minket til 1136. Dette var bunnpunktet på 1900-tallet. Høibo (1993: 214) foreslår noen grunner til den stadig minkende befolkningen mellom 1900 og 1946. For det første mener han at utflytting var en viktig årsak. Det var vanskelige tider, og mange måtte flytte for å finne seg arbeid. For det andre ventet man lenger med å gifte seg, og man fikk færre barn. Også dette kan tilskrives de vanskelige vilkårene som preget tidsperioden.

Figur 4: Folketallet i Sand kommune i perioden 1876 til 1964 (Høibo, 1993: 214; 511; SSB, 2015a)

Etter andre verdenskrig og bunnpunktet i 1946, stabiliserte folketallet seg. I 1964, som altså var det siste året hvor Sand var en egen kommune, lå folketallet på 1167 (SSB, 2015a). Høibo (1993: 512) mener at en begynnende sentralisering kan være årsaken til denne stabiliseringen: «Folk flytte frå bygdene og inn til meir sentrale strok». Dette viser seg blant annet gjennom at folketallet i kommunene rundt, altså Suldal, Jelsa og Erfjord, sank i den samme perioden.

Figur 5: Folketallet i Suldal kommune i perioden 1965 til 1998 (SSB, 2015a)

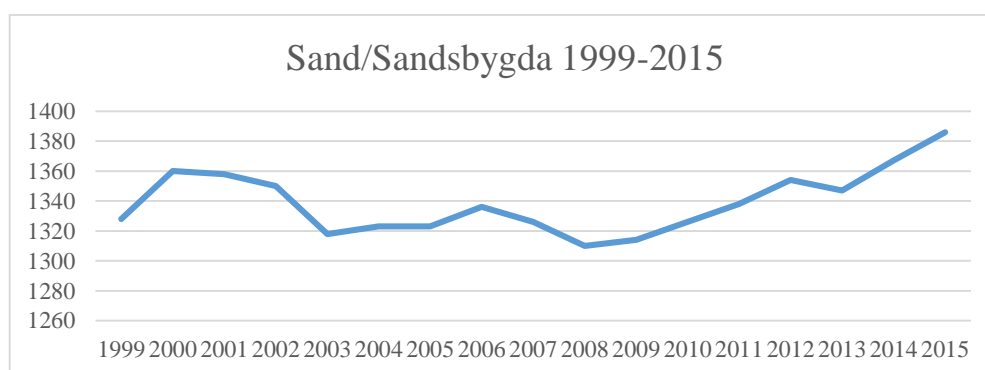
Fra og med 1965 ble altså Sand en del av Suldal kommune. Det har vist seg vanskelig å finne fyldige statistikker for folketallet i et så begrenset område som Sand fram til 1998. Derfor forholder jeg meg i det videre mest til folketallsutviklingen for kommunen som helhet (jfr. figur 5), i den tro at dette også vil kunne si noe om utviklingen på Sand.

I 1965 bodde det 4146 mennesker i Suldal kommune (SSB, 2015a). Utbyggingen av Røldal-Suldal-vassdragene gjorde at folketallet holdt seg stabilt fram til 1967 (Meland, 1984: 60). I løpet av de neste syv årene, altså fram til 1974, sank folketallet med nesten 500 personer. Utover 1970-tallet steg folketallet igjen med rundt 950 personer, fram til toppunktet i 1982 på 4582 innbyggere. Denne økningen kan man nok i stor grad se i sammenheng med Ulla-Førre-utbyggingen. Ifølge Høibo (1987: 26) arbeidet det på det meste rundt 1550 mennesker i tilknytning til Ulla-Førre-prosjektet. Omtrent 2/3 av disse var ansatt ved Statkraft, mens 1/3 var ansatt hos private entrepenører. Dette betyr at nærmere 1000 personer jobbet for Statkraft i forbindelse med Ulla-Førre. Av disse var det 2/3 som hadde bosted i en annen kommune, og som dermed var pendlere, og 1/3 som var fastboende i Suldal (Meland, 1984: 92). De fastboende det vises til her, var i størst grad tilflyttere uten noen tidligere tilknytning til Suldal, men bestod også av en del utflyttede suldøler som hadde flyttet tilbake igjen. Det var bare cirka 20 % av de fastboende som alltid hadde bodd i Suldal. I tillegg kan vi nok også regne med at en del av innflytterne tok med seg familie på flyttelasset. I tabell 1 kan man se utviklingen for folketallet i de tre viktigste bostedsstrøkene i Suldal kommune mellom 1970 og 1980. Både Sand, Suldal og Erfjord/Jelsa opplevde en økning i folketallet i denne perioden, men Sand fikk helt klart den største økningen, med 439 innbyggere. Befolkningen på Sand vokste altså med hele 40,8 %.

Bostedstrøk	1970		1980	
	Antall innb.	%	Antall innb.	%
Sand	1075	29,3	1514	33,2
Suldal	1234	33,7	1560	34,2
Erfjord/Jelsa	1355	37,0	1493	32,7
Totalt	3664	100	4567	100

Tabell 1: Folketall i de viktigste bostedsstrøkene i Suldal i 1970 og 1980 (Meland, 1984: 65)

Utover 1980-tallet trappet man stadig ned på Ulla-Førre-prosjektet, og anleggstiden tok etter hvert slutt (Høibo, 1987: 26). Dette fikk også konsekvenser for folketallet, og i 1990 hadde befolkningen minket med 463 personer siden toppunktet i 1982. Folketallet i 1990 var dermed 4119, og det fortsatte å holde seg stabilt rundt 4100 personer utover 1990-tallet. I figur 6 kan vi se at folketallet på Sand også har hatt en stabil utvikling i perioden 1999 og fram til i dag, med en befolkning på et sted mellom 1300 og 1400 innbyggere. I utgangen av 2015 bodde det 1386 innbyggere i området Sand/Sandsbygda (SSB, 2015b)

Figur 6: Folketallet i grunnkretsene Sand/Sandsbygda i perioden 1999 til 2015 (SSB, 2015b)

2.2.4 Næringer

På slutten av 1800-tallet var jordbruk, tømmer, håndverk og sildefiske viktige næringer på Sand, men skipsbygging var også et viktig arbeid i denne perioden (Høibo, 1993). På grunn av sin plassering og nærhet til sjøen, har Sand også vært et viktig handelssentrum for området. Vi har tidligere sett at det begynte å gå dampskip mellom Sand og Stavanger i 1855 (jfr. delkapittel 2.2.1), noe som gjorde strandstaden til et sentralt knutepunkt i Indre Ryfylke. Utbyggingen av samferdselen i området, med veg til Osen, dampskip mellom Osen og Nes og veg videre til Røldal og Hardanger, åpnet også for et stort marked for turisme (Høibo, 1993: 225ff). Det kom turister fra svært mange land, via Stavanger, men det kom flest fra England. I denne sammenhengen var lakseelvene i Suldal et stort trekkplaster, men også natur og kultur i

seg selv. Etter hvert ble industri også en viktig næring, noe som blant annet innebar sagbruk, bøkkerverksted og snekkerverksted. I 1950 regnet man også næringsmiddelindustri og bekleidningsindustri som sentrale industrigrener på Sand (Høibo, 1993: 572), altså slikt som bakeri, slakter, brusfabrikk, meieri, skomakere, skreddere og sydamer. Med dette er vi altså tilbake igjen til handel som en særdeles viktig næring for området. Fra 1960-tallet til 1980-tallet var det, som vi tidligere har sett, anleggstid og vegutbygging i Suldal. Dette førte med seg et økt behov for arbeidskraft, men fikk også ringvirkninger på andre deler av samfunnet, slik som handelen.

I dag er det særlig industri og produksjon som er den sentrale næringen for Suldal kommune: «Suldal sitt næringsliv er i stor grad basert på dei gode naturgjevne føresetnadene i kommunen». Dette sitatet er hentet fra Suldal kommune sine nettsider (2013), og peker på det tette forholdet mellom natur og næring i Suldal. Den viktigste næringen er energiproduksjon, gjennom selskaper som Ulla Førre, Hydro kraftproduksjon Røldal-Suldal, Suldal Elverk KF og andre lignende småkraftverk. I tillegg er Norsk Stein, som ligger mellom Sand og Jelsa, en stor og viktig bedrift. Her produseres det pukk og tilslag til asfalt og betong. Landbruket er fortsatt en avgjørende del av næringsvirksomheten i Suldal, og det samme gjelder turisme, men transport har også blitt en næring i vekst her.

2.2.5 Skoler

Ifølge Høibo (1993: 372) er skolen en viktig del av Sands historie, mye på grunn av at det «ga strandstaden ein profil som skulestad», og på første halvdel av 1900-tallet var det altså flere skoler som ble bygget og stiftet. I 1914 ble det bygget en ny folkeskole på strandstaden Sand, og i Sandsbygda hadde det allerede blitt bygget et nytt skolehus i 1900 (Høibo, 1993: 374ff). I perioden 1913 til 1926 fantes det også et tilbud for videregående utdanning, gjennom Sand Millomskule – «2-årig skule for landsungdom».

Et annet tilbud for videregående utdanning fikk man også i Ryfylke Arbeidsskule fra 1922 (Olimstad, 2009). Her kunne man i utgangspunktet lære seg snekkerfaget, men rosemaling ble også en del av fagtilbudet i 1931. I 1965 endret skolen navn til Sand Yrkesskule og det ble også opprettet en mekanisk linje. Snekkerfaget ble dessuten utvidet i 1973, slik at man i tillegg kunne ta fagbrev i tømmerfaget. I 1976 skiftet skolen navn igjen, til Suldal vidaregåande skule, og dette var navnet helt fram til skolen fusjonerte med Sauda vidaregåande skule i 1999. I løpet av denne perioden hadde den videregående skolen en rekke fagtilbud, slik som snekker- og tømmerfaget, rosemalingsfaget, mekaniske fag, bergverksfaget,

elverkfaget, helse- og sosialfag, formgivingsfag og dessuten allmenne fag. Ryfylke folkehøgskole ble også opprettet i 1913, og fra og med 1920 hadde folkehøgskolen egne undervisningslokaler og internat på Eide. Fra 1947 til 1973 kunne man dessuten gå på Sand realskule, en privatskole i regi av Ryfylke- og Jæren indremisjon (Thorsen, 2014). Dette var en utdanning som nivåmessig lå mellom folkeskole og gymnas. Både arbeidsskolen, folkehøgskolen og realskolen trakk elever som kom fra andre steder i landet.

I dag har Sand én grunnskole, som dekker alle ti årstrinnene (Suldal kommune, 2016). I tillegg har Sauda videregående skule en egen avdeling på Sand, med linjene Toppvolley og byggfag. Ryfylke folkehøgskole ble lagt ned i 2001, så det gamle folkehøgskoleinternatet blir i dag brukt som internat for elevene på Toppvolley, som kommer fra hele landet. Både Sand skule og den videregående avdelingen ligger på Eide. Ellers kan det være verdt å nevne at nynorsk har vært tjenestepåbudet i Suldal kommune siden 1922, og i skoleåret 2011/2012 var det 99,6 % av elevene i grunnskolen i kommunen som hadde nynorsk som hovedmål (Grepstad, 2015).

2.3 Talemålet i Indre Ryfylke og på Sand

Sandsmålet kan beskrives som et sørvestlandsk a-mål, og vi kan videre si at det tilhører det rygske dialektområdet (Veka, 1971: 16). Sand befinner seg i Indre Ryfylke, og talemålet i dette området skiller seg fra talemålet lenger sør; det være seg sør i Ryfylke eller sør i Rogaland. For det første bruker man de harde konsonantene p-t-k, mens det i Hjelmeland blir brukt såkalt bløte konsonanter, altså b-d-g (Særheim, 2007: 15). I Nord-Rogaland holder man dessuten på r-en i flertall av substantiv, slik som i *sauer*, *bilar* og *bakkar*, men man har ikke r i presens av svake verb: *kadla*, *kreve* og *lyse*. Et annet viktig trekk, som mer eller mindre gjelder hele Rogaland, er at talemålet tradisjonelt har vært preget av differensiasjon og segmentasjon (Veka, 1971: 16). Dette innebærer blant annet former som *adle*, *steidn* og *bjødn*.

Sand er en del av Suldal kommune, men talemålet på Sand skiller seg likevel på flere måter fra talemålet i indre Suldal, som ligger lenger inn i landet mot nordøst. I indre Suldal har man for eksempel o-ending, *jento*, i hunkjønnord, mens det på Sand er vanlig med å-ending: *jentå* (Veka, 1971: 17). Som tidligere beskrevet, har ikke sandsmålet r-endelse i presens av svake verb. Det finner man derimot i suldalsmålet, slik som i verbet *kadlar* (Sandvik, 1979: 115). Det er også forskjell på kvantiteten i vokaler som står foran

differensiasjonen *-dn*. I suldalsmålet uttales slike ord med kort vokal, slik som i /bjød̥n/ ubf.ent.m., mens man har lang vokal i sandsmålet, altså /bjø:dn/. Som vi straks skal se nærmere på, er det uvular frikativ, eller skarre-r, som er mest brukt på Sand. I Suldal har man holdt mer på den alveolare varianten, altså rulle-r.

Videre i dette kapittelet vil jeg altså forsøke å gi en grammatisk skisse over det tradisjonelle talemålet på Sand. Ofte vil dette innebære at jeg regner talemålet som en del av mønsteret for språket i Ryfylke eller Indre Ryfylke. I utarbeidelsen av denne skissen har jeg hovedsakelig forholdt meg til Sandvik (1979), Veka (1971) og Thorson (1930). Både Sandvik og Veka har brukt lydskriften Norvegia, mens jeg kommer til å holde meg til IPA. Når jeg i denne avhandlingen benytter meg av disse kildene, tar jeg derfor forbehold om eventuelle misforståelser mellom opprinnelig betydning og min tolkning. Jeg har tatt utgangspunkt i Sandøys oversettelsestabell (1996: 246f) i dette arbeidet.

2.3.1 Fonologi

I denne delen vil jeg altså si litt om fonologien eller lydverket i talemålet i dette området. Dette innebærer en redegjørelse for både monoftonger, diftonger, konsonanter og konsonantsamband.

2.3.1.1 Monoftonger

I ryfylkemålet finner vi følgende monoftonger:

	Fremre		Midtre	Bakre
	Urundet	Rundet		
Høy	i	y	ɥ	u
Mellomhøy	e	ø		ɔ
Lav				ɑ

Tabell 2: Vokalinventar

Det kommer fram av tabell 2 at målene i Ryfylke har åtte vokalfonem (Veka, 1971: 13f). I framstillingen har jeg satt opp kortvokalene, men antallet og plasseringene gjelder også for de lange ekvivalentene. Sandvik (1979: 49f) mener det kan være en forenkling å si at hele Ryfylke mangler vokalen /æ/. Thorson (1929: 14f) hevder at målene i Indre Ryfylke har denne lyden i ord som /blæ:sə/ (pres. av verbet «blåsa»), men Veka (1971: 14) er ikke i stand til å høre fonemet /æ/ i sandsmålet rundt førti år senere.

2.3.1.2 Diftonger

Sandsmålet har, ifølge Veka (1971: 14), fem diftonger. I listen under har jeg satt opp disse diftongene, og jeg bruker de samme eksemplene som Veka opererer med:

øu /œu/: blir realisert som i ordet *haug* m., /hœu/

ei /ɛi/: blir realisert som i ordet *hei* f., /hɛi/

øy /œy/: blir realisert som i ordet *høy* n., /hœy/

ai /ai/: blir realisert som i ordet *haje* m., /²hɑiə/

åy /ɔy/: blir realisert som i ordet *smøy* n. (altså «smøg»), /smɔy/

Sandvik (1979: 58) påpeker at det også har vært vanlig med bruk av kortdiftonger i talemålet i Ryfylke. Disse finner man som regel i bøyningsformene og de står alltid før lange konsonantlyder, altså før dobbel konsonant eller konsonantsamband. Eksempler på dette er: *breia* – *bre(i)ddə*, *snøya* – *snø(y)ddə*, *døua* – *dø(u)tt*. Sandvik (ibid.) presiserer likevel at dette trekket er på veg ut av ungdomsmålet.

2.3.1.3 Konsonanter

Ifølge Sandvik (1979: 59) er konsonantinventaret i talemålet i Rogaland, deriblant Indre Ryfylke, det samme som i andre vest-norske dialekter:

	Bilabial	Labio-dental	Alveolar	Post-alveolar	Palatal	Velar	Uvular	Glottal
Plosiv	p b		t d			k g		
Nasal	m		n		ɲ	ŋ		
Trille			(r)					
Affrikat					ç ĵ			
Frikativ		f v	s		ç j		ʁ	h
Lateral appr.			l					

Tabell 3: Konsonantinventar

Her er det likevel noen elementer som behøver nærmere kommentar. Veka (1971: 15) mener at den ulike realiseringen av *r* er bundet til generasjonsskiller. Det er den alveolare realiseringen, altså rulle-r, som er den opphavlige i dette området, og denne ble i størst grad

brukt av den eldre generasjonen. Den yngre generasjonen har derimot gått over til bruken av uvular frikativ, altså skarre-r. Den uvulære frikativten er i kraftig spredning i Rogaland, så vel som på resten av Vestlandet (jfr. Sandvik, 1979: 69), og Veka (1971: 15ff) mener den er på offensiven også oppover Suldal. Han setter likevel opp bruken av disse to variantene som særtrekk som skiller talemålet på Sand og i Suldal. Jeg føler meg derfor trygg på å si at det i dag er uvular frikativ som er enerådende i ungdomsmålet på Sand, men jeg har likevel valgt å føre opp den alveolare utgaven i tabell 3, siden det tross alt kan være rester av den hos nålevende fra den eldre generasjon. Tradisjonelt har affrikatene /cç/ og /jʃ/ vært vanlige i ryfylkemålet (Sandvik, 1979: 65), og begge regnes som innlydsallofoner. Den ustemte affrikaten finner man altså i ord som *bakkjen* bf.ent.m. /²bacçŋ/ og *ikkje* adv. /²icçə/, og den stemte i ord som *veggjen* bf.ent.m. /¹vεjʃŋ/ og *liggja* inf. /²lɪjʃa/.

2.3.1.4 Konsonantsamband

Talemålet i Ryfylke og på Sand har tradisjonelt også hatt differensiasjon og segmentasjon. Jeg nevner de mest vanlige formene under, og eksemplene har jeg igjen hentet fra Veka (1971: 17f) og Sandvik (1979: 73f).

Segmentasjon

norr. ll > dl: *hedl* m. /¹he:dl/ (altså «hæl»)

adle pron. /²adlə/

fjedl n. /¹fje:dl/

norr. nn > dn: *steidn* m. /¹steidŋ/

Differensiasjon

norr. rn > dn: *bjødn* m. /¹bjø:dŋ/

badn n. /¹ba:dŋ/

hestadn bf.fl.m. /²hestadŋ/

norr. fs > ps: *lepsi* f. /²lepsi/

ups f. /¹ups/

norr. fn > bn: *habn* f. /¹ha:bn/ (altså «hamn»)

rabn m. /¹ra:bn/ (altså «ramn»)

norr. sl > tl: *hattel* m. /¹hatl/ (altså «hassel»)

Tendensen i ungdomsmålet er likevel at man går mer og mer bort fra segmenterte og differensierte former, og heller i retning av det normalnorske (Sandvik, 1979: 75).

2.3.2 Morfologi

I det følgende vil jeg framstille viktige trekk ved morfologien eller formverket i det tradisjonelle talemålet i Indre Ryfylke og på Sand i tabeller. Dette innebærer substantiv, verb, adjektiv og personlige pronomen. Her har jeg valgt å holde meg til hovedformene, selv om det i mange tilfeller også finnes unntak (jfr. Sandvik, 1979).

2.3.2.1 Verb

I tabell 4 har jeg satt opp bøyingsmønsteret for verb i det tradisjonelle talemålet på Sand, ut fra klasse og tid.

Klasse		Infinitiv	Presens	Preteritum	Perfektum
Svake	<i>a</i> -verb, uten dent.end.	kasta	kasta	kasta	kasta
	<i>a</i> -verb, med dent.end.	kadla	kadla	kaltø	kalt
	<i>ja</i> -verb	kævja	kæ:vø	kævdø	kraft
	Verb med tost.tonelag i pres. og dent.end. i pret.	ly:sa døma	ly:sø dømə	ly:stø dømdø	ly:st dømt
	Kortverb	spo:	spo:ʀ	spødø	spøt
Sterke	1. kl.	ʀi:va	ʀi:vø	ʀeiv	ʀe:vø
	2. kl.	bʀy:ta	bʀy:tø	bʀøut	bʀø:tø
	3. kl.	svelta	sveltø	svalt	svøltø
	4. kl.	be:ʀa	be:ʀø	ba:ʀ	bu:ʀø
	6. kl.	fɑ:ʀa	fe:ʀø	fu:ʀ	fu:ʀø
	7. kl.	blo:sa	ble:sø	ble:s	ble:sø

Tabell 4: Bøyingsmønster for verb på Sand (Sandvik, 1979: 113ff)

2.3.2.2 Substantiv

I tabell 5 kan man se bøyingsmønsteret for substantiv i det tradisjonelle talemålet på Sand ut fra kjønn, klasse og bøyingsform.

Kjønn	Klasse		ubf.ent.	bf.ent.	ubf.fl.	bf.fl.
Mask.	Sterke	ar-kl.	-	-n	-aʁ	-adn
			hest	hestn	hestaʁ	hestadn
		er-kl.	-	-(ə)n	-əʁ	-əd̥n
		jest sœu	jestn sœuən	jestəʁ sœuəʁ	jestəd̥n sœuəd̥n	
		Omlydskl.	-	-n	-əʁ/-ʁ	-əd̥n/-n
		fu:t bʁu:ʁ	fu:t bʁu:ʁn	fø:təʁ bʁø:ʁ	fø:təd̥n bʁø:d̥n	
Svake			-	-ən	-aʁ	-ad̥n
		bac̥çə	bac̥çən	bakaʁ	bakad̥n	
Fem.	Sterke	er-kl.	-	-o	-əʁ	-əd̥n
			sko:l	sko:lɔ	sko:ləʁ	sko:ləd̥n
		ar-kl.	-	-o	-aʁ	-ad̥n
		my:ʁ	my:ʁo	my:ʁaʁ	my:ʁad̥n	
		Omlydskl.	-	-o	-əʁ/-ʁ	-əd̥n/dnə/-d̥n
		stran to:	stranə to:nə	strenəʁ te:ʁ	strenəd̥n te:dnə/-d̥n	
Svake			-a	-o	-əʁ	-əd̥n
		lista	listə	listəʁ	listəd̥n	
Nøyt.	Sterke	Nullkl.	-	-ə	-	-o
			bɛɪn	bɛɪnə	bɛɪn	bɛɪno
	Svake	er-kl.	-a	-a	-əʁ	-əd̥n
		œyʁa	œyʁa	œyʁəʁ	œyʁəd̥n	

Tabell 5: Bøyingsmønster for substantiv på Sand (Sandvik, 1979: 79ff)

2.3.2.3 Adjektiv

I sterk bøyning av adjektiv har ryfylkemålet tradisjonelt svarabhaktivokal foran hankjønn og hunkjønn. I tabell 6 har jeg skissert både sterk og svak samsvarsbøyning av adjektiv i Ryfylke.

	Hankjønn	Hunkjønn	Intetkjønn	Flertall
Sterk bøyning	<i>ɛɪn stu:ʁə bo:t</i>	<i>ɛɪ stu:ʁə skʉ:ta</i>	<i>ɛt stu:ʁt hʉ:s</i>	<i>stu:ʁə bo:taʁ</i>
Svak bøyning	<i>den stu:ʁə bo:t̥n</i>	<i>den stu:ʁa skʉ:t̥o</i>	<i>det stu:ʁa hʉ:sə</i>	<i>dæɪ stu:ʁə hʉ:sə</i>

Tabell 6: Bøyingsmønster for adjektiv i Ryfylke (Sandvik, 1979: 105)

2.3.2.4 Personlige pronomen

Videre kan man i tabell 7 se en oversikt over personlige pronomen, bøyd ut fra tall og person.

		1. person	2. person	3. person
Entall	Subjektsform	e:g	dæ:	han, hæ:, de:
	Objektsform	me:g	de:g	han, hæ:, de:
Flertall	Subjektsform	me:	de:	dæi
	Objektsform	əs	dəkən	dæi

Tabell 7: Bøyningsmønster for personlige pronomen i Indre Ryfylke (Thorson, 1930: 22)

3. FAGHISTORIE OG LOKAL SPRÅKFORSKNING

Arbeidet mitt er en del av både en nasjonal og internasjonal forskningstradisjon, og i dette kapittelet vil jeg derfor legge fram det faghistoriske bakteppet for avhandlingen. Kapittelet er ment å være en introduksjon til den teoretiske rammen for oppgaven, og bør derfor sees i sammenheng med kapittel 4. Jeg vil først gjøre rede for den historiske utviklingen innen språkforskning i Norge, med særlig vekt på sosiolingvistikken. Jeg begrenser meg til å presentere de lange linjene i faghistorien, og trekker fram noen av de viktigste personene og undersøkelsene i denne sammenheng. Disse arbeidene er ment å fungere som eksempler på forskningstendensene i deres samtid, men i noen tilfeller også for å vise hvordan enkelte arbeid var forut for sin tid. Til slutt vil jeg presentere den viktigste forskningen som er gjort de siste hundre årene i talemålsområdet jeg selv er interessert i, nemlig Nord-Ryfylke og Sand i Suldal.

3.1 Faghistorie – fra ordlister til moderne sosiolingvistikk

Studium av språk og talemål har en lang tradisjon i Norge, men det var ikke før på andre halvdel av 1800-tallet at man kunne snakke om dialektologi som en vitenskap (Hanssen, 2010: 37). Det fantes absolutt interesse for språk før dette, men det var først i denne tidsperioden at man nærmet seg en vitenskapelig og analytisk tilnærming til de norske dialektene. På 1600- og 1700-tallet var interessen størst for å samle inn ord og dokumentere ordbruk, noe som spesielt resulterte i ordlister og ordbøker, men det ble også skrevet ned tekster på dialekt. Dette gjaldt særlig muntlige sjangere, slik som folkeviser, ordtak leilighetsdikt osv. Christen Jensøns *Den norske Dictionarium eller Glosebog* er ett av de tidligste eksemplene på ordbøker i norske talemål. Denne ble trykket i 1646 i København, og består av rundt 1000 ord fra talemålet i Sunnfjord, siden det var der Jensøn hadde sitt virke som prest. Formålet hans kommer fram i fortalen til boken: «paa det voris gode oc gamle Norske Sprog (...) klarligere kunde komme for Dagen / oc fra de andre adskillis / thi det ene er saa megit indvicklet i det andet» (Aasentunet, 2013a). Jensøn retter altså fokuset mot det særegne i det norske språket, og skiller det på denne måten fra andre nærliggende språk, slik som dansk eller «den dannede dagligtale». Et annet eksempel på tidlig dialektforskning er Erik Pontoppidans ordsamling *Glossarium Norvagicum* fra 1749. Pontoppidan var biskop i Bergen og han skrev dette verket blant annet fordi han og andre danske hadde problemer med

å forstå språket til den norske allmuen (Pontoppidan, 1749). Et annet viktig verk som også må nevnes er Marcus Schnabels *Prøve paa hvorvidt det gamle Norske Sprog endnu er til udi det hardangerske Bondemaal* fra 1784. Schnabel var prest i Hardanger, og han sammenlignet i denne boken ord og uttrykk fra det norrøne språket med hardingmålet (Hanssen, 2010: 38). Han oppdaget nemlig at det var systematiske forbindelser mellom de to språkene. På denne tiden ble det altså ikke forsket på dialekter ved universitetene, men det meste av arbeidet ble gjort av lærde, slik som prester, og som regel var det ut fra personlig interesse og initiativ.

På 1800-tallet vokste det seg en interesse for nasjonalitetsspørsmål i Europa, og i den romantiske forestillingsverdenen rettet man fokus mot de ulike nasjonenes særegenheter. Derfor ble også språk og folkekultur viktig, nettopp fordi disse gjenspeilet nasjonens egenart (Andersen, 2001: 195). I ettertid av unionsbruddet i 1814 fikk slike tanker større gjennomslagskraft i Norge, mye på grunn av at det ble viktig for oss å styrke vår nasjonale identitet. Ett av de store diskusjonstemaene ble derfor etter hvert om det var mulig å gjenskape et eget norsk skriftspråk eller om man heller skulle fornorske det danske (Hanssen, 2010: 39ff). Denne såkalte språkdebatten startet for alvor på 1830-tallet, og de viktigste debattantene for et eget norsk språk var P.A. Munch og senere Ivar Aasen, mens de viktigste for fornorsket dansk var Henrik Wergeland og senere Knud Knudsen. Språkdebatten ble på mange måter en igangsetter for vitenskapelig forskning på norsk språk, og det var særlig Ivar Aasens dialektforskning som fikk stor betydning. Målet hans var en ny, norsk skriftnorm basert på norske talemål og han gjennomførte i 1840-årene derfor et stort innsamlingsarbeid av dialektale ord og former. Det ble gitt ut flere verk, men i *Norsk Grammatikk* fra 1864 presenterte Aasen sitt arbeid i full bredde (Aasentunet, 2013b). Her gjorde han blant annet rede for morfologi, fonologi, orddannelse og syntaks og trakk fram de viktigste variantene fra dialektene. I tillegg viste han den språkhistoriske sammenhengen til det norrøne språket. Denne typen sammenlignende eller komparativ språkforskning var ikke noe nytt ellers i Europa, men det som var nytt, var anerkjennelsen slikt arbeid nå fikk blant forskerne ved forskningsinstitusjonene (Hertzberg og Hovdhaugen, 1980: 20). Selv om Aasen hadde en agenda med arbeidet sitt, var det like fullt språkforskning han drev med, og vi kan derfor kalle ham for en foregangsmann innen norsk dialektologi.

Fra 1880 og utover fikk man et vitenskapelig paradigmeskifte i norsk dialektforskning, og teori og metode ble i større grad vektlagt (Hanssen, 2010: 42ff). Dette gjaldt både innsamling, registrering og analyse. Amund B. Larsen og andre språkforskere, slik som Johan Storm, argumenterte for at naturvitenskapelig metode skulle være ideal for språkvitenskapen.

Fonetikken fikk derfor stort fokus, siden dette var det nærmeste man kom naturvitenskapen innen språkvitenskapen, og Storm utviklet blant annet en egen lydskrift for norsk i løpet av 1880-årene, som ble kalt for *Norvegia*. Larsen forsket på mange norske dialekter, både i bygder og i byer, og hans arbeid kom til å prege norsk dialektforskning i ettertiden. Han ga blant annet ut en lære om dialektene i hele landet i 1897, nemlig *Oversigt over de norske bygdemål*. Det er også verdt å merke seg at Larsen var en mann som var forut for sin tid, ettersom han dro inn sosiolingvistiske elementer i sin forskning. For det første vurderte han noen av talemålene ut fra variabelen sosial klasse (Hanssen, 2010: 44). Han påviste blant annet forskjeller mellom det «høyere» talemålet og folkemålet i Oslo og Stavanger, der det førstnevnte viste seg preget av dansk skriftmål, mens det sistnevnte viste seg å ha forbindelser til nabo-dialektene. For det andre introduserte han et begrep med sosialpsykologisk vinkling, nemlig «naboopposisjon» (Skjekkeland, 2009: 18). Dette begrepet blir fortsatt brukt i dag og innebærer at folk som tilhører en bestemt gruppe, markerer sin solidaritet med denne gruppen og sin avstand til utenforliggende grupper ved å holde på konservative trekk i språket (jfr. Larsen, 1917: 34f).

Utover 1900-tallet fikk dialektologien stadig sterkere rotfeste ved norske universiteter, og det ble etablert mer faste institusjonelle rammer (Hanssen, 2010: 45f). Allerede i 1899 ble det opprettet et professorat ved universitetet i Kristiania i fagfeltet «landsmaal og dets dialekter». I 1918 opprettet man også et professorat i vestnorsk målføregransking ved Bergen museum, altså det som senere skulle bli Universitetet i Bergen. «Norsk målførearkiv» ble dessuten stiftet som et institutt ved Universitetet i Oslo i 1935 og i denne forbindelse ble det fra 1950-årene satt i gang et arbeid med å danne et norsk dialektatlas og et synoptisk oversiktsverk. Fra midten av 1900-tallet og utover vokste miljøet stadig for dialektologi og sosiolingvistikkk ved de nye universitetene, og spesielt i Trondheim, Kristiansand, Tromsø og Stavanger.

Fra 1970-tallet fikk man igjen et paradigmeskifte innen norsk dialektforskning, da sosiolingvistikken ble stadig mer gjeldende. Før vi kan forstå hva dette paradigmeskiftet innebar, vil det være hensiktsmessig å tydeliggjøre hva som menes med klassisk dialektologi. Til nå har jeg tross alt brukt begrepet dialektologi løst uten egentlig å forklare hva dette innbefatter. Det viktigste kjennetegnet finner man nok i formålet med undersøkelsene. I tradisjonell dialektforskning vektla man i liten grad at dataene skulle være representative, og man tok lite hensyn til variasjonen i de enkelte språksamfunnene (Hanssen, 2010: 23). Det ble altså ikke skilt mellom variabler som alder og kjønn, nettopp fordi intensjonen var å framstille

de enkelte dialektene som mest mulig homogene (Mæhlum, 1996a: 194). I en slik dialektstudie ville man helst ha tak i de gamle, mest opprinnelige formene og man brukte derfor ofte eldre informanter. Den ideelle informanten var en eldre mann fra landlige strøk, som hadde bodd på stedet i hele sitt liv (Hanssen, 2010: 23). Hensynet til språklig variasjon har altså blitt sett på som et viktig skillemerke mellom klassisk dialektologi og sosiolingvistik. Samtidig skal man være litt forsiktig med å sette absolutte skiller. Mæhlum poengterer blant annet at det finnes mange unntak, og at det sosiale alltid har vært en del av lingvistikken:

Det essensielle for min sammenheng her er påpekingen av at det faktisk fantes en god del språkvitere – kall dem gjerne pre-sosiolingvister – som på varierende måter ga eksplisitt uttrykk for sin erkjennelse av hvordan ulike sosiale og psykologiske betingelser influerer på menneskers språklige atferd. (Mæhlum, 1996a: 183)

Her vil tidligere nevnte Amund B. Larsen være et godt eksempel, ettersom han til en viss grad drog inn både sosiale og psykososiale elementer i sin forskning allerede på slutten av 1800-tallet. Et annet kjennetegn på tradisjonelle dialektstudier, var at de i stor grad var historisk orienterte eller med andre ord diakrone (Skjekkeland, 2005: 17f). Forskingen var altså i stor grad rettet mot å vise til den historiske utviklingen bak de ulike fenomenene i dialektene. Rundt midten av 1900-tallet fikk dialektforskningen en mer strukturalistisk tendens, og det synkrone perspektivet kom i fokus. Man skulle ikke bare se på den historiske utviklingen i språket, men også forsøke å systematisere fonologien og morfologien i den enkelte dialekten i samtiden. En viktig forsker i denne sammenhengen var Hallfrid Christiansen. Hun er særlig kjent for sin forskning i *Gimsøy-målet* (1933) og for å ha utgitt en serie hefter om *Norske dialekter* (1946-48). Denne strukturalismen fikk derimot aldri noen sentral plass i norsk dialektforskning, og måtte snarere vike plass for en annen faglig retning med stor utbredelse, nemlig sosiolingvistikken.

3.2 Sosiolingvistik - det labovske paradigmet

I tradisjonell dialektforskning var man som regel ute etter å framstille talemålene mest mulig homogent, men med sosiolingvistikken endret man fokuset til den mer heterogene siden av talespråket (Akselberg, 2008a: 129). Målet i sosiolingvistiske granskninger ble i større grad å vise variasjonen og mangfoldet i talespråket, og man baserte seg vanligvis derfor på et utvalg språklige variabler. Det var den amerikanske språkforskeren William Labov som la mye av

grunnlaget for den vitenskapelige fagdisiplinen vi i dag kaller for sosiolingvistik, og man snakker derfor om «det labovske paradigmet» i sosiolingvistikken. Labov ønsket hovedsakelig å granske den språklige variasjonen mellom ulike sosiale grupper, og han ville dermed vise hvordan språket til mennesker fra samme geografiske område kunne variere avhengig av sosiale faktorer som kjønn, alder, yrke, utdanning, sosial klasse osv. Labovs kanskje mest berømte studie er undersøkelsen av realiseringen av postvokalisk *r* i talemålet i New York fra 1960-tallet (Labov, 2006), hvor han altså gransket den sosiale lagdelingen. Med denne studien introduserte han sosiolingvistikken som vitenskapelig disiplin, og viste samtidig nye lingvistiske metoder for å studere samspillet mellom samfunnet og språket (Skjekkeland, 2009: 17). Før hadde man ofte få informanter med i disse undersøkelsene og informantene ble plukket nøye ut fra hvor genuint de holdt seg til det lokale talemålet. Labov ønsket på sin side å ha med mange informanter fra alle samfunnslag, og i tillegg skulle informantene være tilfeldig utvalgte. På denne måten dekket informantene et representativt utvalg av språkbrukerne i det aktuelle området. Tidligere var man mer opptatt av å beskrive et idealspråk, mens Labov ønsket å studere hverdagstalemålet, altså det språket man bruker i en avslappet og uformell situasjon (Labov, 2006: 86). Labov kaller dette språket for «the vernacular».

3.3 Norske sosiolingvistiske studier

Den labovske eller sosiolingvistiske metodikken ble innført i Skandinavia av språkforskere som hadde studert dette i USA (Skjekkeland, 2009: 19), og den første sosiolingvistiske undersøkelsen i Skandinavia ble gjennomført av svenske forskere, som gransket talemålet i Lund på slutten av 1960-tallet. Etter hvert ble denne typen metodikk også mer og mer vanlig i norske undersøkelser. Ifølge Akselberg (2008: 150) kan man dele de sosiolingvistiske undersøkelsene som har blitt gjennomførte i Norge inn i tre hovedkategorier:

1. Talemålsvariasjon innenfor et geografisk eller sosialt avgrenset område
2. Talemålsvariasjon når talemålsbrukeren er på flyttefot
3. Talemålsvariasjon når talemålet er på flyttefot

I den første kategorien har hovedfokuset vært å studere språklig variasjon mellom ulike sosiale grupper og enkeltindivid. Vi har allerede sett på undersøkelsene til Amund Larsen og hvordan disse lå forut for sin tid med tanke på interessen for språkvariasjon i talemålene i Oslo og Stavanger. På 1960-tallet tok Helge Omdal (1967) opp denne tråden og undersøkte

forskjellene mellom det høyere talemålet og folkemålet i Stavanger. Denne granskningen viste blant annet at forskjellene mellom de to varietetene ble stadig mindre og kan på mange måter kalles for et sosiolingvistisk pionérbearbeid innen norsk språkforskning. I perioden 1971 til 1976 ble det også gjennomført en viktig undersøkelse av sosiale forskjeller i talemålet i Oslo, som fikk navnet *Talemålsundersøkelsen i Oslo* eller TAUS (jfr. Hanssen, 1978). Prosjektet ble gjennomført etter mange av de samme prinsippene som Labov hadde brukt i forbindelse med talemålet i New York, med unntak av at man studerte syntaktisk variasjon i stedet for fonologisk variasjon. En lignende undersøkelse ble også gjennomført i Bergen i perioden 1977 til 1983, nemlig *TUB - Talemål hos ungdom i Bergen* (jfr. Sandøy, 1983). Her registrerte man blant annet sammenblanding av palatal /ç/ og alveolar /ʃ/ for første gang i norske dialekter⁴. I 1983 gjennomførte Finn Gabrielsen den første sosiolingvistiske undersøkelsen av talemålet i Stavanger, hvor han forsket på forholdet mellom det høyere talemålet og folkemålet i byen. Han kom her fram til at utviklingen går mot ett primært talemål, og at dette er basert på folkemålet, eller «bymålet» som han kaller det, men det inneholder også varianter fra prestisjemålet.

I den andre kategorien, altså studier av talemålsvariasjon når talemålsbrukeren er på flyttefot, har man hatt fokus på hvordan språkbrukeren tilpasser seg i et nytt språksamfunn, men også hva som skjer når ulike språk møtes (Akselberg, 2008b: 160). I mange av granskningene har man altså undersøkt hvordan den enkeltes språkhandlinger fungerer i samspill med andres språkhandlinger, noe som kalles for «interaksjonell sosiolingvistikk» (Skjekkeland, 2009: 20). Dette vil jeg gå nærmere inn på senere i kapittelet. Den mest vanlige forskningsmetoden innen norsk sosiolingvistikk har vært kvantitative studier (jfr. delkapittel 4.1), men denne typen forskning åpner derimot for mer kvalitative studier, siden man i større grad ønsker å fokusere på enkeltindividers språkbruk. Den første undersøkelsen i Norge som kan falle inn under denne kategorien ble gjennomført av Olaug Rekdal i 1971. Hun så nærmere på hvordan språkbrukere fra Sunndalen tilpasset seg når de flyttet til Oslo, og konkluderte med at ulike variabler kunne ha ulike funksjoner i en språkmøtesituasjon. Man markerte avstand til oslomålet ved å palatalisere, oppnådde bedre kommunikasjon ved å modifisere apokopen og uttrykket likhet med oslomålet gjennom å modifisere lyden /æ/. Noen trekk ble altså i liten grad modifisert, mens andre trekk ble modifisert i større grad. Brit Mæhlum gjennomførte i 1992 en omfattende studie av talemålet mellom ungdom i

⁴ Jorunn Hannaas (1999) gjennomførte for øvrig en oppfølgingsstudie av disse trekkene på slutten av 1990-tallet. Hun kom her fram til at ungdommene i større grad realiserte /ç/ som /ʃ/ enn de gjorde på 1980-tallet.

Longyearbyen på Svalbard, med særlig vekt på hvilke språklige strategier de ulike informantene tok i bruk i sin kommunikasjon med hverandre. I Longyearbyen bor det mennesker som opphavelig kommer fra ulike steder i Norge og andre land. Det spesielle med språket i dette samfunnet er at det ikke har utviklet seg noen fast dialekt. Det kom heller fram av undersøkelsen at ungdommene brukte ulike nøytralitetsstrategier for å unngå at den opphavelige dialekten deres stakk seg fram i det mangfoldige språksamfunnet.

I den tredje, og siste, kategorien har man konsentrert seg om talemålsvariasjon når talemålet er på geografisk flyttefot (Akselberg, 2008b: 162). Dette har innebåret at man studerer hvordan ytre krefter påvirker språket i et lokalt språksamfunn og hvilke mekanismer som trer i kraft i tilknytning til dette. Dette vil eksempelvis gjelde situasjoner der talemål fra andre geografiske områder kommer i kontakt med – og påvirker – talemålet i et gitt, lokalt språksamfunn. Fenomenet regionalisering har blant annet blitt gransket utførlig i Norge i nyere tid, noe jeg vil komme tilbake til i delkapittel 4.1. I denne omgang holder det å nevne at språk i byer og større tettsteder viser en tendens til å spre seg til ytre strøk, og på denne måten blir dialektene i den gitte regionen likere hverandre, derav begrepet «regionalisering». En av de første studiene som kan falle inn under denne kategorien ble gjennomført av Anders Steinsholt i årene 1938-1940⁵. Han studerte spredningen av larviksmålet til talemålet i bygda Hedrum, og så en økende tendens til at former fra bymålet spredde seg i ringer til bygdemålet. Samtidig holdt man fortsatt sterkt på det lokale talemålet i Hedrum. I en oppfølgingsstudie 30 år senere, kom det likevel fram at hedrumsmålet hadde veket til fordel for larviksmålet (jfr. Steinsholt, 1972). Påvirkningen fra hovedstaden Oslo til omkringliggende tettsteder har også blitt undersøkt, deriblant av Ellen Skolseg (1994) og Tone Skramstad (1999). Skolseg så nærmere på hvordan oslomålet påvirket talemålet på Romerike og drøftet språkpåvirkningsprosessen med utgangspunkt i bølgeteorien og sprangmodellen. Disse begrepene vil jeg også drøfte nærmere i delkapittel 4.1, men det dreier seg altså om mulige språklige spredningsmønstre. Skramstad (1999) gransket på sin side om det var oslomålet eller skriftnormen bokmål som påvirket talemålet på Hadeland sterkest. Forskningen viste at flertallet brukte osloformer framfor hadelandsformene. I begge tilfellene, lokalisert i østlandsområdet, kom det altså fram tydelige tendenser til regionalisering. På Vestlandet har det blant annet blitt forsket på språksituasjonen i Høyanger ved Sognefjorden i flere omganger (jfr. Omdal, 1977; Trudgill, 1986; Solheim, 2006), med særlig fokus på utviklingen fra pre-industrielt talemål til industristedtalemål. Det viste seg her at talemålsendringene har utviklet

⁵ Arbeidet til Steinsholt ble likevel ikke publisert før i 1962.

seg gjennom ulike faser, som til en viss grad kunne sammenfalle med hver sin generasjon (Trudgill, 1986: 95ff). Solheim (2006) registrerer i tillegg regionaliseringsprosesser i høyangermålet i nyere tid. I perioden 1999-2002 gjennomførte man det nasjonale prosjektet *Talemålsendring i Noreg (TEIN)* (Akselberg, 1999). Man ønsket å studere endringer i talemålet i dette prosjektet, og særlig den språklige regionaliseringen rundt om i landet. Dessuten var man interessert i å få innsikt i de språklige og sosiale mekanismene som styrer utviklinga i talemålet.

Det er i hovedsak språket i byer og større tettsteder som har fått størst oppmerksomhet i internasjonal og norsk sosiolingvistik (jfr. Akselberg, 2008: 129), så det er først i nyere tid at man har vist større interesse for talemålsvariasjonen i mer perifere strøk. Jeg ønsker blant annet å bidra til et større fokus på talemålet i distriktene med denne avhandlingen, som i all hovedsak kan beskrives som nettopp en sosiolingvistisk studie, spesielt ut fra formålet mitt. Dersom jeg skal forsøke å plassere min egen studie innen de tidligere nevnte kategoriene, vil jeg si at det primære formålet med denne undersøkelsen er å studere talemålsvariasjon innenfor det geografisk avgrensede området Sand, både synkront og diakront. På samme tid vil jeg blant annet måtte forholde meg til den massive tilflyttingen til Sand og Suldal kommune generelt på 1970- og 1980-tallet og tendenser i tiden, slik som regionalisering og utjamning. Derfor vil også elementer fra de andre kategoriene passe i denne sammenhengen. Det er likevel ikke viktig å plassere en «merkelapp» på denne undersøkelsen, for det viktigste må være å få en dypere innsikt i språksituasjonen på Sand ut fra spørsmålene som er stilt, dataene som er samlet inn og forholdene som gjelder for det spesifikke samfunnet.

3.4 Tidligere forskning på talemålet i Nord-Ryfylke og på Sand

Avhandlingen min føyer seg altså inn i rekken av en lang fagtradisjon både nasjonalt og internasjonalt. Samtidig er den også mer lokalt forankret. I løpet av 1900-tallet har det nemlig blitt forsket og skrevet om talemålene i Indre Ryfylke ved flere anledninger.

3.4.1 P. Thorson: *Målet i Nordaust-Ryfylke og Ryfylke-målet*

Per Thorson ga i første halvdel av 1900-tallet ut verkene *Målet i Nordaust-Ryfylke: umrit av ljodlæra* (1929) og *Ryfylke-målet: eit umrit av ljod- og formlæra* (1930). I den første går Thorson inn på lydverket i talemålet i den nordøstre delen av Ryfylke, som altså innebærer Vikedal, Sand, Suldal og Jelsa. I den andre omtaler han særtrekk ved både lyd- og formverket

i Ryfylke generelt. Selv om Thorsons forskning beskriver eldre språkforhold, har den nok vært den mest brukte referansen for dette konkrete området. Thorsons verk kan derfor være en verdifull kilde til sammenligning, også i min forskning.

3.4.2 O. Veka: *Noko om stadnamn frå Sand i Ryfylke*

Olav Veka gir i sin hovedfagsoppgave, *Noko om stadnamn frå Sand i Ryfylke* (1971), et kort omriss av talemålet på Sand, selv om hans forskning primært dreier seg om stedsnavn. Dette innebærer blant annet en språklig plassering av sandsmålet og noen av de viktigste særtrekkene knyttet til lyd- og formverket. Det er likevel viktig å nevne at han i stor grad baserer seg på forskning gjort av Thorson (1929) i dette omrisset, men han bidrar også med noen egne, og mer samtidige, observasjoner.

3.4.3 O.H. Sandvik: *Talemål i Rogaland – i går, i dag og i morgon*

I 1979 ga altså Olav Hetland Sandvik ut rapporten *Talemål i Rogaland - i går, i dag og i morgon: om uttale, bøyning og ordtilfang i Rogalands-målet*. Sandvik deler her Rogaland inn i fire deler eller dialektområder: Ryfylke, Jæren, Dalane og Stavanger. For denne oppgavens del er det omtalene hans av Ryfylke som er interessant, og spesielt de delene som omfatter Indre Ryfylke, Suldal og Sand. Sandvik fokuserer videre på tre språklige vinklinger, altså lydverk, formverk og ordtilfang. Empirien bak delen som omhandler ordtilfanget, har Sandvik selv samlet inn, men i delene om lydverk og formverk har han i stor grad basert seg på skriftlige kilder (1979: 18f). Disse kildene inkluderer blant annet hovedoppgaver, bøker, artikler og særemneoppgaver fra ulike deler av fylket. Sandvik presiserer at det var vanskelig å finne like mye stoff om alle områdene, og at dette er noe av grunnen til at ikke alle områder er dekket like godt i denne rapporten. Jeg synes likevel at det området jeg er interessert i, kommer godt fram. I kapittelet som omhandler lydverket gjør Sandvik mest rede for det han kaller for «lydsystemet i nåtidsmålet» (1979: 21), som betyr at han i hovedsak gir en synkron framstilling av lydsystemet. Sandvik gir også en synkron framstilling i kapittelet som handler om formverket, men her sammenligner han i større grad med tidligere former, og drar dermed også inn en diakron vinkling. I slutten av hvert kapittel oppsummerer Sandvik funnene sine, og nevner i korte trekk endringstendensene. Dette er også interessant for denne oppgavens del, ettersom det legger opp til en vurdering av om disse endringstendensene har fortsatt eller ikke. I metodekapittelet vil jeg legge fram de språklige variablene jeg selv har valgt å

undersøke, og jeg viser i denne sammenhengen til de relevante endringstendensene som Sandvik presenterer.

3.4.4 S. Sandvik: *Suldalsmålet*

Sigurd Sandvik (1991) gjør spesielt rede for ordtilfanget i Suldal i *Suldalsmålet: mållæra, ord og vendingar*, men boken gir også en god innsikt i fonologi, intonasjon, ordlagning, morfologi og syntaks for dette området. Dessuten plasserer han talemålet geografisk. Her er det viktig å merke seg at når Sandvik bruker navnet Suldal, mener han ikke nåværende Suldal kommune, men han refererer til et bestemt område i kommunen, nemlig tidligere Suldal herad. Dette området strekker seg fra Øyno til Suldalsporten (Sandvik, 1991: 9). Man har antakelig holdt på tradisjonelle former i større grad i dette målområdet, men talemålet har samtidig en del til felles med talemålet på Sand.

3.4.5 R. Neteland: *Koinéforming av industristedtalemål*

Jeg velger også å nevne et omfattende forskningsarbeid gjort i nabokommunen, Sauda, i nyere tid ved Universitetet i Bergen. Dette forskningsarbeidet var et ledd i det større prosjektet, *Språkutvikling på industristader* (Universitetet i Bergen, 2013), og det var daværende stipendiat Randi Neteland som forsket på nettopp saudadialekten. I avhandlingen *Koinéforming av industristedtalemål: en sosiolingvistisk studie av språkutviklingen i Sauda og Årdal de siste hundre årene* (2014) gjør Neteland blant annet rede for talemålsendringene i Sauda de siste hundre årene, og hun drøfter språklige og sosiale faktorer som kan ha spilt inn i endringsprosessen. Forskningen framstår i hovedsak som en diakron studie av saudadialekten, med fokus på endringsprosessen fra pre-industrielt talemål til industristedtalemål. Sauda har siden 1998 hatt bystatus og er ett av de nærmeste tettstedene for Sand. Talemålene i Indre Ryfylke har dessuten tradisjonelt delt mange likhetstrekk, og derfor mener jeg det er hensiktsmessig å se nærmere på noen av tendensene i språkutviklingen i Sauda, i det minste for de språktrekkene som også er relevante i min undersøkelse. Når det er sagt, skal man være forsiktig med å trekke for tette bånd mellom de to språkene, for samfunnsutviklingen på de to stedene har på mange måter vært av ulik karakter. Sauda gikk fra jordbrukssamfunn til industrisamfunn i løpet av kort tid i første halvdel av 1900-tallet, noe som fikk innvirkning på både folketallet, kulturen og språket, viser det seg. Som vi så tidligere i avhandlingen, har også Suldal kommune og Sand vært gjennom en stor utbygging og, til en viss grad, industrialisering, men dette skjedde altså i hovedsak i andre halvdel av 1900-tallet og hadde et

langt mindre omfang enn i Sauda, særlig med tanke på befolkningsvekst. Under har jeg listet opp de mest relevante funnene til Neteland (2014: 189ff) sett i forhold til min studie.

1. Den tradisjonelle diftongen /œʊ/ har i de fleste ord blitt monoftongert til /œ/:
/hœʊst/ > /hœst/
2. A-verbene har fått overgang til /ə/ i presens: /²kasta/ > /²kastə/
3. Je-verbene ser ut til å gjennomgå endringer, der vokalvekslingen mellom /ɛ/ i presens og /ɑ/ i preteritum ikke lenger er obligatorisk:
/¹te:lə/ (pres.) og /²taldə/ (pret.) > /¹tələ/ og /²təltə/
4. Bøyingsendelsene i bestemt form flertall av substantiv er ikke lenger differensierte:
/²brakkədɿ/ og /²hestadɿ/ > /²brakkənə/ og /²hestənə/
5. Bestemt form entall av hunkjønnsord er uendret: /¹su:lə/

Talemålet i Sauda synes altså å ha gjennomgått store endringer de siste hundre årene. Noen av disse endringene fortøner seg som forenklinger, slik som monoftongeringen av diftongen /øʊ/ og den like vokalkvaliteten i bøyingen av ja-verbene. På den andre siden nærmer også noen av de endrede formene seg skriftnormene, slik som med bestemt form flertall av hunkjønn og hankjønn, altså /²brakkənə/ og /²hestənə/.

4. TEORI

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for den teoretiske rammen for undersøkelsen min. På den ene siden vil dette innebære teori knyttet til språkutvikling generelt, altså hvorfor språk endrer seg og hvordan de endrer seg. På den andre siden er det slik at ulike talemål og språk i større grad kommer i kontakt med hverandre enn før, noe som særlig gjelder samfunnet på Sand i nyere tid. Derfor vurderer jeg det som hensiktsmessig å trekke inn teori knyttet til ulike sider ved dialektkontakt. Til slutt gjør jeg også rede for de sosiale variablene geografisk tilhørighet, alder og kjønn.

4.1 Språklig tilstand og endring

For senere å kunne drøfte språkendringsprosessene på Sand i Suldal, vil det være hensiktsmessig å se nærmere på språkendring generelt. De sentrale spørsmålene i denne sammenhengen blir i så fall hvorfor og hvordan språk generelt endrer seg.

4.1.1 Hvorfor endrer språk seg?

Språklige endringer er som regel komplekse, i den forstand at man sjelden kan tilskrive en endring til bare ett årsaksforhold. Ulike faktorer kan være gjeldende i ulike sammenhenger i et språksamfunn og fra samfunn til samfunn, og forskjellige faktorer kan også være involverte samtidig. I et forsøk på å systematisere og identifisere de mulige årsaksfaktorene er det likevel vanlig å skille mellom to kategorier, nemlig indre og ytre faktorer. De indre eller språkinterne faktorene finner man i språket i seg selv, mens de ytre eller språkeksterne faktorene ligger utenfor språket. Mæhlum (1996b: 175f) problematiserer likevel denne todelingen:

Jeg mener imidlertid at denne distinksjonen mellom såkalte indre og ytre faktorer når det gjelder språk, slett ikke er enkel. [...] Og er det noe det ikke er konsensus om blant lingvister, så er det nettopp spørsmålet om språkets ontologiske status. Blant annet derfor er det da også flere lingvister som har argumentert for at en må prøve å overskride eller eliminere hele denne motsetningen mellom lingvistiske og ekstra-lingvistiske domener; at dette er en falsk og ikke-eksisterende dikotomi.

På tross av at det er vanskelig, og kanskje også lite hensiktsmessig, å skille det ene fra det andre, vil jeg i det videre likevel forholde meg til de nevnte termene, mest ut fra et

strukturingsbehov. Papazian (2007: 166f) hevder at det er de ytre faktorene som utløser språkendringene, men at det samtidig må være forutsetning for endringer i språket i seg selv. Hvis både indre og ytre faktorer er aktuelle for å forklare årsaker til en gitt språkendring, er det følgelig de ytre faktorene som bør vektlegges.

4.1.1.1 Indre drivkrefter

Indre faktorer eller språkinterne faktorer er talemålsendringer som kan forklares med utgangspunkt i språket i seg selv (Skjekkeland, 2009: 74f). Fra vi blir født strever vi med å lære oss de reglene som gjelder innenfor et visst språk, noe som i stor grad baserer seg på prøving og feiling. Vi lærer gjerne de enkleste og mest omfattende reglene først, før vi deretter går over til de mer spesielle reglene og unntakene (Sandøy, 1996: 129f). I denne innlæringsprosessen er det vanskelig å vite om språket til den yngre generasjon har blitt overført helt likt som språket til generasjonen før, så «[i] sjølve språket ligg det altså eit stadig tildriv til nyregulering, og eit levande språk har alltid ein kime i seg til forandring» (Sandøy, 1996: 130). Sandøy (1996: 131ff) deler de indre drivkreftene inn i fem kategorier: regelinnsvring, regelutvidelse, analogi, funksjonell tyngde og naturlighet. Regelinnsvring innebærer at en regel får et mer avgrenset virkeområde på grunn av at kategorier faller bort. Et eksempel på dette er at palataliseringen først i perfektum partisipp av sterke verb i mange dialekter blir byttet ut med en velar uttale, slik som i verbet «å springe»: /²sprɔŋə/ > /²sprɔŋə/. Virkeområdet for regelen blir dermed mer avgrenset fordi denne regelen faller bort. En regel kan også bli mer generell eller gjelde for enda flere kategorier, og dette kaller vi for regelutvidelse. Noen talemål har fra gammelt av hatt lik endelse i både entall og flertall av ub.f. av intetkjønnsord, slik at eksempelvis substantivet «eple» har blitt uttalt /²eplə/ i begge tilfeller. Dersom flertallsendelser på -r er gjennomgående i hankjønn og hunkjønn i disse talemålene, vil man derfor i mange tilfeller se en overgang til -r også i intetkjønn. Regelen får dermed et større virkeområde i og med at bruken av -r blir mer generell. Analogi går ut på at medlemmer av uproduktive klasser går over til mer produktive klasser, og som følge av dette blir de uproduktive klassene altså mindre. Et eksempel på dette er at den uproduktive, maskuline er-klassen i mange talemål går over til den produktive ar-klassen, slik som i ubestemt form flertall av hankjønnsordet «sau»: /sauer/ > /sauar/. Noen endringer ser ut til å komme av behovet for å skape tydeligere markeringer eller også å fjerne motsetninger. Dette kalles for funksjonell tyngde. I mange vestlandske dialekter med r-bortfall har formene i presens og preteritum av verb i kaste-klassen blitt uttalt med samme form, slik som i verbet «å

bake»: /²ba:ka/. Ut fra et behov for å skille mellom presens og preteritum, har mange dialekter derfor innført endelsen -de eller -te, slik at bøyingen heller blir /²ba:ka/ – /²ba:ka/ – /²ba:ktə/ – /ba:kt/. Noen endringer skjer også på grunn av at visse språktrekk rett og slett er mer naturlige eller enklere å uttale for språkbrukerne. Dette kan vi kalle for naturlighet. Uvular frikativ eller skarre-r har for eksempel fått en stor utbredelse i Norge i nyere tid, og mange vil hevde at dette er på grunn av at den er lettere å uttale enn alveolar trille eller tapp, altså rulle-r. I de fleste tilfellene vil altså disse språkendringene fortone seg som systemforenklinger, og det motsatte ville vært systemkompliseringer.

4.1.1.2 Ytre drivkrefter

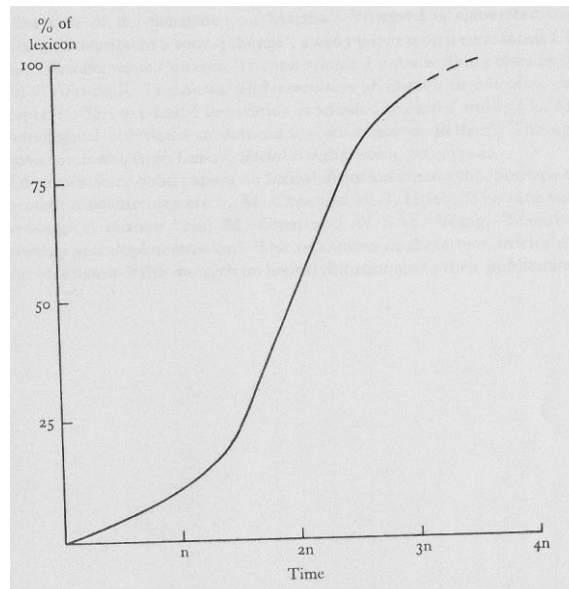
Når årsakene til språkendringene stammer fra forhold i kulturen og samfunnet rundt språket, kaller vi dette for ytre faktorer eller språkeksterne faktorer (Skjekkeland, 2009: 75ff). Disse årsakene kan være mange, men er ofte knyttet til de materielle, politiske, sosiale eller kulturelle forholdene i et land. Sandøy (1996: 135ff) nevner fem faktorer i denne sammenhengen også, nemlig endringer i materiell og åndelig kultur, identifiseringsfunksjonen til språket, prestisje, skriftmålet og massemedia. Med samfunnsutvikling oppstår det også et behov for nye ord⁶, samtidig som det minsker behovet for andre. Dette er essensen i det Sandøy legger i endringer i materiell og åndelig kultur. I det gamle bondesamfunnet ville det være et behov for detaljerte ord for eksempelvis seletøy til hestene, mens vi jevnt over ikke har bruk for disse i dag. I dagens bondesamfunn er det heller mer relevant med detaljerte begreper i tilknytning til maskiner, slik som traktorer. Elementer i vår tid, slik som datateknologi, industri, global kommunikasjon osv., gjør at vi rett og slett har et annet leksikalsk behov nå enn det man hadde for hundre år siden. Språksystemet kan også fungere som et sett med sosiale normer, noe som viser til at språket også kan ha en identifiseringsfunksjon. Vi har behov for en felles norm slik at vi skal kunne forstå hverandre, men det er også viktig for oss å føle tilhørighet til en større gruppe. Derfor prøver vi å kle oss likt som andre, å oppføre oss som andre og å snakke som andre. Med dette viser vi solidaritet med den sosiale gruppen vår. Denne faktoren har også en konserverende funksjon i det at den bidrar til å holde igjen språkutviklingen, hevder Sandøy (1996: 137). Ulike språktrekk kan også ha ulik prestisje. Det språket som regnes som mest mulig korrekt og sosialt akseptert i et gitt språksamfunn, kan kalles for prestisjespråket. Dette impliserer også at det finnes

⁶ Jeg undersøker i liten grad ordtilfang i denne avhandlingen, men mener likevel det er relevant å trekke dette fram for å vise drivkreftene bak språkendring generelt.

språkformer som har lav prestisje, og som språkbrukerne har lettere for å bytte ut med former som har høyere prestisje. Et paradoks i denne sammenhengen er at det i mange tilfeller er formene med lavere status som sprer seg. Sandøy (1996: 138f) påpeker blant annet at det er det lavere talemålet eller «gatespråket» som sprer seg i og rundt byer som Stavanger, Bergen, Ålesund og Oslo – ikke prestisjemålene. En mulig forklaring på dette kan ligge i at språket ofte fungerer som en identitetsmarkør, slik vi nettopp har sett, og på denne måten kan vårt behov for å vise tilhørighet og solidaritet med en sosial gruppe være med på å lede den språklige utviklingen. Skriftspråket er også en viktig ytre faktor, mye på grunn av at det har en overdialektal funksjon og siden det blir brukt i større grad enn før, hevder Sandøy (1996: 140). Selv om vi har to skriftspråk her til lands, er det nok likevel bokmålsnormen som har hatt størst gjennomslagskraft. I den grad vi kan si at det finnes et standardtalemål i Norge, vil nok mange assosiere dette med de bokmålsnære taleformene man finner i osloområdet, og særlig i vestkantmålet i hovedstaden. Dette er samtidig på ingen måte en vedtatt sannhet, noe jeg vil komme tilbake til i delkapittel 4.1.2.3. Massemedia, slik som aviser, fjernsyn, radio og film, er en stor del av vår hverdag, og må derfor også regnes som en viktig påvirkningsfaktor for språkutviklingen. Det blir ofte formidlet nye ideer gjennom massemedia, og de påvirker gjerne interessene våre, mener Sandøy (1996: 141). På denne måten formidler de effektivt nye ord og fastsetter en normal for hvordan vi skal snakke. Vi legger derfor til side mange synonyme dialektord og -former, på grunn av at de avviker fra nettopp denne normalen. Samtidig fungerer disse mediene som enveiskommunikasjon, og det er derfor ingen dialog mellom taleren og lytterne/seerne. Dermed vil det heller ikke være et behov for lytterne eller seerne å markere at de identifiserer eller solidariserer seg med talerne, og slik sett vil heller ikke språkssystemet påvirkes direkte, mener Sandøy (1996: 141). I tillegg til de faktorene som er nevnt til nå kan vi også dra inn den ytre faktoren mobilitet (Skjekkeland, 2009: 75f). Både kommunikasjon og samferdsel har endret seg i nyere tid, og vi kan med større letthet forflytte oss enn det vi kunne før. De aller færreste bor på samme sted gjennom hele livet, og de fleste bosetter seg andre steder enn hjemplassen, i det minste for en periode, for å ta utdanning eller finne arbeid. I perioden før man eventuelt flytter tilbake igjen til hjemstedet, knytter man gjerne nye bekjentskaper og blir en del av nye sosiale grupperinger. På den andre siden vil mange også komme i kontakt med innflyttere og den språkbruken de tar med seg. Disse nye sosiale mønstrene kan også bidra til å endre språket.

4.1.2 Hvordan endrer språk seg?

Sandøy (2008a: 206ff) deler språkendringsprosessen inn i tre deler, nemlig innovasjon, endring og spredning. Prosessen starter med en individuell innovasjon, der en språkbruker uttaler noe på en ny måte, og den fortsetter ved at denne nye uttalemåten sprer seg til et annet individ. Deretter kan dette spre seg videre til stadig nye individ og til slutt kanskje føre til at alle i språksamfunnet bruker det. Sandøy (2008a: 207) påpeker at jo flere som bruker den gitte varianten, desto lettere blir det for de andre språkbrukerne å tilpasse seg og dermed spre innovasjonen.

Figur 7: S-kurve modellen (Chambers og Trudgill, 1980: 179)

I figur 7 finner man S-kurven, som ofte brukes for å modellere hvordan språkendringsprosessen utarter seg i et språksamfunn. X-aksen viser endringen over tid og Y-aksen viser i hvilken grad en endring har blitt gjennomført innenfor det gitte språksamfunnet. Ifølge Sandøy (2008a: 208f) vil en vanlig endringsprosess starte sakte, før den senere skyter fart. Endringen sprer seg altså først fra individ til individ, og blir etter hvert tatt opp av flertallet. De resterende menneskene holder imidlertid lenge fast på den gamle språkvanen, noe som gjør at prosessen går saktere igjen mot slutten. Til slutt vil endringen likevel være gjennomført i hele språksamfunnet. Språkendringer tar altså vanligvis tid, og selv om de på ett tidspunkt endrer seg forttere, vil det likevel være en lang prosess fra den første forekomsten til en fullstendig språkendring.

4.1.2.1 Bølgeteorien og sprangmodellen

Slik foregår altså en språkendringsprosess innenfor et visst språksamfunn, men dette er også

overførbart til videre spredning til andre samfunn. I så fall vil den første språkbrukeren i det nye språksamfunnet oppfattes som innovatøren, som igjen sprer det til en annen språkbruker, og slik starter prosessen på nytt. Det har videre vært vanlig å forklare spredningen av språkdrag mellom samfunn ut fra to modeller: bølge teorien og sprangmodellen (Sandøy, 2008b: 222f). Den eldste oppfatningen er at språkendringer sprer seg i ringer ut fra det opphavelige stedet, i likhet med bølger. Det er nok likevel sprangmodellen som har fått mest oppslutning i nyere tid. Med sprangmodellen ser man for seg at språkendringer sprer seg ved sprang fra sentrum til sentrum. Språkendringene begynner i et stort sentrum og går så videre til stadig mindre sentrum, for så å spre seg ut til bygdene. Med dette får man en form for hierarkisk struktur som også sier noe om dominansforholdet mellom sentrene. En viktig forutsetning for begge disse modellene er at spredning skjer gjennom kontakt.

4.1.2.2 Regionalisering

En utvikling i nyere tid er at forskjellene mellom talemålene i periferien blir utjamnet med språkdrag som dekker et større område (Sandøy, 2008b: 223). Dette kaller vi, som tidligere nevnt, regionalisering. Det er da som regel regionssentrumet som også er spredningssentrumet, og tendensen er ellers at det er folkemålet i byene, og ikke prestisjemålet, som har størst påvirkningskraft. Noe av forklaringen til at det er slik at regionssentraene har så stor innvirkning på periferien, finner vi nok i at de er midtpunkter for kommunikasjonen i regionen, og at de dermed mer effektivt kan spre endringstendensene (Sandøy, 2008b: 230f). Dette innebærer også at sentraene tilbyr tjenester som periferien er avhengig av å hente, noe som kan forklare den utgående retningen til spredningen. Selve prosessen foregår oftest ved at de mest markerte formene, altså språktrekkene med avgrenset utbredelse, forsvinner, samtidig som språktrekkene med bredere utbredelse består eller sprer seg (Skjekkeland, 2009: 87). Dialektene i den gitte regionen blir på denne måten mer like og språkgrensene blir stadig vagere.

4.1.2.3 Standardtalemål

Begrepet standardtalemål er et mye omdiskutert emne blant norske lingvister⁷, og det sentrale

⁷ Jeg går ikke nærmere inn på de ulike argumentene i diskusjonen rundt begrepet «standardtalemål» i denne avhandlingen, men se blant annet Mæhlum (2009), Sandøy (2009) og Akselberg (2009) for en videre drøfting av begrepet.

spørsmålet er om vi i det hele tatt har et standardtalemål i Norge. En grovdefinisjon kan likevel være at standardtalemålet «[ligg] nær skriftspråket og er eit overregionalt talemål som skal vere overordna regionale, sosiale og etniske skilje – og er dermed ulikt geolektar, sosiolektar og etnolektar» (Røyneland, 2008: 25). Mæhlum (2007: 43) skiller vidare mellom nasjonal standardvarietet og regional standardvarietet/-dialekt. Om de regionale varietetene skal sees på som standardvarietet eller dialekter, avhenger av den relative nærheten de har til enten den nasjonale standardvarieteten eller de tradisjonelle dialektene. I andre land, slik som Frankrike, Danmark og Sverige, har undersøkelser om regionalisering i stor grad vært rettet mot møtet mellom talemålet i hovedstaden, altså standardtalemålet, og ett eller flere lokale talemål eller varieteter (Akselberg, 2002: 20). I tillegg har man forsøkt å avgrense et mellomspråk, som kan beskrives som en selvstendig varietet som er utviklet ut fra både dialekten i hovedstaden og ett eller flere lokale talemål. Akselberg (2002: 27) hevder derimot at hovedstadstalemålet ikke ser ut til å spille noen direkte rolle i regionaliseringsprosessene i Norge. Det ser heller ut for at det utvikler seg ett eller flere mellomspråk, men han påpeker at dette feltet ikke er godt nok utforsket ennå.

Det nærmeste regionscentrumet for Sand blir Stavanger, og det er derfor nærliggende å tenke at den regionale standardvarietet eller -dialekten er talemålet vi finner der. Gabrielsen kom i 1984 fram til at utviklingen går mot ett primært talemål i Stavanger, og at dette i hovedsak er basert på «bymålet», men med noen varianter fra prestisjemålet. Ut fra dette forholder jeg meg videre til at regionalisering foregår som et hierarkisk spredningsmønster, der regionscentrumet i Rogaland også er sentrumet for spredning til andre og mindre sentrumsmaal. Bymålet i Stavanger regnes derfor som den regionale standardvarietet. Samtidig er Haugesund den nest største byen i Rogaland og fungerer som administrativt sentrum for haugalandsdistriktet. Derfor vil det også være relevant å ta dette talemålet med i betraktningen.

4.2 Dialektkontakt

I delkapittel 4.1 kom det fram at samfunnsstrukturen på mange måter har endret seg, og vi opplever en økning i mobilitet i dagens samfunn i Norge. Som et resultat av dette er ulike talemål i større grad i kontakt med hverandre enn før. Dette vil også gjelde samfunnet Sand i Suldal. Samtidig vet vi at Sand opplevde stor tilflytting og befolkningsøkning på 1970- og 1980-tallet, og dermed har vært i kontakt med en mengde ulike dialekter fra andre steder i landet. Språkutvikling er noe som skjer på det menneskelige plan, både hos det enkelte

individ og mellom de enkelte individ. Hva skjer så med språket til disse individene når det kommer i kontakt med andre språk? Hvilke mekanismer og psykososiale prosesser er det egentlig som spiller inn og som fører til endring i en slik kontaktsituasjon?

4.2.1 Akkomodasjon

En viktig modell for å forstå denne utviklingsprosessen er «the interpersonal speech accomodation theory», som kan oversettes til den språklige tilpasningsteorien på norsk (Trudgill, 1986: 2ff; Mæhlum, 2007: 102ff). Trudgill presenterer tilpasningsteorien på følgende måte: «This theory focuses on speech, and discusses and attempts to explain why speakers modify their language in the presence of others in the way and to the extent that they do” (1986: 2). Teorien bygger altså på den generelle tilbøyeligheten mennesker har til å endre språk i samhandling med andre, og vi kan derfor kalle det for en form for interaksjonell synkronisering (Mæhlum, 2007: 102f). En dominerende form for tilpasning av denne typen kan sees på som en slags atferdsendring; man endrer og justerer atferden slik at den blir mer lik atferden til andre (ibid.). Dette kalles for å konvergere. I motsatt fall, altså når man tar avstand fra en annen talespråklig varietet, kaller vi det for å divergere (Akselberg, 2008b: 160). En endringsprosess vil da bestå av en kombinasjon av korttids- og langtidstilpasninger (Trudgill, 1986: 3ff). Dette innebærer at noen av tilpasningene blir gjort i konkrete samhandlingssituasjoner i øyeblikket, altså korttidstilpasninger, mens andre går for seg kontinuerlig over tid, altså langtidstilpasninger. Det kan være mange grunner til at vi akkomoderer, og det kan skje både bevisst og ubevisst. Språktilpasningene kan ellers forekomme både i samtaler mellom mennesker med ulikt geografisk opphav og forskjellig sosial bakgrunn (Trudgill, 1986: 3).

4.2.2 Språklige mekanismer

I tilknytning til tilpasningsprosessene som foregår i dialektkontakt generelt, er det særlig to endringsmekanismer som står sentralt, nemlig nivellering (levelling) og forenkling (simplification) (Mæhlum, 2007: 103ff). Nivellering eller utjamning betyr at man får en reduksjon av varianter som er markerte, det vil si uvanlige eller i mindretall blant innbyggerne i språksamfunnet (Trudgill, 1986: 98). Dette med markerte varianter impliserer på et vis at språkbrukerne har en høyere bevissthet rundt egen bruk av nettopp disse variantene. Vi kan med andre ord si at variantene med liten dekning i de ulike talemålene som er i kontakt, forsvinner, mens de med større dekning blir bevart. Med forenkling framhever Trudgill

(1986:103) to kategorier: grammatisk forenkling og semantisk forenkling⁸. Den grammatiske forenklingen kan, som vi så i 4.1.1.1, beskrives som «a decrease in irregularity in morphology and an increase in invariable word forms, as well as the loss of categories such as gender, the loss of case marking, simplified morphophonemics (paradigmatic leveling), and a decrease in the number of phonemes» (Kerswill og Trudgill, 2005: 198). Den semantiske forenklingen innebærer blant annet en økning i leksikalsk og morfologisk transparens (Trudgill, 1986: 103; Trudgill, 2011: 21). Det vil si at man får et lettere gjennomskuelig forhold mellom leksemet/ordformen og betydningen. Leksemet «dyrlege» er for eksempel mer transparent enn «veterinær». Selv om grammatisk- og semantisk forenkling er to ulike kategorier, er det ofte slik at de går hånd i hånd. Videre poengterer Trudgill (2011: 21f) at forenkling kan synes å hende spesielt i kontaktsituasjoner mellom voksne, i motsetning til kontaktsituasjoner som involverer tospråklige barn, der komplisering er mer vanlig.

4.2.3 Koiné og koinéforming i korte trekk

Ordet «koiné»⁹ er opphavelig gresk og ble brukt om en fellesvarietet som oppstod i det antikke Hellas (Mæhlum, 2007: 94f). Siden den gang har begrepet blitt brukt i flere ulike sammenhenger, og med ulikt meningsinnhold, men det ble først brukt i tilknytning til talemål på industristeder av Trudgill. Han definerer en koiné som «a historically mixed but synchronically stable dialect which contains elements from the different dialects in the mixture, as well as interdialect forms that were present in none» (1986: 107f). Hos Trudgill er altså en koiné det mer eller mindre stabile sluttresultatet av en periode med stor språklig variasjon. Koinéen består av språktrekk fra de ulike dialektene i kontaktsituasjonen, men det er også verdt å legge merke til at man i tillegg kan ende opp med noen trekk som ikke fantes i noen av dem. En koiné er altså sluttproduktet av en prosess som man på norsk kaller for koinéisering eller koinéforming. Koinéformingen kan videre deles inn i tre faser: kontaktfasen, kaosfasen og fokuseringsfasen (Trudgill, 1986: 96ff; Mæhlum, 2007: 96ff). Tendensen er at de tre fasene også mer eller mindre faller sammen med tre generasjoner. I den første fasen oppstår det kontakt mellom talemålet til de opprinnelige innbyggerne og talemålet til innflytterne. Denne språksituasjonen er derfor preget av interindividuell variasjon

⁸ Trudgill (2011: 22) nevner også en annen form for forenkling her, nemlig tap av redundans. Jeg velger å ikke gå nærmere inn på dette i denne avhandlingen.

⁹ Når jeg i denne sammenhengen trekker fram nettopp dette begrepet, er det på grunn av at Sand også har opplevd stor tilflytting i løpet av et relativt kort tidsrom. Selv om jeg på ingen måte mener at sandsmålet er en koiné, utelukker jeg ikke at teori knyttet til denne formen for språkutvikling også vil ha en relevans for min drøfting av språkutviklingen på Sand.

(Neteland, 2014: 167), der talen mellom språkbrukerne varierer. I den neste fasen, som gjerne gjelder barna til de første innbyggerne, er det stor språklig variasjon og ingen entydig språknorm. Barna fører videre den interindividuelle variasjonen som preget språksituasjonen til foreldrene, men da gjerne som intraindividuell variasjon (ibid.), der talen hos den enkelte språkbrukeren varierer. Den siste fasen kjennetegnes av en reduksjon i valgbare former og dermed større språklig likhet mellom språkbrukerne (Trudgill, 1986: 96). En varietet har altså utkrystallisert seg, og blir på dette punktet regnet som gjeldende talemål i samfunnet. Trudgill (ibid.) bruker begrepene diffus og fokusert om denne utviklingsprosessen. I de tidlige stadiene av koinéformingsprosessen er språktilstanden diffus, med mange ulike varianter i omløp. I de senere stadiene begynner språktilstanden å stabilisere seg, og man ender opp med en mer eller mindre fokusert varietet: koinéen.

4.2.4 Majoritetsprinsippet

Når man undersøker et språksamfunn der ulike dialekter kommer i kontakt med hverandre, vil det være hensiktsmessig å vurdere hvor mange som tilhører de ulike språkgrupperingene og hvor de opphavelig kommer fra. På den ene siden kan vi da se mot språket til de opprinnelige innbyggerne, og på den andre siden kan vi se mot språket til tilflytterne. Et begrep som har blitt brukt i forskning rundt kreolspråk er «founder principle» (Mæhlum, 2007: 98). Her viser man til en utvikling der språktrekkene til grunnleggerne eller de opprinnelige innbyggerne i stor grad har vært med på å prege det «endelige» språket i et språksamfunn. Trudgill (1986: 143) har derimot en annen vektlegging: «(...) forms that occur in a majority of the contributing dialects win out and survive in the emerging focused dialect». Med andre ord mener han at de variantene som har bredest dekning blant de ulike talemålene, er de som til slutt utkrystalliserer seg og blir en del av den nye varianten. Vi kan gjerne kalle dette for et majoritetsprinsipp. Satt på spissen ville man på denne måten kunne forutsi utfallet av en fokuseringsprosess bare ut fra den numeriske fordelingen av de ulike varietetene i språksamfunnet.

4.3 Sosiale variabler

I sosiolingvistisk forskningstradisjon har det, som tidligere beskrevet, vært viktig å undersøke de heterogene sidene av talespråkene. I stedet for bare å forholde seg til språkbrukernes godt rotfestede tilhørighet til det gitte språksamfunnet, ble det derfor viktigere å få fram variasjonen og mangfoldet i språket. Ut fra denne tankegangen blir det derfor sentralt å ta

hensyn til de sosiale faktorene eller variablene, og ifølge Skjekkeland (2009: 23) er de mest tradisjonelle variablene region, alder og kjønn. Dette er også de sosiale variablene jeg selv undersøker i dette forskningsarbeidet, men de metodiske overveielsene jeg har gjort rundt disse variablene går jeg i større grad inn på i metodekapitlet. Jeg bruker for øvrig uttrykket «geografisk tilhørighet» i stedet for region videre i denne avhandlingen.

4.3.1 Geografisk tilhørighet

En viktig forutsetning for studien min er at informantene har en tilhørighet til det talemålsområdet jeg ønsker å undersøke, nemlig Sand i Suldal. Selve avgrensingen av dialektområdet vil jeg gjøre rede for i delkapittel 5.3.1, men i denne omgang kan vi nøye oss med å si at området strekker seg fra Sand sentrum i vest til Himsmoen i øst. Som tidligere beskrevet, var man i klassiske, dialektologiske granskinger ofte på jakt etter den såkalte «ideelle informanten». Dette betydde gjerne en eldre mann som hadde bodd på samme sted hele livet og som holdt seg godt til de eldre dialektformene. I en sosiolingvistisk undersøkelse er det i større grad et krav om at dataene skal være representative for språkbrukerne i det gitte språksamfunnet, og derfor vil det være lite hensiktsmessig å velge ut informanter ut fra hvor genuint de holder seg til det opprinnelige talemålet. I stedet bør man prøve å få fram den variasjonen som eksisterer innad i det avgrensede dialektområdet. Uansett tilfelle er det likevel viktig at informantene har en tilhørighet til det samfunnet som skal undersøkes. Ut fra dette satte jeg et krav om at informantene måtte ha minst én forelder som var fra Sand og at de måtte ha bodd på Sand uten større opphold hele livet (jfr. Vedlegg 1). En slik avgrensing sikrer at informantene har en tilhørighet til språksamfunnet Sand og at man har vokst opp med begrenset påvirkning fra eventuelle tilflyttede foreldre. Samtidig ivaretar det muligheten for språklig mangfold.

4.3.2 Alder

I min studie sammenligner jeg to ulike aldersgrupper, som jeg altså har kategorisert som «ungdommer» og «voksne». Ungdommene skulle være mellom 16 og 19 år og de voksne skulle ha blitt født på 1960- eller 1970-tallet. I forbindelse med alder som sosial variabel og undersøkelser av språkendring over tid er det vanlig å skille mellom to ulike begreper, nemlig tilsynelatende og virkelig tid. I en granskning i tilsynelatende tid tar man utgangspunkt i at de ulike aldersgruppene representerer ulike tidsstadier, eller med andre ord språket for hver sin tid (Schilling, 2013: 54f). Denne tankegangen forutsetter samtidig at hovedtrekkene i språket

vårt er fastlagt og ikke endrer seg etter at vi har blitt tenåringer, altså det vi kan kalle for den «kritiske alderen». En informant som er 18 år vil dermed representere dagens språkbruk, mens en informant som er 60 reflekterer språktilstanden for rundt 40-45 år siden. På denne måten vil man kunne vurdere om språket har endret seg. Det som kan være problematisk med tilsynelatende tid er å skille mellom hvilke endringer mellom de ulike aldersgruppene som skyldes virkelig språkendring og hvilke som kommer av normal aldersprogresjon, altså «age-grading» (Skjekkeland, 2009: 25). Virkelig språkendring kan forstås som endringer i språket i samfunnet over tid, mens endringer som kommer av normal aldersprogresjon henger sammen med den enkelte språkbrukerens overgang til nye livsfaser. For å ta høyde for disse variablene, vil det ofte være mer hensiktsmessig å gjennomføre en gransking i virkelig tid, hvor man heller studerer det samme språksamfunnet på to ulike tidspunkt (Schilling, 2013: 55ff). Da kan man enten observere språkbruken til de samme informantene på to ulike tidspunkt, altså en såkalt panelstudie, eller så kan man finne nye informanter i den andre undersøkelsen på de samme premissene som i den første, altså en trendstudie.

I min undersøkelse observerer jeg språkendringene i tilsynelatende tid, nettopp fordi jeg forutsetter at hver aldersgruppe gjenspeiler språket i hver sin tid. Selv om jeg forholder meg til Sandviks rapport (1979) i stor grad i denne studien, vil det være vanskelig å forsvare dette som en oppfølgingsstudie eller trendstudie i virkelig tid. Jeg har visst for lite om innsamlingsmetodene og informantsammensetningen til å kunne ta avgjørelser rundt dette, og det har heller ikke vært noe poeng. Overveielsene jeg har gjort i forbindelse med innsamlingsmetodene har altså vært mine egne, og må sees uavhengig av Sandviks rapport.

4.3.3 Kjønn

I kapittel 1 nevnte jeg kort at mange talemålsgranskinger viser at gutter og jenter har en ulik språkbruk, og at det er jenter som i størst grad nivellerer talemålet sitt, mens guttene holder på tradisjonelle språktrekk for talemålet (Mæhlum, 2008: 120). Det viser seg altså at jentene oftere bruker former som nærmer seg prestisje- eller standardmålet, men at de samtidig også er mer innovative i bruken av former som bryter med standardvarieteteten, slik det kommer fram av tabellen under. Dette definerer Labov som «the gender paradox» (2001: 292; 367). Dette bør nok nyanseres litt, for det finnes også eksempler på at menn har brukt nyere former før kvinner, slik som i Labovs undersøkelse av Martha's Vineyard, hvor «the centralization of (ay) and (aw) was led by men» (2001: 284).

	Kvinner	Menn
Stabile sosiolingvistiske variabler	Mer standardnært	Mindre standardnært
Tilnærming til standarden	Mer standardnært	Mindre standardnært
Brudd med standarden	Mindre standardnært	Mer standardnært

Tabell 8: "Kjønnsparadokset" (Mæhlum, 2008: 120)

Sandøy forklarer kvinners bruk av prestisjeformer med at «kvinnene har ein mindre trygg sosial posisjon. Dei får ikkje markert ein sosial status gjennom eit yrke slik mennene har fått det. Dermed legg dei di meir vekt på språkleg markering av status» (1996: 81). På mange måter beskriver dette utsagnet et annet samfunn, med et ganske annet kjønnsrollemønster enn det man regner som vanlig i dag. Likestillingen har kommet langt og kvinner har i større grad blitt yrkesaktive enn før. Ut fra dette skulle man nesten tro at behovet for å markere en sosial status gjennom prestisjeformer ikke lenger var like nødvendig. Likevel viser også nyere forskningsarbeid at dette fenomenet fortsatt er gjeldende (jfr. Solheim, 2006). Mæhlum (2008: 121) påpeker likevel at flere moderne studier viser at de språklige og sosiale hovedskillene går innenfor jentegruppen eller guttegruppen, og ikke nødvendigvis mellom kjønnene (jfr. Røynealand, 2005; Bucholtz, 1999).

5. METODE

Begrepet «metode» kan bety svært mye, og vil nok også ha ulikt meningsinnhold fra vitenskap til vitenskap, men vi kan i første omgang holde oss til Holme og Solvangs forståelse av begrepet: «En metode er (...) et redskap, en framgangsmåte for å løse problemer og komme fram til ny erkjennelse. Alle de midler som kan være med på å fremme dette målet, er en metode» (1996: 14). I utarbeidelsen av et forskningsarbeid som dette, må man altså ta en rekke valg. Disse valgene omfatter alt fra hvordan man skal samle inn data til hvordan man skal behandle og analysere dataene. Videre kan vi si at visse kriterier må være oppfylt for at vi skal kunne bruke en metode i forskningssammenheng. Dette gjelder på den ene siden dataenes reliabilitet, hvilket innebærer at vi må ha mest mulig nøyaktig bruk av data (Akselberg og Mæhlum, 2008: 75). Dersom undersøkelsen inneholder feil, vil det potensielt kunne gi et feilaktig bilde av det vi ønsker å undersøke. På den andre siden må dataene også være valide. Det betyr at de metodiske valgene vi tar og den empirien vi samler inn, må være relevante med tanke på formålet vårt med undersøkelsen (ibid.). I dette kapittelet vil jeg forsøke å gjøre rede for og drøfte disse ulike sidene ved mine valg av metoder, som altså er intervju og bildetest. Først vil jeg gjøre rede for begrepene kvalitativ og kvantitativ metode, og forsøke å plassere mine metoder i forhold til disse. Deretter vil jeg presentere de ulike språklige variablene som er utgangspunktet for min undersøkelse. Så vil jeg gjøre rede for de overveielsene som ble tatt i forbindelse med innsamlingen av data, som altså innebærer hvordan jeg valgte ut og kontaktet informantene, selve intervjusituasjonen og den metodiske framgangen i innsamlingsarbeidet. Til slutt gjør jeg rede for prosessen med å bearbeide materialet.

5.1 Kvalitativ og kvantitativ metode

Man skiller hovedsakelig mellom kvantitativ og kvalitativ metode. I første omgang kan vi holde oss til at man i en kvantitativ undersøkelse er på jakt etter tall, mens man i en kvalitativ undersøkelse er ute etter meningsinnhold. Ifølge Akselberg og Mæhlum (2008: 77f) blir kvantitative metoder i sosiolingvistikken vanligvis brukt for å skaffe seg en oversikt i et gitt språkområde, og det er særlig språkbruken innenfor ulike sosiale grupper man forsøker å måle. Det er vanlig å ha mange informanter i en kvantitativ undersøkelse, slik at resultatene i størst mulig grad blir generaliserbare, altså representative og gyldige for en større gruppe

mennesker. Videre bør størrelsene være målbare, og man forholder seg ofte til objektive, sosiale variabler, slik som alder, kjønn og yrke. Resultatene man henter ut fra undersøkelsen er som regel i form av tall, som igjen danner grunnlaget for statistikk. En vanlig form for kvantitativ undersøkelse er spørreundersøkelse. I kvalitative sosiolingvistiske studier er formålet vanligvis å få en bedre forståelse av sammenhengene mellom språk og enkeltindivid, og det fokuseres særlig på individenes egne opplevelser, tanker, holdninger og tolkninger rundt samfunn og språk (ibid.). Derfor er det også gjerne få informanter i slike undersøkelser. Nettopp fordi formålet blir å undersøke mekanismene bak språket til den enkelte språkbruker, kan man heller ikke regne resultatene som målbare og generaliserende. Typiske eksempler på kvalitativ metode er intervju og observasjon.

Samtidig står ikke de to metodiske retningene i motsetning til hverandre, og Akselberg og Mæhlum (2008: 78) poengterer at det ofte er vanskelig å sette et klart skille mellom hva som er kvalitativt og hva som er kvantitativt. Dessuten kan man kombinere flere metoder i samme undersøkelse. Det viktigste poenget bør uansett være at den eller de metodene man velger å bruke, er mest mulig hensiktsmessige med tanke på formålet. Eller som Holme og Solvang (1996: 83) oppsummerer det:

I metodediskusjonen står en overfor et valg mellom ulike metoder med både sterke og svake sider. Det er ikke slik at én av metodene er den ene rette. En må derfor ut fra den problemstillingen en har valgt, finne fram til den tilnærmingen som er best egnet.

I min studie av talemålet på Sand har jeg i hovedsak brukt to metoder for å samle inn data, nemlig intervju og bildetest, noe jeg vil komme tilbake til senere i kapittelet. I begge tilfellene har formålet mitt vært å føre statistikk over antall forekomster av ulike språklige variabler i dagligtalen til informanter i to ulike aldersgrupper, til tross for at intervju vanligvis anses for å være en typisk kvalitativ metode. Her må en altså skille mellom det kvalitative intervjuet og det sosiolingvistiske intervjuet, noe jeg også vil komme tilbake til senere. Ut fra denne statistikken har jeg kunnet sammenligne de ulike aldersgruppene kvantitativt. Samtidig har jeg brukt statistikken til å prøve å se en sammenheng mellom språkbrukere, språkutvikling og samfunnsutvikling på Sand, og på denne måten har jeg også dratt inn kvalitative elementer. Informasjonen knyttet til det tradisjonelle sandsmålet, som man altså ville kunne forvente å høre hos den eldre generasjon, har jeg på den andre siden hentet fra ulike skriftlige kilder. Dette er en form for dokumentanalyse, og dette regner man vanligvis som en kvalitativ metode. Jeg kommer derimot ikke til å gå videre inn på denne metodikken i denne avhandlingen.

I kvantitative undersøkelser er det vanlig å ha med mange informanter, mye på grunn av at resultatene for studien skal være generaliserbare. I mitt forskningsprosjekt har jeg begrenset meg til seks informanter fra ungdomsgruppen og fire informanter fra de voksne som er født på 1960- og 1970-tallet, og man kan stille seg tvilende til om dette er nok til å kunne kalles generaliserbart. Ideelt sett skulle jeg hatt langt flere informanter med i min studie, men på grunn av masteroppgavens begrensede format, har jeg måttet avpasse arbeidsmengden deretter. Samtidig har jeg valgt å bruke metodene sosiolingvistisk intervju og bildetest, og det er det totale antallet forekomster av de ulike språkvariantene innenfor hver aldersgruppe som blir det viktigste. Resultatet er nok ikke generaliserbart i den forstand at man kan forvente at alle på Sand snakker akkurat slik som mine informanter, men på samme tid er de representanter for det språksamfunnet som her er under granskning. Jeg mener derfor at det bør være grunnlag nok til å kunne si noe allment om språktilstanden og språkutviklingen på Sand ut fra språkvalgene til mine informanter.

5.2 Språklige variabler

I et gitt språksamfunn vil det vanligvis være en del variasjon, noe som kan realiseres både hos den enkelte språkbruker, altså intraindividuell variasjon, og mellom flere ulike språkbrukere, altså interindividuell variasjon. Dette er vel også en nødvendig forutsetning for at en undersøkelse av denne typen i det hele tatt skal være av noen interesse. Variablene finnes i alle språklige nivå, og kan være fonologiske (lydlige), morfologiske (bøying), prosodiske (tonegang), leksikalske (ordtilfang), syntaktiske (setningsstruktur) og semantiske (det språklige innholdet) (Akselberg, 2008: 132; Hanssen, 2010: 14). I arbeidet med å finne språklige variabler som kunne være interessante gjenstander for forskning i talemålet på Sand, har jeg konsultert flere skriftlige kilder, men den viktigste av dem har utvilsomt vært Sandviks språkrapport fra 1979. Her gjør altså Sandvik rede for de tradisjonelle trekkene ved talemålene i Rogaland og sier noe om språkutviklingen og språkstatusen til dialektene i hans samtid. Dessuten ytrer han sin mening om hvor de ulike talemålene er på veg i framtiden. Det var spesielt disse endringstendensene jeg syntes var interessante og som jeg gjorde et utvalg fra. I tillegg valgte jeg ut et par språktrekk som viser økende utbredelse rundt om i landet i min samtid, nemlig monoftongering og sammenfall av kj-lyd og sj-lyd. Til sammen kom jeg derfor fram til tretten variabler som skulle undersøkes. Åtte av disse har jeg kategorisert som fonologiske variabler, og fem som morfologiske. Videre i dette delkapittelet vil jeg kort presentere de språklige variablene som er med i min undersøkelse og si litt om hvorfor jeg har

valgt dem. Her må det nevnes at flere av variablene har en så tett sammenheng at de blir behandlet sammen.

5.2.1 V1: Monoftongering av diftongen /œ̃/

Monoftongering innebærer at de norrøne diftongene *ei*, *øy* og *au* blir trukket sammen til en enkeltlyd, altså en monoftong. Dette språktrekket finnes lengst øst på Østlandet, i Sør-Trøndelag, på Nordmøre og i Romsdalen (Hanssen, 2010: 66). I tillegg finner man det i Halden-området i Sør-Østfold, og bymålet i Bergen har dessuten tradisjonell monoftongering (Skjekkeland, 2005: 47). Monoftongering av diftongen /œ̃/ er altså ikke et vanlig fenomen for det området jeg forsker på, og det blir heller ikke nevnt av Sandvik (1979), men jeg ønsker likevel å ha det med i studien. For det første viser forskning på talemålet i nabokommunen Sauda at diftongen er på veg ut i preteritum av sterke verb, men også i andre ord, og at det blir vanligere med monoftongen /œ̃/ (jfr. Neteland, 2014: 191). For det andre mener jeg selv å ha hørt det hos noen av ungdommene fra Sand. Jeg tror ikke utbredelsen i det hele tatt er like stor som i Sauda, særlig siden språkutviklingen der er preget av industrialiseringen i området, men jeg ønsker likevel å kartlegge om det finnes tilfeller av det i sandsmålet også.

5.2.2 V2: Sammenfall av kj-lyd og sj-lyd

En annen tendens i tiden som ikke blir omtalt av Sandvik, er sammenfall av kj-lyden /ç/ og sj-lyden /ʃ/ i framlyd, og det vanligste er at sj-lyden erstatter kj-lyden. Det innebærer at uttalen vil bli helt lik i ord som *skjønn* n. og *kjønn* n., altså /ʃøn/, eller *skjede* m. og *kjede* n., altså /²ʃe:de/, noe som medfører at man i større grad må trekke slutninger ut fra konteksten ordet oppstår i. Denne tendensen sprer seg blant mange ungdomsmål rundt om i landet, men særlig i de større byene opp til Trondheim (jfr. Skjekkeland, 2005: 142; Hårstad og Opsahl, 2013: 30). Jeg mener bestemt å høre dette blant ungdommer både i Sauda og på Sand, og har følgelig et ønske om å dokumentere det.

5.2.3 V3 og V4: Avpalatalisering av velarene /k/ og /g/ i innlyd

Som i så mange andre vestlandsdialekter, har talemålet i Indre Ryfylke også tradisjonelt hatt palatalisering av velarene /k/ og /g/ i innlyd foran opphavlig trykklett /i/ og /e/ (Skjekkeland, 2005: 71). Dermed har man hatt former som *bakkje* m. /²bac̥çə/ og *beggje* det. /²bε̥ççə/. I tillegg har man i dette området fått palatalisering når /k/ eller /g/ står foran den morfologiske endevokalen /å/, slik som i *eggjå* bf.fl.n. /¹ε̥ççə/ (Thorson, 1929: 75f). Sandvik (1979: 65)

hevder at det fortsatt er vanlig med en palatal uttale av velarene i innlyd i Ryfylke, men at den velare uttalen blir mer og mer vanlig. Dermed går det mot former som *bakke* m. /²bakə/ og *begge* det. /²bɛgə/. Endringen er spesielt merkbar i de sørlige områdene av Ryfylke og i yngre sentrumsmål, ifølge Sandvik, men jeg mener også dette gjelder for sentrumsmålene i Indre Ryfylke. Blant annet i Sauda er den palatale uttalen helt borte fra ungdomsmålet (jfr. Neteland, 2013: 269f). Avpalatalisering av velaren /k/ i innlyd er V3 i min undersøkelse, og avpalatalisering av /g/ er V4. Jeg kan ellers nevne at jeg ikke har regnet med nektingsadverbet *ikkje* i undersøkelsen av V3 hos informantene, mye på grunn av at ordet viser seg å være motstandsdyktig mot endring. Jeg mener derfor at man vil få et klarere bilde av språksituasjonen ved å utelate nektingsadverbet.

5.2.4 V5 og V6: Realisering av norrøn ll og norrøn rn i rotstavelse

Tradisjonelt har det vært differensiering og segmentering i talemålene i de nordlige delene av Rogaland (Sandvik, 1979: 72ff). Segmentering innebærer at et langt fonem spaltes i to ulike fonem, og på denne måten blir ord som *kalla* inf. /²kal:ɑ/, *alle* det. /²ɑl:ə/ og *stein* m. /stɛin:/ til *kadla* /²kadla/, *adle* /²adlə/ og *steidn* /stɛidn/ (Skjekkeland, 2005: 65). I min undersøkelse vil jeg kun granske realiseringen av norrøn ll /l:/, ikke norrøn nn /n:/, og dette er altså V5. Ved differensiering blir to fonem gjort mer ulike ved at den første lyden i en konsonantgruppe endres (ibid.), og noen eksempler på endringer av denne typen er norr. bjørn > /¹bjø:dŋ/ m., norr. glefsa > /²glɛpsɑ/ inf., norr. rafn > /rabn/ m. og norr. hasl > /hatl/ m. I denne studien vil jeg bare se nærmere på realiseringen av norrøn rn i rotstavelse, som altså er V6. Sandvik (1979: 77) mener her at det er en «[t]ydeleg tendens til utjamning av «konservative» drag i konsonantsambanda. Mange segmenterte og differensierte konsonantsamband blir nå tiljamna». I Sauda er disse konservative formene helt ute av ungdomsmålet (jfr. Klungtveit, 2014), og jeg mener også å høre at de er på veg ut av talemålet på Sand.

5.2.5 V7 og V8: Hankjønn og hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall

Differensiering har også forekommet i bestemt form flertall av hankjønns- og hunkjønnsord i det tradisjonelle talemålet i Ryfylke, og man har derfor hatt former som *hestadn* bf.fl.m. /²hestadn/ og *skåledn* bf.fl.f. /²sko:lədŋ/. Det er ellers verdt å legge merke til at man avsluttet disse ordformene med en syllabisk konsonant på Sand, mens det i ytre deler av Nord-Rogaland har vært mer vanlig med en trykklett endelsesvokal: *knivadne* /²kni:vadnə/. Også

disse differensierte formene skal være på veg ut av Ryfylke-målet, ifølge Sandvik (1979: 133), slik at man nå kan forvente former som *hestane* /²hɛstənə/ og *skålene* /²sko:lənə/.

5.2.6 V9: A-verb, endelse i presens

I det tradisjonelle talemålet på Sand ble de svake a-verbene bøyd likt i alle bøyingsformer, slik som i /²kasta/ inf. og /²samla/ inf.:

/²kasta/ – /²kasta/ – /²kasta/ – /²kasta/
/²samla/ – /²samla/ – /²samla/ – /²samla/

Sandvik (1979: 134) mener at presensbøyningen er i endring her, og at *a*-endelsen i større grad byttes ut med /ə/ i yngre sentrumsmål. Den nye bøyningen blir derfor:

/²kasta/ – /²kastə/ – /²kasta/ – /²kasta/
/²samla/ – /²samlə/ – /²samla/ – /²samla/

Han påpeker også at dette etter hvert har blitt et tydelig skillemerke mellom talemålet til de eldre og de yngre i Sauda (1979: 116). I denne sammenhengen er det i tillegg verdt å merke seg at de tradisjonelle talemålene i Suldal og i Sauda har -r i presens; *kastar* og *samlar*.

5.2.7 V10 og V11: Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i preteritum og perf. part.

Det går også mot omfattende endringer i ja-verbene i yngre sentrumsmål, ifølge Sandvik (1979: 134). I mange tilfeller får man derfor et enklere bøyningssystem, der *j*-en faller bort i infinitiv, rotvokalen i presens er kort og der vokalkvaliteten i innlyd er lik i alle bøyninger (Sandvik, 1979: 118f). Man skulle derfor kunne forvente følgende utvikling på Sand:

/²tɛlja/ – /¹te:lə/ – /²taldə/ – /talt/ > /²tɛla/ – /²tɛlə/ – /²tɛldə/ – /tɛlt/
/²krɛvja/ – /¹kre:və/ – /²kravdə/ – /kraft/ > /²kre:va/ – /¹kre:və/ – /²krɛvdə/ – /kre:ft/

Jeg ønsker ut fra dette å undersøke om det fremdeles er endret vokalkvalitet i innlyd i preteritum og perfektum partisipp eller om man nå har gått bort fra dette. Stavangermålet har i større grad avveket fra mønsteret ellers i Rogaland ved å ha *te*-endelse i preteritum av mange av disse verbene, slik som i /²kre:ftə/, /²tɛltə/ og /²vɛltə/. En lignende tendens ser man også i den yngre dialekten i Sauda (jfr. Neteland, 2014: 191). Selv om det er vokalkvaliteten i innlyd jeg hovedsakelig skal undersøke, er jeg derfor i tillegg spent på om man har gått over til *te*-endelse på Sand eller om man fortsatt holder på -de i preteritum.

5.2.8 V12: Sterke verb, vokalkvalitet i innlyd i presens

Sandvik (1979: 135) ser en tendens til at man går bort fra omlyd i mange presensformer av sterke verb. I ryfylkemålet har man tradisjonelt hatt omlydte bøyninger i disse ordene, mens man ikke har hatt det i stavangermålet. Et eksempel på dette er verbet «å koma», som i Ryfylke har blitt bøyd *koma* inf. /²ko:ma/ - *kjeme* pres. /¹çe:mə/, mens det i stavangermålet har vært *komma* inf. /²kɔmɑ/ - *komme* pres. /¹kɔmə/. Disse omlydsløse formene er altså ekspansive, og stadig mer vanlige i yngre sentrumsmål (Sandvik, 1979: 129). Siden dette ikke gjelder alle sterke verb, ville det hatt lite for seg å registrere alle forekomstene av sterke verb i min undersøkelse. Derfor har jeg i stedet valgt å forholde meg til en avgrenset gruppe ord som altså er utsatt. De utvalgte sterke verbene står listet under, både i tradisjonell infinitiv- og presensform:

å koma	å sova	å halda
/ ² ko:ma/ - / ¹ çe:mə/	/ ² so:va/ - / ¹ se:və/	/ ² halda/ - / ¹ heldə/
å grava	å blåsa	å hogga
/ ² gra:va/ - / ¹ gre:və/	/ ² blå:sa/ - / ¹ ble:sə/	/ ² hɔga/ - / ¹ hœgə/
å dra	å ta	
/dra:/ - /dre:g/	/ta:/ - /te:k/	

5.2.9 V13: Hunkjønn, endelse i bestemt form entall

Som jeg beskrev i innledningskapittelet (1.1.2.2), er det lite som tyder på noen endringer i å-endelsen av bestemt form entall av hunkjønnord, slik som i /²fɛrjɔ/, /²jɛntɔ/ og /¹bu:kɔ/. Tvert imot, ser dette ut til å spre seg både sørover og nordover i fylket, og i nord er det til og med på veg over grensen til Sunnhordaland (Sandvik, 1979: 91f). Dette er likevel et såpass viktig språktrekk at jeg ikke ønsker å ignorere det, særlig siden det tradisjonelt regnes som et viktig skillemerke mellom sandsmålet og det eldre suldalsmålet, der sistnevnte har *o*-endelse.

5.3 Innsamling av data

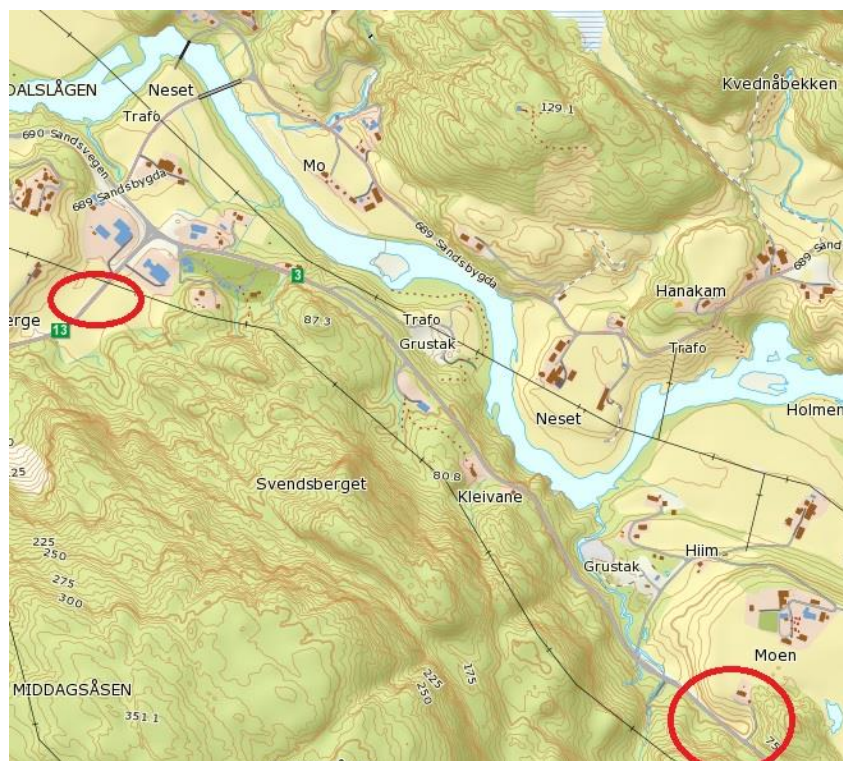
I denne delen av kapittelet vil jeg gjøre rede for de overveielene jeg har tatt i prosessen med å samle inn data, og fremgangsmåten for undersøkelsen. Dette innebærer blant annet utvelgelsen av informanter, tilnærmingen til informantene, intervjusituasjonen og metodene sosiolingvistisk intervju og bildetest. Jeg vil underveis også drøfte fordeler og ulemper ved de to metodene jeg har valgt å bruke.

5.3.1 Sosiale variabler og utvalg av informanter

I utvalget av informanter tok jeg først og fremst utgangspunkt i problemstillingen for denne studien, og de sosiale variablene veide derfor tungt i denne prosessen. På den ene siden måtte informantene tilhøre en viss aldersgruppe og på den andre siden måtte de ha geografisk tilhørighet til tettstedet Sand (se vedlegg 1). I tillegg var det nødvendig å sikre mest mulig lik kjønnsfordeling i de to gruppene, for forhåpentligvis å få belegg nok til å si noe om språktilstanden til de ulike kjønnene. Dette var hovedgrunnen til at jeg valgte å ha lik kjønnsfordeling i de to gruppene, men jeg gjorde det også for å sikre et representativt utvalg og for å sørge for mest mulig lik oppbygging av gruppene. Dette innebærer med andre ord at halvparten av informantene er jenter og halvparten er gutter, både blant ungdommene og de voksne. Formålet mitt med denne studien var først og fremst å undersøke språktilstanden til de yngre språkbrukerne på Sand. Disse «yngre språkbrukerne» måtte ha blitt født i perioden etter 1979, som altså var publiseringsåret for rapporten til Sandvik. Jeg valgte å søke etter informanter som var mellom 16 og 19 år, og som jeg dermed kunne forvente å finne på videregående skoler. Dette gjorde jeg av flere grunner. For det første ville jeg legge opp til at ungdommene var godt utviklede språkbrukere og mest sannsynlig hadde nådd den kritiske alderen, og for det andre mente jeg at jeg ville ha lettere tilgang på informanter i denne aldersgruppen, ettersom jeg selv jobbet på den nærmeste videregående skolen for dette området. Etter at ungdommene i dette området er ferdig med videregående, er det vanlig at mange av dem flytter bort for å studere. Derfor ville jeg at den øvre grensen skulle være 19 for å minske muligheten for at informantene hadde bodd andre steder. Jeg bestemte meg tidlig for at jeg ville ha seks informanter fra denne aldersgruppen. Den andre informantgruppen skulle være noe eldre, og fungere som en referansegruppe. Formene som ble brukt i det tradisjonelle talemålet av den eldre generasjonen, kunne jeg finne i tidligere forskning på området, men jeg savnet empiri på et stadium mellom disse. Jeg valgte derfor at informantene i denne referansegruppen skulle ha blitt født en gang på 1960- eller 1970-tallet, og jeg mente at fire informanter ville kunne gi nok belegg for de ulike språklige variablene, eller i det minste nok til å gi en indikasjon på tilstanden for denne aldersgruppen.

Kravene knyttet til informantenes geografiske tilhørighet skulle fort vise seg å gjøre utvelgelsesprosessen mer utfordrende. Sand er et lite samfunn på rundt 1300 innbyggere, og mengden av mulige informanter var derfor begrenset i utgangspunktet. I tillegg merket jeg fort omfanget av tilflyttingen etter 1970-1980-tallet, fordi mange av de mulige kandidatene jeg oppsøkte, viste seg å ha to foreldre som var tilflyttere. Dette var i mange av tilfellene

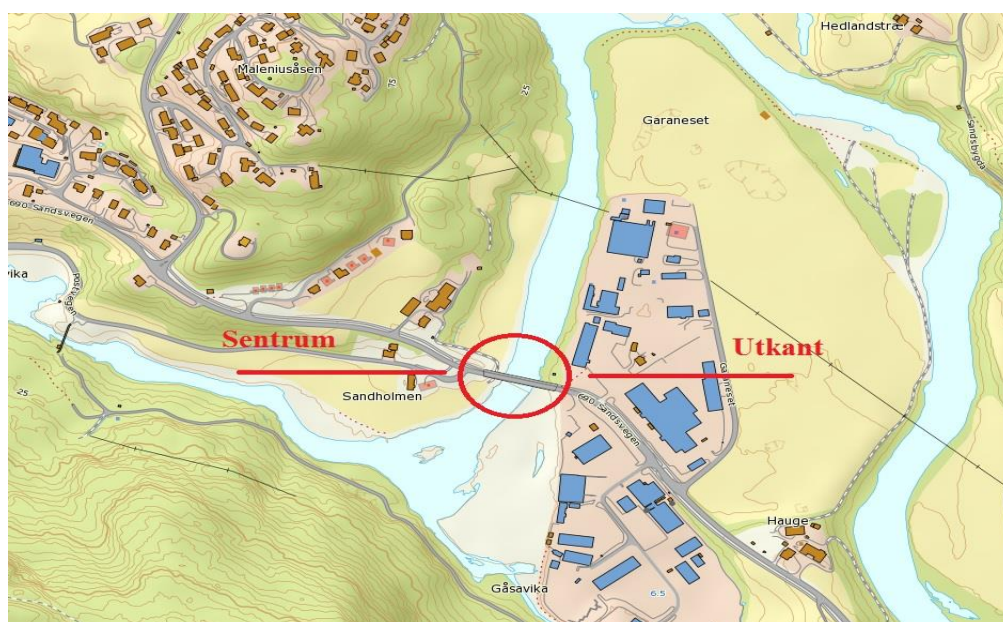
kortreiste tilflyttere fra Suldal, Jelsa og Erfjord, men det stred likevel mot de kravene jeg hadde satt for undersøkelsen. I den eldste av de to aldersgruppene skjønnte jeg derimot fort at jeg måtte gi avkall på kravet om at de måtte ha bodd på Sand hele livet uten større opphold. Det viste seg nemlig at de fleste mulige kandidatene jeg fant, hadde jobbet eller studert andre steder for en periode, og siden vendt hjem igjen. Utvalget var altså begrenset, og jeg gikk derfor bort fra det opphavlige kravet. Man bør likevel vurdere resultatene for denne informantgruppen kritisk. Det finnes heller ingen entydige grenser for hva som kan regnes som del av tettstedet Sand, og derfor hadde jeg et behov for sette en egen avgrensning av dialektområdet. På vestsiden setter fjorden en naturlig grense, og det samme gjør fjellområdet i nord, men saken er ikke like enkel på den sørlige og sørøstlige siden. Jeg fant ingen skriftlige kilder som kunne gi meg noe konkret svar, men ifølge muntlige kilder gikk den tidligere kommunegrensen for Sand rett øst for Himsmoen. Som man kan se i figur 8, valgte jeg derfor å sette en ytre østlig grense der riksveg 13 passerer forbi Himsmoen. Mot sør satte jeg en grense ved området som kalles for Bergekrossen, altså der riksveg 13 snur sørover i retning Sandnes. Etter dette er det så få husstander at det hadde hatt liten hensikt å operere med en videre grense mot sør.

Figur 8: Ytre grensepunkter for dialektområdet¹⁰

¹⁰ Hentet 9. april 2017, fra <http://norgeskart.no/#!?project=seeiendom&layers=1002,1014&zoom=13&lat=6625021.51&lon=8007.64>

Det hadde også vært fullt mulig å dele Sand opp i enda mindre områder, slik som sentrum, Preståsen, Maleniusåsen, Him, Grov osv., og ut fra dette vurdere språkutviklingen i de ulike områdene. Jeg så derimot ingen hensikt i å gjøre dette i min undersøkelse. Det er få informanter med i studien, og i flere tilfeller ville det kun vært én representant fra hvert aktuelt område. Dette ville gitt for få belegg til å kunne være generaliserbart og til å ha noen nytte. Jeg har derfor unngått denne tilnærmingen, særlig med hensyn til å ivareta informantenes anonymitet. Når det er sagt, kan jeg likevel opplyse at de fleste av informantene har vokst opp i det jeg velger å definere som den sentrale delen av Sand, altså området vest for Tjelmanebrua eller Gardaneset. I den yngre aldersgruppen er det bare én informant som er født øst for denne broen, og det samme gjelder for den voksne gruppen. Sentrumssiden er preget av større byggefelt og kort veg mellom husstandene, mens det er større spredning mellom husstandene øst for broen. Utkanten preges dessuten av flere gårdsbruk.

Figur 9: Tjelmanebrua. Skillet mellom sentrum og utkant¹¹

5.3.2 Kontakt med informantene og intervjusituasjonen

Arbeidet med å rekruttere informanter og samle inn data gjennomførte jeg i to omganger, nemlig mai/juni 2016 og august 2016. Oppholdet mellom disse periodene skyldtes naturlig nok sommerferien. Rekrutteringen av de yngste informantene gikk i hovedsak for seg på

¹¹ Hentet 9. april 2017, fra <https://www.norgeskart.no/#!?project=seeiendom&layers=1002,1013,1012&zoom=14&lat=6626153.37&lon=6480.42>

Sauda vidaregåande skule. Jeg jobbet selv ved denne skolen, og fikk hjelp av mine lærerkollegaer til å finne mulige kandidater ut fra de kriteriene jeg hadde satt opp. Jeg oppsøkte kandidatene ansikt-til-ansikt, forklarte prosjektet og hovedlinjene ved innsamlingsmetoden for dem og avtalte tid for intervjuet. Jeg gikk ikke inn i detaljer om hva jeg forsket på, men forklarte snarere at det gjaldt språkutviklingen på Sand i Suldal de siste tiårene. I tillegg prøvde jeg å forsikre informantene om at jeg ikke kom til å stille vanskelige eller avslørende spørsmål, men at spørsmålene heller kom til å handle om deres hverdag. For å bekrefte at det innsamlede materialet kunne brukes i forskningssammenheng, fikk jeg informantene eller foreldrene deres til å skrive under på et samtykkeskjema (se vedlegg 1). Hvis informantene var over 18, kunne de signere selv, og i motsatt tilfelle måtte foreldrene signere. Rekrutteringen av de voksne foregikk på en litt annen måte. Her fikk jeg hjelp av en kollega og kjentmann på Sand til å finne og spørre mulige kandidater. Hun spurte i første omgang om de kunne tenke seg å være med, og så ringte jeg dem i neste omgang. Den videre framgangen var ellers helt lik som hos den yngste informantgruppen.

Jeg intervjuet ungdommene i skoletiden i lokaler på Sauda vidaregåande skole. Her måtte jeg bare bruke de lokalene jeg hadde til rådighet, og dette betyr også at noen av lydopptakene er preget av et hult lydbilde fra store klasserom. Målet for sosiolingvistiske undersøkelser av denne typen er å skape en intervjusituasjon som oppleves som minst mulig formell og stressende for informantene. Man er ute etter informantenes hverdagslige, uanstrengte tale, og en formell setting kan føre til at de bruker andre, og kanskje mer formelle, former (Labov, 1972: 85ff). Et intervju i et klasserom vil nok for mange oppleves som nettopp en formell situasjon, og det er derfor viktig å ha det med i vurderingen. På den andre siden var dette tross alt lokaler elevene var kjent med fra før, så det er ikke nødvendigvis sikkert at dette var en stor påvirkningsfaktor. De voksne intervjuet jeg derimot hjemme, så det skulle i utgangspunktet være lettere å legge opp til en hverdagslig tone. Her valgte informantene selv hvor vi skulle sitte, og samtalen foregikk i de fleste tilfeller over en kopp kaffe. Jeg prøvde også å mykne opp stemningen med litt «small talk» før vi satte i gang. Jeg opplevde nok likevel at de voksne virket mer stresset over situasjonen enn ungdommene. En mulig forklaring på dette kan være at ungdommene var mer vant til situasjoner av denne typen, siden de fortsatt gikk på skole. I begge tilfellene er det likevel vanskelig å vurdere hva som er hverdagslig tale, og hva som eventuelt skulle være endret. Dette er én av sidene ved det Labov kaller for «the Observer's Paradox» (1972: 209), nemlig at forskerens tilstedeværelse i en gitt situasjon er unaturlig for de involverte, og at dette i seg selv sannsynligvis vil føre til

en atferdsendring. I denne konteksten betyr det en endret språkbruk. Forskeren vil finne ut hvordan folk snakker når de ikke blir systematisk observert, mens den beste måten for å dokumentere språkbruk er gjennom systematisk observasjon. Jeg håper likevel at de metodiske valgene mine og atferden min underveis har dempet noe av den formelle stemningen i situasjonen, og tror at jeg har klart å få et mer realistisk bilde over språksituasjonen ved å bruke både intervju og bildetest som metoder.

5.3.3 Den metodiske framgangen

Hver innsamlingsøkt med informantene hadde tre faser. I tabellen under har jeg forsøkt å skissere hvilke metoder som ble brukt, når de ble brukt, og omtrentlig hvor lang tid som ble brukt på hver metode.

Rekkefølge	Metode	Tidsbruk
1	Spørreskjema (uten opptaksutstyr)	2 min
2	Samtalebasert intervju (med opptaksutstyr)	15-20 min
3	Bildetest (med opptaksutstyr)	6-10 min

Tabell 9: Metoder og tidsbruk

5.3.3.1 Spørreskjema

Jeg nevnte tidligere at jeg i hovedsak har brukt to metoder for å samle inn data, nemlig intervju og bildetest. Denne påstanden har altså behov for en liten modifikasjon. Før intervjuet og bildetesten gikk jeg nemlig gjennom et spørreskjema (se vedlegg 2 og 3) med informantene. Formålet med dette spørreskjemaet var å samle inn bakgrunnsinformasjon om informantene og deres foreldre. Mens intervjuet og bildetesten var ment for å samle inn data om de språklige variablene, var spørreundersøkelsen konstruert for å kartlegge de sosiale variablene, slik som alder, kjønn, geografisk tilhørighet, utdanning og jobb. Her ble det ikke notert ned navn, men hver enkelt informant fikk en kode, som igjen ble tilknyttet det tilhørende lydopptaket. Her er det viktig å påpeke at opplysningene og lydopptakene ble lagret adskilt, for å sikre anonymitet. Jeg brukte to forskjellige versjoner av skjemaet på ungdommene og de voksne, men den eneste forskjellen var at ungdommenes hadde et spørsmål som gjaldt utdanningsvalg (se vedlegg 2), mens de voksnes gjaldt yrkesbakgrunn (se vedlegg 3). På dette tidspunktet i forskningsarbeidet mitt hadde ikke alle detaljene falt helt på plass ennå. Jeg ønsket derfor å ha denne informasjonen i tilfelle jeg skulle få bruk for den senere. Jeg tenkte også at det å begynne rett på intervjuet, med opptaksutstyr og det hele, nok

kunne være litt for hard kost for informantene. Derfor kunne det være greit å mykne opp situasjonen med at informanten skulle oppgi korte og konkrete fakta, som de lett kunne svare på. Jeg spurte, informanten svarte og jeg noterte ned informantens svar, og på denne måten fikk vi en kort «forsamtale». Denne framgangsmåten kan på den andre siden ha virket mot sin hensikt, fordi situasjonen gjerne fikk et formelt preg allerede fra starten av. Jeg har i liten grad benyttet meg av de dataene jeg fikk ut av spørreskjemaet i dette forskningsarbeidet, men jeg velger likevel å nevne det her, utelukkende fordi det har vært en del av prosessen.

5.3.3.2 Samtalebasert intervju

I den neste fasen hadde jeg et intervju eller en samtale med informanten, som altså ble tatt opp. Jeg prøvde for øvrig å unngå å bruke ordet «intervju», og brukte heller ordet «samtale», mye på grunn av de ulike konnotasjonene til de to ordene. Med dette mener jeg at en samtale i det hele framstår som mer uformell og ufarlig enn et intervju. Jeg strukturerte og ledet samtalen ved å benytte meg av en guide jeg hadde forberedt på forhånd (se vedlegg 4), men det var på ingen måte et mål å følge denne guiden punkt for punkt i riktig rekkefølge. Det avgjørende var å få informanten til å snakke. Når jeg utformet spørsmålene til samtaleguiden, hadde jeg spesielt det følgende i bakhodet:

(...) the chief goal of the sociolinguistic interview is to elicit lots of talk rather than specific forms and features, and interview questions are purposefully designed to steer attention away from language itself toward topics of interest to interviewees. Thus, we are likely to obtain much more naturalistic data than with more direct elicitation techniques (Schilling, 2013: 93).

Det var dermed viktig for meg at spørsmålene ikke skulle handle om språk i det hele tatt, men at de snarere skulle dreie seg om temaer knyttet til informantens eget liv og interessefelt. Derfor valgte jeg å stille spørsmål som handlet om nærmiljø, oppvekst, fritidsinteresser, utdanning og arbeid. I et kvalitativt intervju ville man kanskje heller vært ute etter å undersøke informantenes språkholdninger, og man hadde derfor stilt spørsmål som direkte handlet om språket. Formålet mitt var rett og slett å prøve å få informanten til å snakke mest mulig om alt annet enn eget språk. Denne formen for indirekte utspørring kalles gjerne for elisitering (Hanssen, 2010: 21), og er noe av det som kjennetegner det sosiolingvistiske intervjuet; informantene gir relevante svar, uten å være bevisste på at de gjør det. I tillegg til de tidligere nevnte spørsmålene hadde jeg med noen spørsmål som forhåpentligvis ville føre til at informanten prøvde å formidle egne, sammenhengende historier, eller «narratives», som Labov (2006) kaller dem. Et kjent spørsmål av denne typen er Labovs «danger of death

question», hvor han altså hevder at informantene vil fortelle livlige historier og glemme opptakssituasjonen hvis de blir spurt følgende spørsmål: «Have you ever been in a situation where you thought there was a serious danger of your being killed? That you thought to yourself, «This is it?»» (Labov, 2006: 70). Siden jeg ikke kjente til informantenes bakgrunn, ville jeg unngå potensielt å trekke fram traumatiske opplevelser hos dem, men prinsippet med å stille spørsmål som appellerer til informantenes følelser og minner holdt jeg derimot fast på. Jeg forsøkte meg derfor på noen mildere varianter av dette, slik som «Hva er det verste uværet du har opplevd?» og «Husker du en gang du ble skikkelig glad/overrasket for noe?» (se vedlegg 4). Også i samtaledelen hadde jeg et sett med spørsmål som var forskjellige fra ungdommer til voksne, men de dreide seg egentlig om det samme som i spørreskjemaet. Dette innebar at ungdommene fikk spørsmål som handlet om den utdanningen de var i gang med, mens de voksne fikk spørsmål om arbeid og arbeidsoppgaver. Selv om en samtale av denne typen åpner for store mengder av data knyttet til informantenes språkbruk, har man ingen garanti for at man får belegg for akkurat de formene man er på jakt etter. Derfor så jeg det som hensiktsmessig å bruke en langt mer strukturert og kontrollert metode i tillegg.

5.3.3.3 Bildetest

Etter det samtalebaserte intervjuet, brukte jeg altså en annen form for elisiteringsteknikk, som jeg velger å kalle for bildetest (se vedlegg 5). En bildetest innebærer at man har forberedt et sett med bilder på forhånd, som man deler ut til informanten. Ved å kombinere disse bildene og nøye planlagte spørsmål vil man forhåpentligvis fremkalle bestemte ord og morfologiske former. Hvis informanten misforstår eller ikke nevner den spesifikke formen man er på jakt etter, har man muligheten til å omformulere spørsmålene helt til man får en eller annen variant av den ønskede variabelen. Min bildetest bestod av til sammen 25 bilder, og i noen av tilfellene kunne jeg hente ut belegg for flere språklige variabler i ett bilde (se vedlegg 5). Spørsmålene jeg stilte i tillegg til bildene var en blanding av åpne og mer lukkede spørsmål. De åpne spørsmålene kunne være av typen «Kan du beskrive hva du ser på dette bildet?», og ett av de lukkede var «Hvilken årstid mener du er illustrert på dette bildet?». De åpne spørsmålene oppfordrer informanten til å svare i hele setninger, slik som «Det ser ut som soldater som kommer hjem fra krig», mens de lukkede spørsmålene gjerne oppfordrer til å svare med enkle ord, slik som «høst» (Neteland, 2013: 253). Til forskjell fra intervjuet er den store fordelene ved å bruke bildetest som metode at man nærmest er garantert belegg innen alle de ulike språklige variablene. Baksiden av medaljen er at informantene i mange tilfeller

forstår hva forskeren er på jakt etter og derfor blir mer språklig bevisste, noe som kan føre til at de bruker andre former enn de ellers ville brukt. Dette var også den viktigste grunnen til at jeg valgte å ta samtalen først og deretter avslutte med bildetesten. I det samtalebaserete intervjuet prøvde jeg å lokke informantene bort fra språklige emner og tanker, men i bildetesten var det nok en stor fare for at de ble mer bevisste på hva jeg var ute etter, særlig fordi flere av bildene dekket samme språklige variabel. Siden jeg for eksempel var på jakt etter bestemt form flertall av hunkjønnsord, viste jeg først et bilde av jenter og senere et bilde av skåler. Informantene kan derfor ha vært mer forberedt når de fikk se bildet av skålene. For å motvirke denne tendensen, hadde jeg fordelt bildene og variablene slik at man ikke fikk to like variabler etter hverandre. Jeg prøvde dessuten å holde et høyt tempo der jeg kunne i gjennomgangen av bildetesten, slik at informantene skulle bruke minst mulig betenkningstid på hvert bilde. Et annet element ved bildetest som metode er at resultatene vil kunne gi en indikasjon på informantenes «ønskede identitet» (Hildremyr, 2006: 55). Hvis informantene er stolte over talemålet fra stedet de kommer fra, vil de sannsynligvis bruke eldre former i større grad, men hvis de derimot skammer seg over dette talemålet, vil de etter all sannsynlighet heller gå i retning av flere yngre former. Denne formen for datatolkning hører nok mer naturlig til i en undersøkelse av informantenes språkholdninger, men det er likevel verdt å merke seg.

5.3.3.4 Oppsummering

Det finnes altså fordeler og ulemper ved begge de to metodene, særlig med tanke på å unngå å vekke informantenes språklige bevissthet. Et intervju åpner for at man kan lure informanten bort fra bevisste tanker knyttet til språk, og åpner i prinsippet for uante muligheter. Samtidig gir det ingen garanti for at man får belegg på alle de ulike språklige variablene, og mye er overlatt til intervjuerens tilstedeværelse i intervjusituasjonen og informantens ordvalg og måter å uttrykke seg på. På den andre siden vil man i en bildetest nesten være garantert belegg for de ulike formene, men informantene er ofte mer språklig bevisste, noe som kan føre til endret språkbruk. Mitt håp er likevel at man får en mer nyansert forståelse av språkbruken til informantene gjennom å bruke både intervju og bildetest som metoder.

5.4 Bearbeiding av materialet

Lengden på opptakene var svært forskjellig fra informant til informant. Under samtaledelen var noen svært pratsomme, mens man måtte jobbe mer for å holde samtalen i gang med andre.

Innholdet i opptakene står heller ikke i sammenheng med lengden, for noen fikk sagt mer i løpet av 15 minutter enn andre fikk sagt i løpet av 20. I bildetesten svarte de fleste informantene omtrent like fort, mens noen trengte flere oppfølgingsspørsmål og mer veiledning på noen av bildene. Hos de aller fleste varte derfor opptaket fra samtalen et sted mellom 15 og 20 minutter, mens den i bildetesten varte mellom 6 og 10 minutter. Alt i alt består dermed materialet av et sted mellom 20-30 minutter med lydopptak per informant.

5.4.1 Bearbeiding av bildetesten

Etter at jeg hadde gjennomført alle intervjuene, gikk jeg først i gang med å arbeide meg gjennom lydopptakene av bildetesten. Jeg valgte å ta denne delen først, for å få en viss indikasjon på resultatene. Jeg hørte gjennom hvert opptak, og krysset samtidig av på et skjema jeg hadde forberedt på forhånd (se vedlegg 6). Dette gikk rimelig fort, men i noen tilfeller var det litt uklart å forstå hvilken form som ble brukt, og jeg måtte derfor spille av sekvensene flere ganger. Jeg brukte dermed gjennomsnittlig 15 minutter per opptak til identifisering og avkrysning av variabler. Deretter regnet jeg sammen alle beleggene for hver variabel hos hver informant, variasjonen i kjønn og i neste omgang totalen for den voksne gruppen og for ungdomsgruppen.

5.4.2 Bearbeiding av samtale

I neste omgang tok jeg for meg samtale. Jeg fant tidlig ut at det ville bli for tidkrevende å gjennomføre en fullstendig fonetisk transkripsjon av hver samtale, og at dette heller ikke nødvendigvis var hensiktsmessig i denne undersøkelsen. Jeg var på jakt etter spesifikke varianter, og vurderte det slik at det var viktigere å transkribere disse fullt ut. Derfor lyttet jeg gjennom opptakene og transkriberte alt informantene sa etter normalortografi. Så gikk jeg gjennom dokumentet og markerte de ulike variantene med fargekoder jeg hadde fastsatt på forhånd (se vedlegg 7), før jeg i neste omgang transkriberte disse formene fonemisk (se vedlegg 8). Det er med andre ord kun de variantene som er relevante for min undersøkelse som er transkriberte fonemisk. Fargekodene var til stor hjelp i opptellingsarbeidet som kom etterpå, fordi jeg raskt kunne identifisere og telle opp de ulike variantene. Også her hadde jeg forberedt et skjema (se vedlegg 9), slik at jeg kunne regne sammen beleggene for variablene hos hver informant, for så å regne sammen totalen hos ungdommene og de voksne.

Transkripsjonsprosessen var svært omstendelig og tok særlig lang tid til å begynne med. Det gikk likevel stadig raskere etter hvert som jeg fikk mer erfaring med å transkribere ytringene

til informantene normalortografisk, identifisere, fargekode og transkribere de ulike variantene fonemisk og til slutt regne ut antall belegg. Den første samtalen brukte jeg nærmere seks timer på å gjennomføre, mens det siste tok rundt fire timer. Jeg vil tro jeg har brukt fire til fem timer i gjennomsnitt til bearbeiding per samtale.

5.4.3 Utregning av resultatet

Når det gjelder selve utregningen, foregikk denne i to regneark jeg hadde forberedt på forhånd i Excel: ett for samtalen og ett for bildetesten. Jeg førte dermed inn de dataene jeg hadde samlet inn hos hver enkelt informant, og så la disse tallene seg sammen på ulike nivåer, både med tanke på kjønn i hver av de to aldersgruppene, men også totalt for hver aldersgruppe. På grunn av min egen sunne skepsis til automatiske utregninger og behovet for å sikre at dataene var korrekte, gikk jeg over disse regnearkene mange ganger og sammenlignet med skjemaarkene mine, uten å finne noen feil. Jeg tar likevel forbehold om at det kan finnes noen. Jeg valgte altså å legge sammen alle beleggene for hver variabel i hver aldersgruppe, og deretter regnet jeg ut prosentandelen av yngre former. Ut fra dette vil en variabel som kun har ett belegg i eksempelvis den voksne aldersgruppen, regnes som hundre prosent bruk av enten eldre eller yngre former blant de voksne. Jeg vurderte derfor at det var hensiktsmessig å sette en nedre grense med belegg fra samtale for å kunne regne resultatene som gyldige. På grunn av at det var to færre informanter i den voksne aldersgruppen enn det var i ungdomsgruppen, og siden dataene fra denne aldersgruppen kun skal gi en indikasjon på språktilstanden, har jeg satt et litt lavere krav der. Den nedre grensen for at dataene skal regnes som gyldige, er derfor satt til 15 belegg for ungdommene og 10 belegg for de voksne. Det er likevel viktig å påpeke at dette kun gjelder for det totalte bildet i hver aldersgruppe. Når jeg undersøker variabelen kjønn er belegget naturlig nok svakere, noe som i noen tilfeller gjør at tallene havner under den nedre grensen. Jeg har derfor valgt å være mindre kritisk til dette tallgrunnlaget, med de forbehold dette fører med seg. Den nedre grensen er ut fra denne vinklingen dermed satt til 10 belegg, uansett aldersgruppe. Jeg vil komme tilbake til dette i neste kapittel, men når jeg presenterer resultatene, kommer jeg i størst mulig grad til å forholde meg til resultatet fra samtale.

6. PRESENTASJON AV RESULTATER

I denne delen av avhandlingen vil jeg presentere resultatene fra undersøkelsen min av talemålet på Sand, mens jeg kommer til å drøfte disse funnene nærmere i kapittel 7. Jeg har valgt å strukturere denne presentasjonen ut fra rekkefølgen til forskningsspørsmålene mine (jfr. kapittel 1), med unntak av forskningsspørsmål fire, som hører mer naturlig til som utgangspunkt for drøftingen i neste kapittel. I første omgang skal jeg derfor gi en synkron beskrivelse av talemålet på Sand, og altså gjøre rede for språktilstanden i ungdomsmålet i dag (jfr. 6.1). I neste omgang gir jeg en diakron beskrivelse av talemålet, hvor jeg sammenligner resultatene fra de to aldersgruppene og går nærmere inn på språkutviklingen de siste 40 årene (jfr. 6.2). Deretter tar jeg for meg resultatene med utgangspunkt i den sosiale variabelen kjønn (jfr. 6.3), og sammenligner språket til guttene og jentene i begge aldersgruppene. Til slutt kommer jeg med en kort oppsummering av de viktigste funnene (jfr. 6.4). Som jeg beskrev avslutningsvis i forrige kapittel, er det resultatene fra samtalen jeg i størst mulig grad kommer til å vise til. Den viktigste grunnen til dette er at jeg anser disse dataene for å være mest gyldige ut fra at informantene var mindre språklig bevisste under selve datainnsamlingen (jfr. delkapittel 5.3.3). Jeg vil derfor kun trekke inn resultatene fra bildetesten der belegget fra samtalen ligger under den nedre grensen, og tallgrunnlaget dermed er svakt. De nedre grensene for at tallgrunnlaget skal regnes som gyldig var for ordens skyld 15 belegg for ungdommene og 10 belegg for de voksne. De stedene hvor dette er tilfelle slår jeg eventuelle belegg fra samtalen sammen med belegget fra bildetesten. Underveis i teksten vil jeg markere svakt tallgrunnlag med ***, og jeg vil også opplyse om det i de få tilfellene jeg kombinerer data fra samtale og bildetest. Ellers kommer jeg til å legge fram resultatet ved hjelp av statistiske presentasjonsverktøy, altså diagrammer og tabeller. Den fullstendige oversikten over informanter og belegget som ligger til grunn for denne presentasjonen, finner man i vedlegg 10.

6.1 Språktilstanden på Sand i dag

Først skal vi se nærmere på språktilstanden i ungdomsmålet i dag. Denne delen vil fungere som svar på forskningsspørsmål 1, altså: «Hvordan er språktilstanden blant de yngre språkbrukerne i dag?» (jfr. 1.1.1). I tabellen under finner man en totaloversikt over de ulike

variablene i undersøkelsen min og bruken av tradisjonelle og yngre former i ungdomsmålet på Sand. Fordelingen mellom eldre og yngre former er oppgitt i prosent.

Variabel	Tradisjonell form i %	Yngre form i %
V1 – haust Monoftongering av diftongen /œu/	62,5	37,5
V2 – kino Sammenfall av kj-lyd og sj-lyd i framlyd	28,8	71,2
V3 – stokkjen Avpalatalisering av velaren /k/ i innlyd	-	100
V4 – veggjen Avpalatalisering av velaren /g/ i innlyd	6,8	93,2
V5 – fjedle Realisering av norrøn ll	1,5	98,5
V6 – badn Realisering av norrøn rn i rotstavelse	***	***
V7 – knivadn Hankjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	-	100
V8 – skåledn Hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	***	***
V9 – kasta A-verb, endelse i presens	2,3	97,7
V10 – talde Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i preteritum	***	***
V11 – talt Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i perfektum partisipp	***	***
V12 – kjeme Sterke verb, vokalkvalitet i innlyd i presens	8	92
V13 – ferjå Hunkjønn, endelse i bestemt form entall	100	-

Tabell 10: Oversikt over bruk av tradisjonelle og yngre former i ungdomsmålet på Sand

I tabell 10 kan vi se at det er nok belegg for ni av de totalt tretten variablene, og det er altså V6 – badn, V8 – skåledn, V10 – talde og V11 – talt som har et svakt tallgrunnlag. Samtidig henger V6 tett sammen med V5, mens V8 henger sammen med V7, og jeg tror derfor det er grunnlag nok til å anta at disse trekkene har hatt en lignende utvikling. Hvorvidt denne antagelsen har hold, skal jeg derimot undersøke nærmere i delkapittel 6.2. I langt på veg de fleste tilfellene er det de yngre formene som blir brukt i ungdomsmålet i dag. I V3 – stokkjen, V4 – veggjen, V5 – fjedle, V7 – knivadn, V9 – kasta og V12 – kjeme er det enten fullstendig eller tilnærmet fullstendig bruk av de yngre formene, noe som betyr at de regjerende formene

i dag henholdsvis er *stokken* bf.ent.m. /¹støkŋ/, *veggen* bf.ent.m. /¹vægŋ/, *fjellet* bf.ent.n. /¹fjələ/, *knivane* /²kni:vənə/, *kaste* pres. /²kastə/ og *komme* pres. /¹kəmə/. V1 – haust og V2 – kino viser derimot større variasjon. Ungdommene bruker diftongen /œʊ/ i 62,5 prosent av tilfellene, altså *haust* ubf.ent.m /hœʊst/ eller *aukning* ubf.ent.f. /²œukniŋ/, og monoftongen /ø/ i 37,5 prosent, altså *høst* /hœst/ eller *økning* /²ø:knɪŋ/. Hovedvekten ligger altså på bruk av den tradisjonelle formen, men det er likevel også en markant bruk av den yngre formen. Med tanke på V2 – kino er det sammenfall av kj-lyden og sj-lyden i framlyd i 71,2 prosent av tilfellene hos ungdommene, slik at majoriteten nå i stor grad sier *sjino* ubf.ent.m. /¹ʃi:nʊ/ og *sjef* kf.nektingsadv. /ʃə/ i stedet for *kino* /¹çi:nʊ/ og *kje* /çə/. Som forventet, bruker ungdommene ennå den tradisjonelle endelsen i bestemt form entall av hunkjønn i alle tilfeller, og sier dermed *ferjå* /²fɛɹjɔ/ og *bokå* /¹bu:kə/.

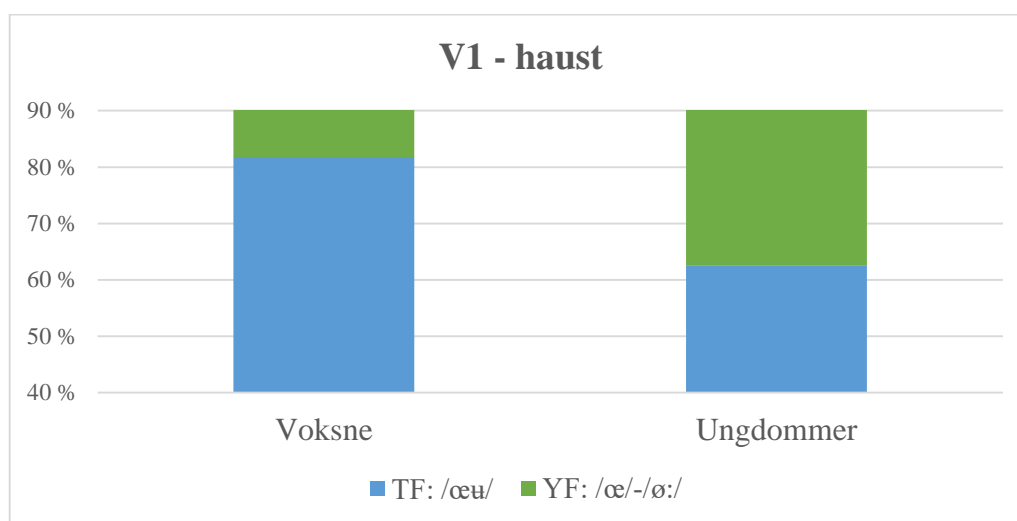
6.2 Endring og bevaring i talemålet på Sand

Dette er altså den synkrone språkstatusen for de yngre språkbrukerne på Sand ut fra de variablene jeg har undersøkt. Det neste steget blir dermed å forsøke å svare på forskningsspørsmål 2, altså: «Hvilke språktrekk har blitt bevart i ungdomsmålet og hvilke har endret seg?» (jfr. 1.1.1). Den nødvendige forutsetningen for å kunne svare på dette spørsmålet er dermed et sammenligningsgrunnlag. Derfor vil jeg sammenligne resultatene for ungdommene med resultatene for den voksne aldersgruppen, altså informantene som ble født på 1960-1970-tallet. Dette vil jeg i stor grad gjøre ved hjelp av stolpediagrammer og tabeller. I tabellene presenteres andelen av bruken av tradisjonelle og yngre former hos de voksne og ungdommene i prosent, og *N* markerer antall belegg for hver variant i den aktuelle aldersgruppen (se tabell 11). Området som er framhevet i grått, er det tallet jeg anser for å være mest interessant uansett kategori, nemlig andelen av bruk av yngre former i prosent. I diagrammene bruker jeg forkortelsene TF og YF for henholdsvis «tradisjonell form» og «yngre form», og det er verdt å merke seg at jeg ikke alltid framstiller resultatene i fullstendig skala fra 0-100 %. Jeg velger heller å zoome inn på det området som best får fram det som er interessant, altså grenseområdet mellom bruk av eldre og yngre former.

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form				
Yngre form				
Totalt				

Tabell 11: Mal for tabellene brukt i presentasjonen

6.2.1 V1: Monoftongering av diftongen /œu/

Figur 10: Variasjon og endring for V1 - Oversikt i stolpediagram

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	81,8	9	62,5	15
Yngre form	18,2	2	37,5	9
Totalt	100	11	100	24

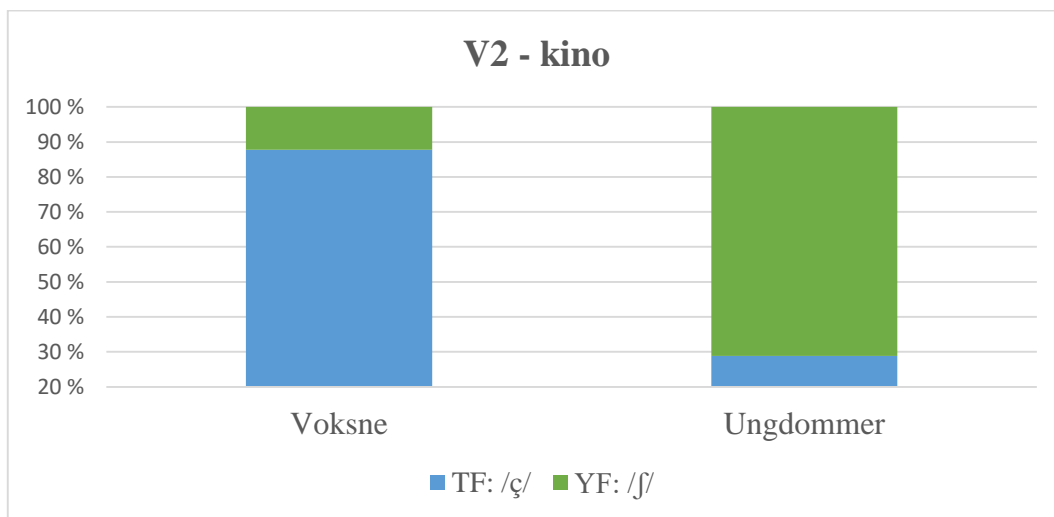
Tabell 12: Variasjon og endring for V1 - Samtale

Ungdommene har en variert bruk av V1 - haust. Hovedtyngden ligger fortsatt på bruk av tradisjonelle former, slik som *haust* ubf.ent.m /hœust/, *aukning* ubf.ent.f /²œukniŋ/ og *graut* ubf.ent.m. /g²œut/, men ungdommene bruker likevel de monoftongerte formene i nesten 40 prosent av tilfellene, altså *høst* /hœst/, *økning* /²ø:kniŋ/ og *grøt* /g²ø:t/. Samtidig kan det se ut for at dette språktrekket allerede var i ferd med å endre seg hos den voksne aldersgruppen, for de bruker tross alt de yngre formene i 18,2 prosent av tilfellene. Det er med andre ord litt over en dobling av monoftongerte former fra den voksne aldersgruppen til ungdomsgruppen. Ut fra dette kan det virke som om språktrekket sakte, men sikkert, er i endring, men det er altså langt i fra snakk om en fullstendig endring ennå.

6.2.2 V2: Sammenfall av kj-lyd og sj-lyd

Det jeg anser for å være det mest interessante funnet i denne undersøkelsen, er likevel utviklingstendensene knyttet til V2 – kino, og dette er også den variabelen i undersøkelsen som har sterkest tallgrunnlag. I den voksne aldersgruppen er det utvilsomt størst bruk av palatal frikativ /ç/ i framlyd, men også her virker det som om endringsprosessen allerede er i gang, for de voksne bruker postalveolar frikativ /ʃ/ i 12,2 prosent av tilfellene. Hos ungdommene er derimot situasjonen snudd helt på hodet, for de bruker den yngre varianten med postalveolar frikativ i hele 71,2

prosent av tilfellene. Dette innebærer at ungdommene i majoriteten av tilfellene nå bruker former som *sjino* ubf.ent.m. /¹fɪ:nu/, *sj* kf.nektingsadv. /fə/ og *sjøra* inf. /²fø:ɾɑ/, der man før sa *kino* /¹çi:nu/, *kje* /çə/ og *kjøra* /²çø:ɾɑ/ i størst grad. Utviklingen for dette språktrekket fortøner seg dermed i et mye større tempo enn den vi eksempelvis finner hos V1 – haust, men det er samtidig ikke en total endring i dette tilfellet heller.

Figur 11: Variasjon og endring for V2 – Oversikt i stolpediagram

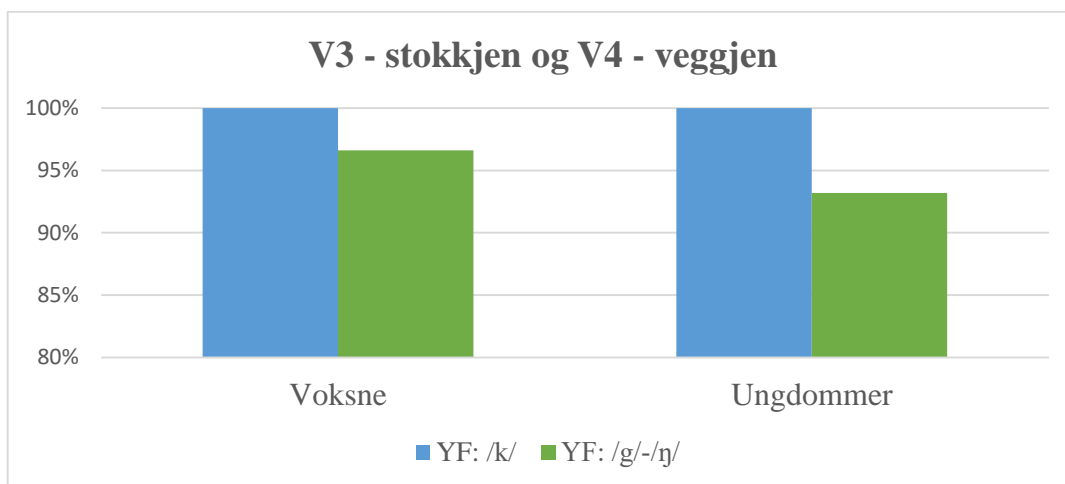
	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	87,8	108	28,8	42
Yngre form	12,2	15	71,2	104
Totalt	100	123	100	146

Tabell 13: Variasjon og endring for V2 – Samtale

6.2.3 V3 og V4: Avpalatalisering av velarene /k/ og /g/ i innlyd

Vi finner på den andre siden en mye mer fokusert språktilstand i V3 - stokkjen og V4 - veggjen. Her er den yngre varianten mer eller mindre enerådende i språkbruken til informantene i begge aldersgruppene. I tabell 14 kan vi se at det er 100 prosent bruk av velar uttale i innlyd både hos ungdommene og de voksne, noe som betyr at man nå sier *stokken* bf.ent.m. /¹støkŋ/, *butikken* bf.ent.m. /bu¹tikŋ/ og *spøkelse* ubf.ent.n. /²spø:klsə/, framfor former med affrikat, slik som *stokkjen* /¹stōcçŋ/, *butikkjen* /bu¹tīcçŋ/ og *spøkjelse* /²spø:cçlsə/. Tabell 15 viser at det fortsatt er noen rester av palatal uttale i forbindelse med V4 i begge aldersgrupper. Det er dermed noen få tilfeller der språkbrukerne bruker former som *veggjen* bf.ent.m. /¹vεjŋ/, *stengje* pres. /²stɛŋjə/ og *dajen* bf.ent.m. /¹dɑ:jŋ/, selv om de sier *veggen* /¹vεgŋ/, *stenge* /²stɛŋə/ og *dagen* /¹dɑ:gŋ/ i de fleste tilfeller. Ut fra tallene kan det derfor se ut som om

disse språktrekkene allerede hadde endret seg fullstendig hos den voksne generasjonen, og at endringen etterpå har holdt seg stabil hos den yngre generasjonen.

Figur 12: Variasjon og endring for V3 og V4 - Oversikt i stolpediagram¹²

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	-	-	-	-
Yngre form	100	45	100	43
Totalt	100	45	100	43

Tabell 14: Variasjon og endring for V3 - Samtale

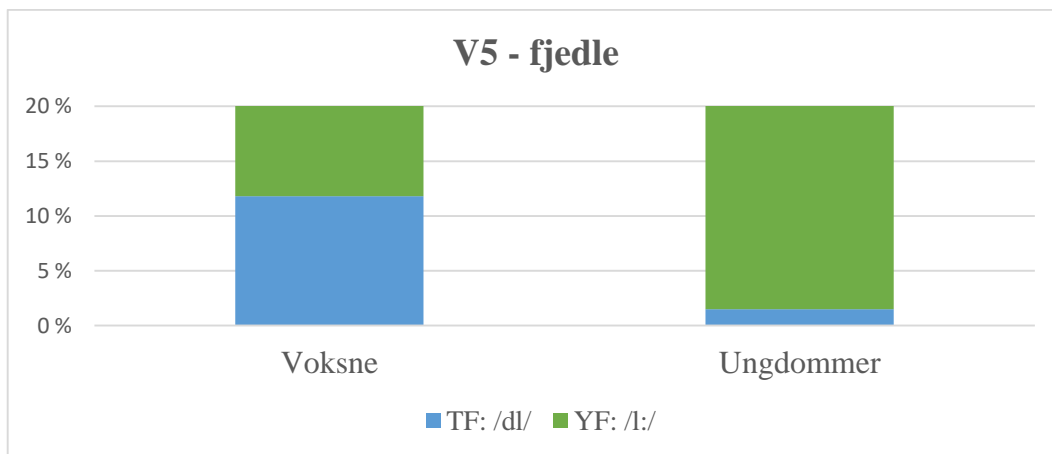
	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	3,4	2	6,8	3
Yngre form	96,6	56	93,2	41
Totalt	100	58	100	44

Tabell 15: Variasjon og endring for V4 – Samtale

6.2.4 V5 og V6: Realisering av norrøn ll og norrøn rn i rotstavelse

Språket til begge aldersgruppene viser også klare tendenser til utjamning av segmentering av norrøn ll. De voksne språkbrukerne har usegmenterte former i 88,2 prosent av tilfellene, og ungdommene i så mye som 98,5 prosent. I det tradisjonelle talemålet kunne man forvente former som *fjedlet* bf.ent.n. /¹fjɛdlə/, *adle* det. /²adlə/ og *brødlaup* /²bʁœdlœʊp/, mens det nå ser ut for at flertallet heller sier *fjellet* /¹fjɛlə/, *alle* /²alə/ og *bryllup* /²bʁylʊp/. Det kan igjen virke som om språkendringen er godt etablert allerede hos de voksne, og i neste omgang tilnærmet fullstendig blant ungdommene.

¹² I figur 12 har jeg valgt å slå sammen begge variablene, og det er derfor bare andelen bruk av yngre former som blir presentert. Det samme vil gjelde for den grafiske framstillingen av V7 og V8 og V10 og V11.

Figur 13: Variasjon og endring for V5 - Oversikt i stolpediagram

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	11,8	6	1,5	1
Yngre form	88,2	45	98,5	64
Totalt	100	51	100	65

Tabell 16: Variasjon og endring for V5 - Samtale

Som vi tidligere har sett, er det ikke belegg nok fra samtalene for å kunne gjøre seg opp en mening om V6 – badn. Det er likevel en sammenheng mellom de to variablene, så jeg mener det er rimelig å se for seg en lignende utvikling også for V6. Dersom man slår sammen belegget fra samtalene med det fra bildetesten, ligger tallgrunnlaget fremdeles under den nedre grensen jeg har satt. I et forsøk på å få en viss indikasjon på språkutviklingen til dette trekket, velger jeg likevel å framstille tallene her. Det er derfor viktig å påpeke at denne statistikken ikke bør regnes som gyldig.

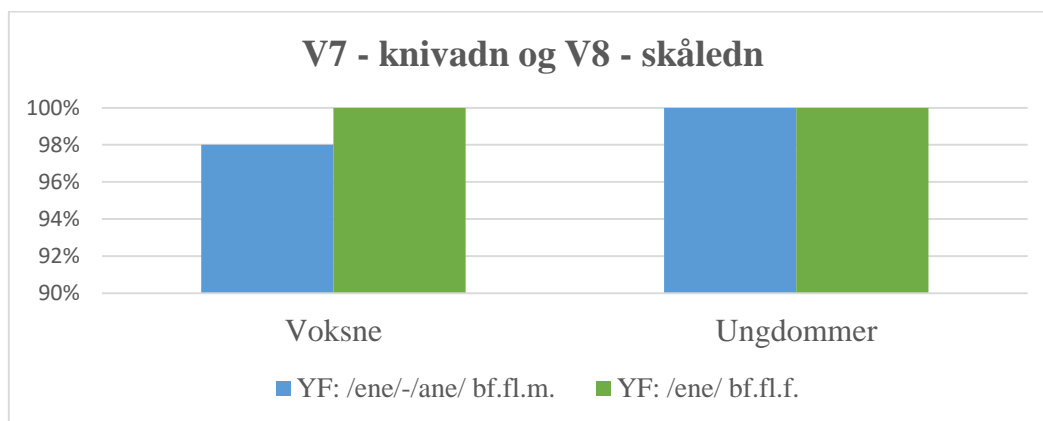
	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	37,5	3	7,7	1
Yngre form	62,5	5	92,3	12
Totalt	100	8	100	13

Tabell 17: Variasjon og endring for V6 – Samtale og bildetest

Talemålet på Sand har tradisjonelt vært preget av differensierte former, med eksempler som *badn* ubf.ent.n. /¹ba:dn/, *gjedna* adv. /²jɛdna/ og *bjødn* ubf.ent.m. /¹bjø:dn/. Selv om vi skal være forsiktede med å trekke konklusjoner ut fra disse tallene, kan det ut fra tabell 17 i det minste virke som om V6 har hatt en lignende utvikling som V5, og at man dermed i større grad bruker former som *barn* /ba:ɾn/, *gjerna* /²jɛɾna/ og *bjørn* /bjœɾn/. Statistikken for begge aldersgruppene viser en redusert prosentandel av de yngre formene sammenlignet med V5, og særlig blant de voksne. Dette kan ha en sammenheng med at informantene er mer språklig bevisste under innsamlingsmetoden bildetest, og at de derfor korrigerer seg selv i retning av

ønsket språkbruk, noe som i dette tilfellet kan se ut til å være det tradisjonelle talemålet. Dette er likevel bare spekulasjoner.

6.2.5 V7 og V8: Hankjønn og hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall

Figur 14: Variasjon og endring for V7 og V8 - Oversikt i stolpediagram

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	2	1	-	-
Yngre form	98	50	100	23
Totalt	100	51	100	23

Tabell 18: Variasjon og endring for V7 - Samtale

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	-	-	-	-
Yngre form	100	18	100	17
Totalt	100	18	100	17

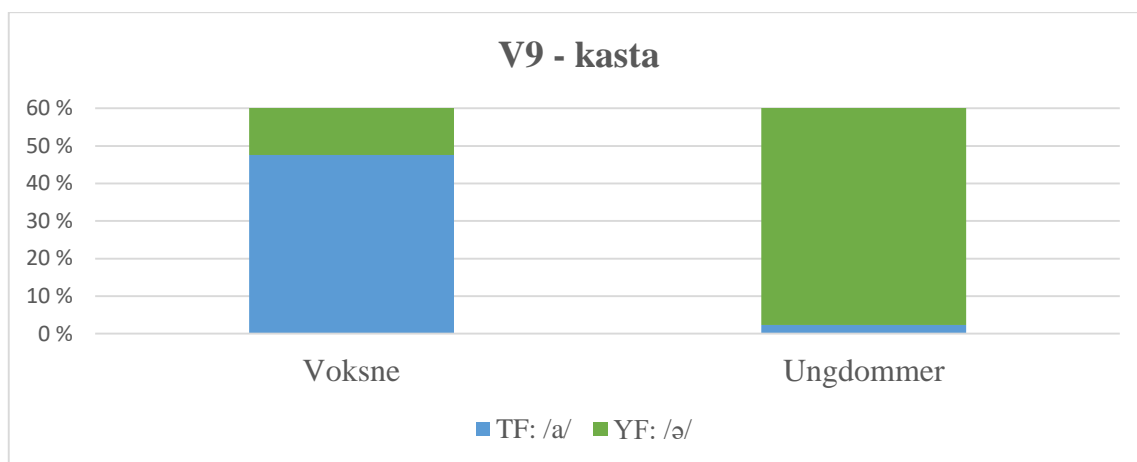
Tabell 19: Variasjon og endring for V8 – Samtale og bildetest¹³

Utviklingslinjene for variablene V7 – knivadn og V8 – skåledn kan kanskje også bidra til å danne et klarere bilde av utviklingen til V6, siden det også her dreier seg om differensiasjon. I tabell 18 og 19 ser vi at både de voksne og ungdommene bruker udifferensierte bøyingsendelser i bestemt form flertall av hankjønn og hunkjønn i så å si alle tilfeller. Det er kun 2 prosent bruk av differensiasjon i forbindelse med V7 blant de voksne. Språkendringen er altså så godt som fullstendig allerede hos den voksne generasjonen. Dette innebærer at man nå sier *knivane* /²kni:vənə/, *sauene* /²sœuənə/ og *skålene* /²sco:lənə/, der man før sa *knivadn* /²kni:vədn/, *sauedn* /²sœuədŋ/ og *skåledn* /²sco:lədŋ/. Ut fra de ulike vinklingene jeg nå har

¹³ Det var heller ikke nok belegg for V8 i samtale, og jeg har derfor slått disse tallene sammen med bildetesten, med de forbehold som medfølger.

presentert, vil jeg derfor si det er stor sannsynlighet for at bortfallet av differensiasjon også gjelder i rotstavelen av ordene.

6.2.6 V9: A-verb, endelse i presens

Figur 15: Variasjon og endring for V9 - Oversikt i stolpediagram

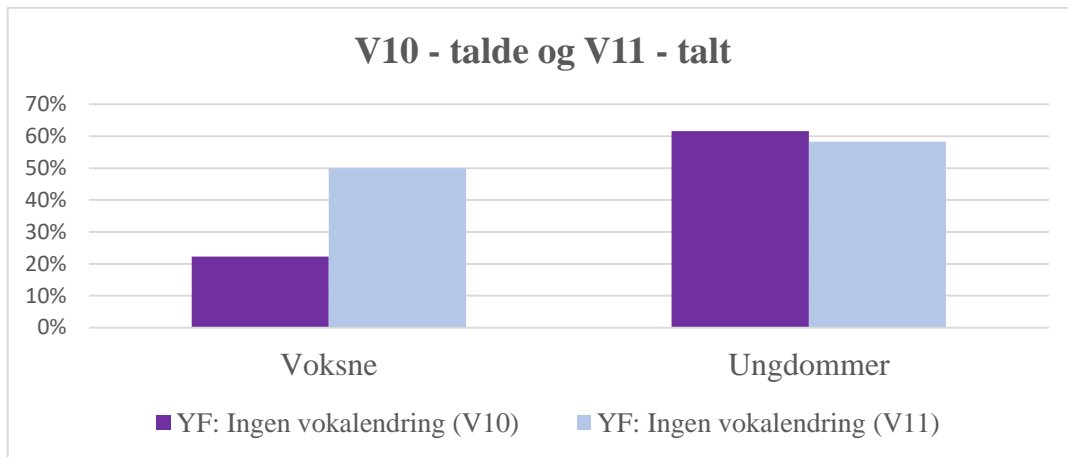
	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	47,6	20	2,3	1
Yngre form	52,4	22	97,7	42
Totalt	100	42	100	43

Tabell 20: Variasjon og endring for V9 - Samtale

Det er også en interessant utvikling med tanke på V9 - kasta. Hos de voksne er det en svært diffus språksituasjon knyttet til dette trekket, med rundt like mye bruk av tradisjonelle og yngre former. Dette innebærer at i halvparten av tilfellene bruker de voksne språkbrukerne former som *kasta* pres. /²kasta/, *jobba* pres. /²jɔbɑ/, og *venta* pres. /²vɛntɑ/, mens de i den andre halvparten bruker *kaste* /²kastə/, *jobbe* /²jɔbə/ og *vente* /²vɛntə/. I ungdomsmålet er det derimot nærmest konsekvent bruk av trykklett *e* /ə/ som endelsesvokal i presens. Her har det altså skjedd en utvikling og fokusering i retning av den yngre formen.

6.2.7 V10 og V11: Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i preteritum og perf. part.

På samme måte som med V6 – badn, er det igjen svært mangelfullt belegg fra samtale med tanke på V10 – talde og V11 – talt. Selv når man slår belegget fra samtale sammen med det fra bildetestene, ender statistikken igjen under den nedre grensen. Når jeg likevel velger å framstille tallene for disse variablene, er det mest ut fra et håp om å få en viss indikasjon på språkutviklingen. Statistikken bør dermed ikke regnes som gyldig for min undersøkelse i dette tilfellet heller.

Figur 16: Variasjon og endring for V10 og V11 – Oversikt i stolpediagram

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	77,7	7	38,4	5
Yngre form	22,3	2	61,6	8
Totalt	100	9	100	13

Tabell 21: Variasjon og endring for V10 – Samtale og bildetest

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	50	4	41,7	5
Yngre form	50	4	58,3	7
Totalt	100	8	100	12

Tabell 22: Variasjon og endring for V11 – Samtale og bildetest

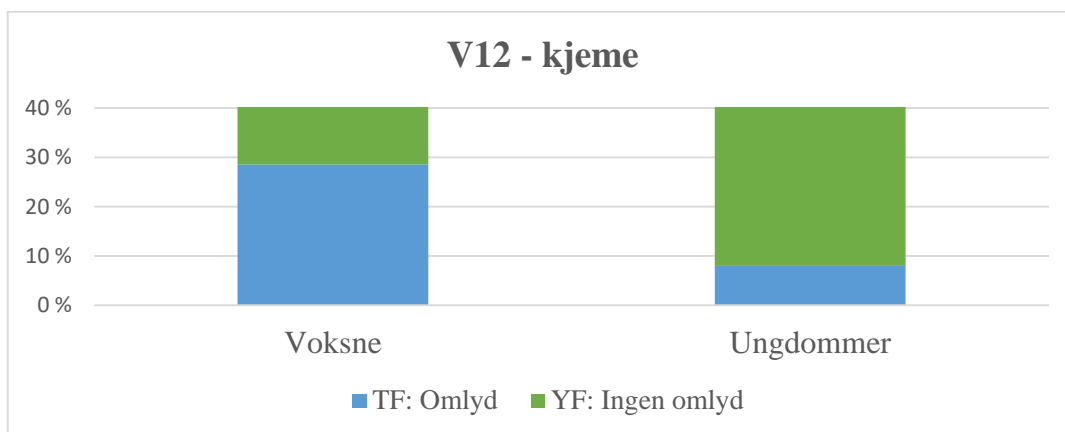
Ut fra dette svake tallgrunnlaget kan det virke som om det har skjedd en utvikling mot et enklere bøyingsystem av ja-verbene fra den ene aldersgruppen til den andre. I tabell 21 kan man se at de voksne informantene bruker yngre former av V10 i 22,3 prosent av tilfellene og av V11 i halvparten av tilfellene. Språktilstanden kan dermed virke mer diffus med tanke på perfektum partisipp-formen enn med preteritumsformen. Det tradisjonelle bøyingsystemet så slik ut: /²telja/ – /¹te:lə/ – /²taldə/ – /talt/, mens det følgende er de mulige kombinasjonene mellom bruk av eldre og nyere former av preteritum og perfektum partisipp:

1. /²taldə/ – /talt/
2. /²taldə/ – /təlt/
3. /²təldə/ – /talt/
4. /²təldə/ – /təlt/.

Kombinasjon 1 og 4 representerer henholdsvis fullstendig bruk av tradisjonell bøyning og fullstendig overgang til yngre og forenklet bøyning, mens 2 og 3 er mellomvarianter og blandede bøyinger. Hos de voksne kan vi med andre ord si at 1 og 2 er de mest sannsynlige og like sannsynlige kombinasjonene, noe som indikerer at språkendringsprosessen går fortere for bøyningen i perfektum partisipp. I talemålet til ungdommene er det mye større samsvar i

bøyingsystemet, for her bruker de begge de yngre formene i rundt 60 prosent av tilfellene. Dersom dette stemmer, har utviklingen hos V10 vært størst, slik at den nå blir brukt like mye som den yngre varianten av V11. Det er dermed størst sannsynlighet for at ungdommene bruker enten bøyingskombinasjon 2, 3 eller 4. Vi skal likevel ikke trekke noen forhastede konklusjoner fra dette, ettersom tallgrunnlaget ikke er gyldig.¹⁴

6.2.8 V12: Sterke verb, vokalkvalitet i innlyd i presens

Figur 17: Variasjon og endring for V12 - Oversikt i stolpediagram

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	28,6	6	8	2
Yngre form	71,4	15	92	23
Totalt	100	21	100	25

Tabell 23: Variasjon og endring for V12 - Samtale

Tradisjonelt har man hatt omlyd i presens av mange sterke verb, som i «å koma», «å halda» og «å ta»: *koma* /²kɔ:mɑ/ – *kjeme* /¹çe:mə/, *halda* /²haldɑ/ – *helde* /¹hældə/, *ta* /tɑ:/ – *teke* /te:kə/. I V12 – *kjeme* har utviklingen kommet langt på veg allerede hos den voksne generasjonen, slik at man nå i stor grad bruker omlydsløse former i presens i sterke verb av denne typen: *komma* /²kɔmɑ/ – *komme* /¹kɔmə/, *holla* /²hɔlɑ/ – *holle* /¹hɔlə/, *ta* /tɑ:/ – *tar* /tɑ:ʁ/. De bruker nemlig de yngre formene uten omlyd i så mye som 71,4 prosent av tilfellene. Hos ungdommene ser vi en tilnærmet fullstendig omlegging, der de bruker de omlydsløse formene i 92 prosent av tilfellene. Det som er spesielt interessant med denne utviklingen, er at på den ene siden legger man opp til et enklere bøyingsystem, noe som altså kan kalles for en forenkling. På den andre siden går man bort fra omlyd, slik at vokalene i innlyd og utlyd blir

¹⁴ Selv om jeg ikke har ført noen statistikk på dette, har jeg likevel inntrykket av at informantene bruker te-endelse i preteritum i stor grad i ja-verbene, både de voksne og ungdommene. Det kan derfor late til at tendensen er den samme som i talemålet i Stavanger og Sauda (jfr. 5.2.7).

mer ulike, og dette kan faktisk kategoriseres som en komplisering. I språkutviklingsprosessen «vinner» altså fordelene med et enklere bøyingsystem framfor ulempene med mer ulike vokaler i uttalen av presensformene.

6.2.9 V13: Hunkjønn, endelse i bestemt form entall

	Voksne		Ungdommer	
	%	N	%	N
Tradisjonell form	100	41	100	46
Yngre form	-	-	-	-
Totalt	100	41	100	46

Tabell 24: Variasjon og endring for V13 - Samtale

I V13 – ferjå er det som forventet ingen utvikling bort fra den tradisjonelle varianten med å-endelse i bestemt form entall av hunkjønnsord. Dette betyr at både voksne og ungdommer fortsatt sier *ferjå* /²fɛɹjɔ/, *hyttå* /²hytɔ/ og *tidå* /¹ti:ɔ/.

6.3 Språkutvikling ut fra variabelen kjønn

La oss nå se nærmere på hvordan språkutviklingen fortøner seg i de to aldersgruppene med utgangspunkt i den sosiale variabelen kjønn. Stolpediagrammene i denne delen viser andelen bruk av yngre former hos guttene og jentene i de ulike variablene. Den nedre grensen for at tallgrunnet skal kunne regnes som godkjent, er i denne delen satt til 10 belegg. Jeg presenterer derfor kun de variablene som har godt nok belegg i diagrammet. Jeg har ellers valgt å utelate V13 ettersom det ikke har vært noen form for språkendring der, og den derfor er av liten interesse i denne sammenhengen.

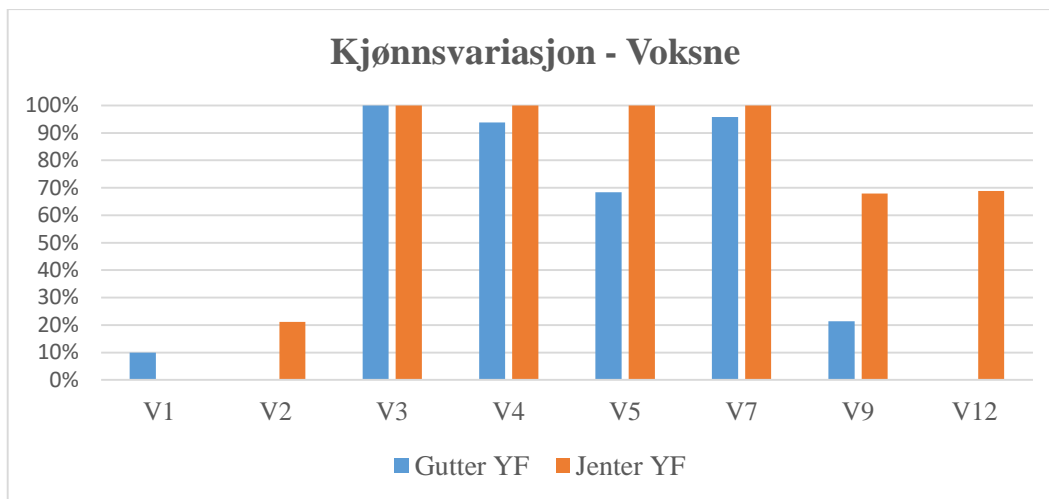
6.3.1 Variabelen kjønn i den voksne aldersgruppen

I figur 18 kan vi se at det mangler en stolpe for jentene i V1 – haust. Dette skyldes at det ikke er nok belegg fra samtale. Hvis vi likevel ser på de samlede resultatene for jentene fra samtalen og bildetesten i tabell 25, på tross av at belegget fremdeles ligger under den nedre grensen, kommer det fram at jentene bruker monoftongen /œ/ i 14,3 prosent av tilfellene. Selv om dette bare blir spekulasjoner, kan det derfor i det minste virke som om jentene har kommet omtrent like langt som guttene i bruken av den yngre formen. I V2 – kino mangler det en stolpe for guttene, men dette skyldes kort og godt at guttene bare bruker tradisjonelle former. Jentene bruker derimot postalveolar frikativ /ʃ/ i framlyd i rett over 20 prosent av tilfellene.

	Jenter	
	%	N
Tradisjonell form	85,7	6
Yngre form	14,3	1
Totalt	100	7

Tabell 25: Resultat for jentene for V1 – Voksne – Samtale og bildetest

Både jentene og guttene har en konsekvent bruk av velaren /k/ i innlyd i V3 - stokkjen, mens det fremdeles finnes rester av palatalisering av velaren /g/ hos guttene i V4 - veggjen.

Figur 18: Variasjon i talemålet til de voksne ut fra variabelen kjønn – Samtale

Det er derimot større forskjell i realiseringen av norrøn *ll* i V5 - fjedle mellom de to kjønnene, der guttene bare bruker den usegmenterte formen i rett under 70 prosent av tilfellene, mens jentene bruker det konsekvent. Jentene har også usegmenterte former i alle tilfellene av V7 - knivadn, mens guttene fremdeles har noen rester av dette i talemålet sitt. I V9 – kasta er det en signifikant forskjell mellom talemålet til de to kjønnene, for guttene har bare trykklett *e*-endelse i rundt 20 prosent av tilfellene, mens jentene bruker det i så mye som rett under 70 prosent. Jentene har heller ingen omlyd i presens av de sterke verbene i V12 i rett under 70 prosent av tilfellene, mens det ikke er belegg nok for denne variabelen hos guttene.

	Gutter	
	%	N
Tradisjonell form	33,3	3
Yngre form	66,7	6
Totalt	100	9

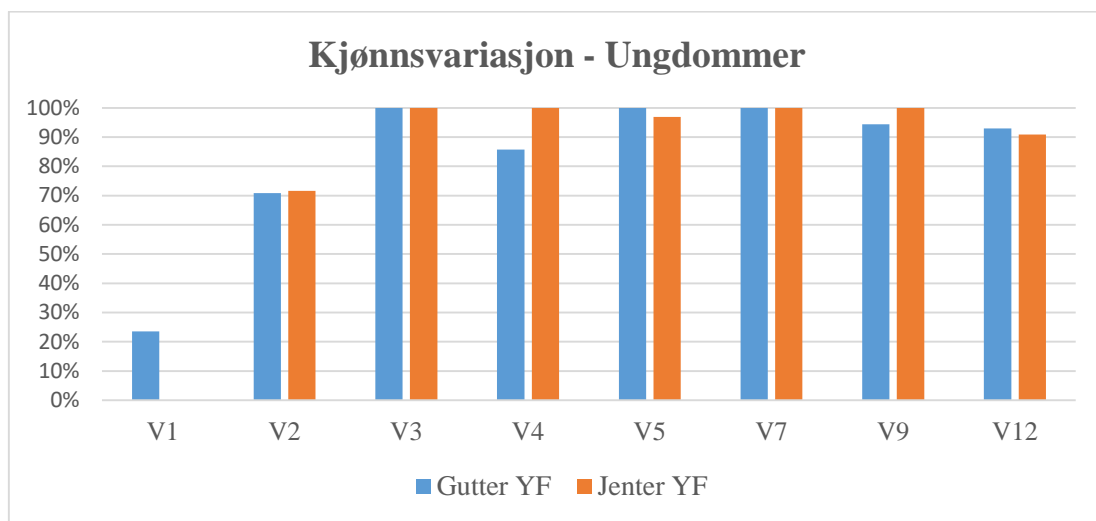
Tabell 26: Resultat for guttene for V12 – Voksne – Samtale og bildetest

Dersom vi velger å tro på innholdet i tabell 26, som ligger under den nedre grensen, kan det likevel virke som om guttene bruker disse formene omtrent like mye som jentene. Samlet sett,

kan vi derfor si at jentene i denne aldersgruppen enten har kommet lenger i utjæmningsprosessen eller like langt, sammenlignet med guttene.

6.3.2 Variabelen kjønn i ungdomsgruppen

Hos ungdommene er det ikke nødvendigvis en like klar tendens til at jentene endrer språket sitt raskere enn guttene, for i langt på veg de fleste variablene blir de yngre formene realisert omtrent likt hos begge kjønnene (jfr. figur 19). Hvis vi regner med et slingringsmonn på +/- 10 prosent, gjelder dette dermed V2 – kino, V3 – stokkjen, V5 – fjedle, V7 – knivadn, V9 – kasta og V12 – kjeme.

Figur 19: Variasjon i ungdomsmålet ut fra variabelen kjønn – Samtale

Hvis vi likevel går over på et detaljnivå, ligger faktisk guttene over jentene med tanke på yngre realiseringer i noen av variablene. I V5 – fjedle har for eksempel guttene 100 prosent bruk av den usegmenterte formen, mens jentene ennå har noen få rester igjen av segmentering, og i V12 – kjeme har guttene omlydsløse former i presens av de utvalgte sterke verbene i rett over 90 prosent av tilfellene, mens jentene har det i 90 prosent. Den språklige realiseringen er derfor svært lik hos guttene og jentene, men med noen små nyanser som kan være verdt å merke seg. Jentene har på den andre siden fullstendig bruk av velarer i innlyd i V4 - veggjen, der guttene har rundt 85 prosent. Dessuten er det fullstendig bruk av trykklett *e*-endelse i V9 - kasta i talemålet til jentene, mens det fremdeles finnes noen rester av *a*-endelse i talemålet til guttene. I V1 – haust bruker guttene den monoftongerte formen i rett over 20 prosent av tilfellene, mens det ikke er belegg nok for jentene i samtalene. Dersom vi slår sammen belegget fra samtalene og bildetesten vil vi derimot få et gyldig, om enn ikke like troverdig, tallgrunnlag.

	Jenter	
	%	N
Tradisjonell form	56,3	9
Yngre form	43,7	7
Totalt	100	16

Tabell 27: Resultat for jentene for V1 – Ungdommer – Samtale og bildetest

I tabell 27 kan man se at jentene har 43,7 prosent bruk av monoftongen /œ/ i talemålet sitt, og dette er altså en dobling sammenlignet med talemålet til guttene. Det kan derfor se ut for at jentene har kommet lenger i språkendringsprosessen enn guttene på dette punktet.

6.4 Oppsummering

Det viser seg at langt på veg de fleste av de språklige variablene går i retning av de yngre formene, og i noen tilfeller har disse endringene også fullstendig utbredelse i ungdomsmålet. Det eneste unntaket finner vi i V13 – ferjå, som ikke viser tegn til endring. Det er altså fullstendig eller tilnærmet fullstendig bruk av yngre former i V3 – stokkjen, V4 – veggjen, V5 – fjedle, V7 – knivadn, V9 – kasta og V12 – kjeme, mens det er større variasjon i V1 – haust og V2 - kino. I V1 bruker ungdommene ennå den tradisjonelle diftongen /œw/ i flest sammenhenger, mens i V2 har de mest sammenfall av kj-lyden /ç/ og sj-lyden /ʃ/, som altså er den yngre varianten. Det har dermed vært en stor utvikling i realiseringen av dette språktrekket fra den voksne generasjonen til ungdomsgenerasjonen. Variablene V6 – badn og V8 - skåledn har for få belegg, men kan likevel sees i sammenheng med lignende språktrekk, slik som V5 og V7. Det er derfor nærliggende å tro at disse trekkene har hatt en tilnærmet lik utvikling, men dette bør bare regnes som antydninger. Det er også svakt tallgrunnlag for V10 – talde og V11 – talt, men det kan i det minste virke som om utviklingen går i retning av et enklere bøyingsystem uten vokalveksling i preteritum og perfektum partisipp.

I den voksne aldersgruppen ser man en tydelig tendens til at jentene ligger foran i språkendringsprosessen, noe som blant annet viser igjen i V2, V4, V5, V7 og V9. Ellers bruker både jentene og guttene den yngre varianten av V3 i alle sammenhenger. Det er ikke nok belegg for jentene i V1 eller guttene i V12, men ut fra det svake tallgrunnlaget kan det se ut for at begge kjønn bruker de yngre formene like mye. Hos ungdommene er det svært lite variasjon mellom de to kjønnene, men V1 og V4 skiller seg mest ut. I V1 er det rett over 20 prosent bruk av den yngre varianten i talemålet til guttene mot rett over 40 prosent hos jentene. Med tanke på V4 bruker jentene den yngre varianten i alle tilfellene, mens guttene bruker den i rundt 85 prosent av tilfellene.

7. DRØFTING AV RESULTATER

Jeg kom i forrige kapittel fram til at nesten alle språktrekkene i min undersøkelse er – eller har vært – i en endringsprosess, med unntak av bestemt form entall av hunkjønnsord, som holder seg stabil. I noen tilfeller var språksituasjonen svært fokusert, med mer eller mindre total bruk av yngre former, mens den i andre tilfeller var mer diffus, der både tradisjonelle og yngre former ble brukt om hverandre. Det viktigste formålet med dette kapitlet blir derfor å drøfte hvilke mulige faktorer som kan ha vært med på å påvirke den språklige utviklingen på Sand, og dermed i det minste forsøke å svare på forskningsspørsmål 4. I denne delen vil jeg med andre ord drøfte de resultatene jeg presenterte i kapittel 6 ut fra ulike innfallsvinkler, og med utgangspunkt i både den relevante sosiolingvistiske teorien som jeg gjorde rede for i kapittel 4, og hovedtrekkene ved samfunnsutviklingen på Sand som jeg presenterte i kapittel 2.

7.1 Drivkrefter i språkutviklingen på Sand

I kapittel 4 kom det fram at man vanligvis skiller mellom indre og ytre faktorer for å forklare språkendringer, men at det i hovedsak er de ytre drivkreftene som bør sees på som de mest direkte årsakene til forandringene. Samtidig er språkendringer komplekse, og man bør derfor unngå å tilskrive en endring til bare ett årsaksforhold. I dette delkapitlet kommer jeg til å gå nærmere inn på både indre og ytre faktorer som kan ha påvirket språkutviklingen på Sand, men jeg vektlegger i hovedsak de ytre faktorene.

7.1.1 Indre faktorer

I nyere talemålsvarieteter er tendensen ofte at endringene fortoner seg som grammatiske forenklinger, sammenlignet med det tradisjonelle målet (jfr. 4.1.1.1; 4.2.2). Dette gjelder også flere av språkendringene som kommer fram i undersøkelsen min.

Noen endringer virker til å komme av et behov for tydeligere markeringer. I V9 – kasta bruker ungdommene trykklett *e*-endelse i presens. Tidligere ble svake *a*-verb som «å snakka» bøydd likt i alle temporaene, mens presensformen nå er tydeligere markert. Det har nok også vært *r*-endelse i presens i verb av denne typen tidligere, men den har på ett eller annet tidspunkt falt bort (Sandvik, 1979: 116). På grunn av bortfallet av *r*-en, ble formene like gjennom hele bøyingen, og dette har i neste omgang skapt et behov for å skille kategoriene fra hverandre, altså funksjonell tyngde (jfr. 4.1.1.1). Dermed blir den nye bøyingen: /²snaka/ -

²snakə/ - ²snaka/ - ²snaka/. På den andre siden har man i de sterke verbene i V12 – kjeme nå fått et forenklet bøyingsystem, hvor det ikke lenger er omlyd i presens, og man har dermed samme innlydsvokal i både infinitiv og presens. I noen av disse verbene er avlydsbøyingen fremdeles synlig i preteritum, slik som «å ta»: /ta:/ - /ta:r/ - /tu:k/ - /tatt/. Andre verb har nå lik innlydsvokal gjennom hele bøyingen, slik som «å sova»: ²so:va/ - ¹so:və/ - /so:v/ - /so:vt/. Begge gruppene preges derfor av systemforenkling, men dette er altså mest gjennomført i den siste. Samtidig er de ulike temporaene tydelig markerte. Dersom vi velger å tro på resultatene som kommer fram av det svake tallgrunnlaget i V10 – talde og V11 – talt, kan det se ut for at utviklingen går mot en systemforenkling også her. I en fullstendig overgang til dette, vil vokalkvaliteten i innlyd være lik gjennom hele bøyingsystemet, slik som i «å velga»: ²vəlga/ - ²vəlga/ - ²vəlgtə/ - /vəlgt/.

Opposisjonen mellom /ç/ og /k/ i V3 – stokkjen, /j/ og /g/ i V4 - veggjen og /dl/ og /l:/ i V5 – fjedle har egentlig liten funksjonell tyngde, fordi det i de fleste tilfeller ikke finnes noen ord som ligner fra før. Derfor vil former som *spøkelse* ubf.ent.n. ²spø:klsə/, *leggen* bf.ent.m. ¹lɛgn/ og *bryllup* ubf.ent.n. ²bɾylup/ gjøre samme nytten som *spøkjelse* ²spø:ççlsə/, *leggjen* ¹lɛjɲ/ og *brødlaup* ²bɾœdlœp/. Determinativet *alle* ²alə/ er et unntak, fordi man ville kunne forveksle det med det franske lånordet *allé* ubf.ent.m. ²alɛ:/, men her blir distinksjonen til gjengjeld markert med ulik vokalkvantitet i utlyd.

Det finnes også eksempler på komplisering i språkutviklingen på Sand. På samme tid som de sterke verbene i V12 ikke lenger har omlyd i presens, blir vokalene i innlyd og utlyd mer ulike, og dette blir en form for komplisering: ¹se:və/ > ¹so:və/. Dessuten er det slik at når ungdommene i stadig økende grad har sammenfall mellom *kj* /ç/ og *sj* /ʃ/, betyr dette at de også i økende grad må tolke ut fra konteksten for å kunne skjelne mellom ordene. Dette kan vi kalle for en semantisk komplisering, som vil ramme minimale par slik som *kjønn* ubf.ent.n. og *skjønn* ubf.ent.n., hvor begge ordene dermed uttales som /ʃøn/.

En del av de fonologiske endringene kan verken kategoriseres som grammatiske forenklinger eller kompliseringer. Selv om ungdommene på Sand for eksempel har en økende tendens til å monoftongere diftongen /œu/ til /œ/ i en del leksem, kan vi ikke betegne dette som en regelinnnevring i foneminventaret, fordi fonemet /œu/ ikke nødvendigvis forsvinner ut av språket i alle sammenhenger. Man vil antakelig fortsatt finne diftongen i ord som *augene* bf.fl.n. ²œuənə/ og *haugen* bf.ent.m. ¹hœuən/. Det samme vil også gjelde for V3 – stokkjen, fordi affrikatet /çç/ fremdeles er bestandig i ord som nektingsadverbialet *ikkje* ²ɪççə/ og

adjektivet *mykje* /²mYĉĉə/. Affrikatet /^{jj}/ er nok på den andre siden på veg ut av ungdomsmålet, noe som vil fungere som en regelinnsnevring.

Ett av de mest spennende funnene i undersøkelsen min, er den store forekomsten av sammenfall av *kj* /ç/ og *sj* /ʃ/ i ungdomsmålet på Sand, noe man også finner belegg for i andre sentrumsmaal rundt om i landet (jfr. 5.2.2). En mulig internspråklig forklaring på dette kan være naturlighet (jfr. 4.1.1.1). Det å skille mellom de to fonemene er kan hende mer komplisert enn ikke å gjøre det, på tross av at man i større grad må tolke leksemenes betydning ut fra konteksten. Siden talemålet på Sand tradisjonelt har hatt affrikat i innlyd, kan dette ha holdt igjen endringsprosessen for sammenfall mellom /ç/ og /ʃ/. Hos den voksne generasjonen så vi at palataliseringen av velarer så godt som var borte fra talemålet, men de brukte samtidig palatal frikativ i framlyd i 87,8 prosent av tilfellene. Endringsprosessen kan dermed synes å ha vært i gang hos de voksne, og bortfallet av palatalisering i innlyd kan ha vært en medvirkende faktor til dette. I neste generasjon er det mest vanlig å bruke postalveolar frikativ i framlyd. Affrikatene i innlyd var mer eller mindre borte allerede i generasjonen før, og ungdommene blir nå i økende grad eksponert for postalveolar frikativ i framlyd både fra en andel av den voksne befolkningen på Sand, hverandre og av by- og sentrumsmaal lokalt, regionalt og nasjonalt. Eksponeringsgraden er derfor stor, noe som også viser igjen i tempoet i endringsprosessen til dette språktrekket.

7.1.2 Ytre faktorer

Det er mange faktorer som kunne ha vært nevnt i denne sammenhengen, men jeg har måttet begrense meg til noen ganske få vinklinger. Jeg har derfor prioritert de ytre drivkreftene jeg anser som mest relevante og mest interessante ut fra min undersøkelse og det resultatet jeg har kommet fram til.

7.1.2.1 Økt mobilitet og kommunikasjon

Samfunnet og livskvaliteten har endret seg enormt de siste hundre årene for oss som bor i Norge, og Sand er intet unntak. Vi opplever for eksempel i større grad enn tidligere en økt mobilitet, og har altså muligheten til å forflytte oss med stor letthet. Samferdselen på og rundt Sand har utviklet seg stort i etterkrigstiden, slik at stedet også har blitt en slags gjennomfartsåre. Riksveg 13 åpner for ferdsel til Røldal, og derfra kan man dra øst- eller vestover. På samme tid åpner den for ferdsel til Sandnes og videre sørover. Det gikk lenge en ferje over til Ropeid som knyttet Sand med Sauda, Haugalandet osv., men denne er nå lagt

ned. I stedet har det blitt bygget en bro lenger sør, som erstatter funksjonen til båten. Selv om mange av vegene har kommet til i nyere tid, har dampskip og hurtigbåter uansett knyttet Sand sammen med regionssentrumet, Stavanger, siden midten av 1800-tallet. De som bor på Sand kan med andre ord forflytte seg med største letthet, samtidig som turister og andre reisende også kan kjøre innom og gjennom Sand. Mange av ungdommene på Sand drar til Sauda for å gå på videregående skole fra de er 16 til de er 18-19, noe som kan påvirke språket deres. I ungdomsmålet i Sauda er det blant annet en mer konsekvent bruk av monoftongen /œ/ (Neteland, 2014: 191). Det er derfor fullt mulig at en elev fra Sand vil konvergere i retning av den monoftongerte varianten i en samtale med en ung person fra Sauda, og at dette over tid vil kunne føre til en langstidstilpasning. Videre er det mange som drar til andre steder for å arbeide eller studere, og det er en stor sjanse for at språket deres blir farget i løpet av perioden de er borte. Mange drar for eksempel til Stavanger, og der er det mest vanlig å bøye sterke verb som «å komma» uten omlyd i presens, altså /¹kômœ/, og å markere presens i a-verb med trykklett *e*, altså /²kastœ/. Språkkontakten kan dermed føre til en språktilpasning hos den opprinnelige sandsbuen. Hvis de flytter hjem igjen, kan disse nye formene igjen spre seg til stadig nye individer på Sand. I metodekapittelet nevnte jeg blant annet at jeg hadde problemer med å finne voksne informanter som ikke hadde studert eller arbeidet andre steder over en lenger periode, og jeg måtte derfor fire på dette kravet. Det er derfor ikke utenkelig at akkomodasjon kan være en mulig forklaring på språkendring i denne aldersgruppen.

Kommunikasjonen har også blitt betraktelig bedre de siste hundre årene, og særlig med tanke på den digitale revolusjonen som har skjedd de siste 30-40 årene. De fleste har tilgang på elektroniske kommunikasjonsmidler, slik som mobiltelefon, data og nettbrett, og ungdommene oppfordres dessuten til å utvikle sin digitale kompetanse gjennom skolegangen. Dette åpner for uante kommunikasjonsmuligheter, noe som igjen fører til at mennesker med ulik bakgrunn i større grad kommer i kontakt med hverandre enn før. Ut fra et lingvistisk synspunkt betyr dette selvsagt også at det er større kontakt mellom ulike talemål og språk enn før. Massemedier som aviser, radio, fjernsyn osv. er også en viktig faktor med tanke på kommunikasjon, spesielt siden disse har blitt lett tilgjengelige via internett. I radio og fjernsyn er det også blitt mer og mer vanlig å høre dialekter, framfor skriftspråksnormert tale, men vi er nok fortsatt mest eksponert for talemål fra de større byene i Norge i denne sammenhengen. Hvis vi bruker talemålet i hovedstaden som eksempel, vil man verken finn segmentasjon eller differensiasjon der, men heller former som *fjellet* ubf.ent.n. /¹fjelœ/, *barn* ubf.ent.n. /ba:ŋ/ og *knivene* /²kni:vœnœ/. Dersom språkbrukerne på Sand blir eksponert for disse formene i stor

grad gjennom media og i tillegg oppfatter dette som former med høy prestisje, vil dette potensielt kunne føre til språklige tilpasninger.

7.1.2.2 Skriftspråk

Skriftlig kommunikasjon er en stadig viktigere del av danningen og hverdagen vår, og vi er hele tiden omgitt av tekst. Derfor mener jeg det vil være nyttig å sammenligne språkendringene på Sand med de tilsvarende formene i de to skriftspråkene som er i bruk i Norge, altså bokmål og nynorsk. Jeg vil si det er en vanlig oppfatning at bokmålet har høyest prestisje og dermed også har hatt størst gjennomslagskraft av de to språknormene, historisk sett. Dette handler nok mye om at bokmål og bokmålsnære talemål har vært brukt i så stor grad i mediene. Samtidig er det svært mange elever som har nynorsk som hovedmål på skolen, og dessuten blir stadig mer litteratur utgitt på nynorsk. Dermed økes også eksponeringen fra dette skriftspråket for mange i visse områder. Som vi så i delkapittel 2.2.5, har nynorsk vært tjenestespråket på Sand siden 1922, og så godt som alle elevene på grunnskolen hadde nynorsk som hovedmål i skoleåret 2011/2012. Ut fra dette vil det være nærliggende å tro at nynorsk står sterkt i dette dialektområdet, noe som kan ha en sammenheng med talemålet.

Variabel	Andel YF i prosent	Yngre former på Sand	Nynorsksform(er)	Bokmålsform(er)
V1 – haust	37,5	/hœst/	haust -	høst +
V2 – kino	71,2	/ ¹ ʃi:nø/	kino (-)	kino (-)
V3 – stökkjen	100	/ ¹ støkŋ/	stokken +	stokken +
V4 – veggjen	93,2	/ ¹ vægŋ/	veggen +	veggen +
V5 – fjedle	98,5	/ ¹ fjêlø/	fjellet +	fjellet +
V7 – knivadvn	100	/ ² kni:vanø/	knivane +	knivene (+)
V9 – kasta	97,7	/ ² kastø/	kastar -	kaster +
V12 – kjeme	92	/ ¹ kômø/	kjem -	kommer +

Tabell 28: Yngre former på Sand og gjeldende skriftspråksformer per 2017¹⁵

¹⁵ Hentet 16. april 2017, fra <http://ordbok.uib.no/>.

I tabell 28 kan man se variablene som enten er i en endringsprosess eller som allerede har gjennomgått en fullstendig endring. I oversikten har jeg satt opp de yngre realiseringene av formene som er brukt som variabelnavn og andelen bruk av disse i ungdomsmålet på Sand, og i tillegg finner man de tilsvarende formene fra den gjeldende skriftnormen i nynorsk og bokmål. Her er det viktig å påpeke at innenfor de forskjellige variablene kan det finnes mange ulike former, og det er derfor ikke mulig å trekke en slutning som vil gjelde hver variabel generelt ut fra denne oversikten. Jeg tror likevel det kan være nyttig å undersøke dette, med forbehold om at utvalget bør regnes som nettopp et utvalg eller en «stikkprøve», og ikke nødvendigvis allment gyldig for hver kategori.

I V1 bruker ungdommene fremdeles den tradisjonelle diftongen i størst grad, noe som samsvarer med den nynorske formen, «haust». Samtidig er dette trekket i utvikling, der nesten 40 % av ungdommene bruker den monoftongerte varianten. Utviklingen går altså i retning av en mer bokmålsnær taleform. I V2 er det derimot vanskeligere å vurdere samsvar mellom taleform og skriftformer, ettersom skrivemåten i skriftspråkene ikke er like tydelig ortofon i alle tilfeller. Ungdommene på Sand bruker i størst grad postalveolar frikativ i framlyd, og ut fra skriftnormene ville man nok markert dette med enten *sj-* eller *skj-* i skrift: *sjø* ubf.ent.m. og *skjør* adj.. Den palatale frikativten kan realiseres på ulike måter, men for det gjeldende dialektområdet har nok den mest vanlige allofonen vært en markant *tj*-lyd. Her ville det vært mest naturlig å markere med *tj-*, *kj-* eller *k(i)-* i skriftspråket: *tjener* ubf.ent.m., *kjører* pres. og *kilo* ubf.ent.n. Ut fra dette vil jeg derfor i det minste påstå at det blir større avstand mellom gjeldende skriftnorm og taleformen. I V3, V4 og V5 har man mer eller mindre gått bort fra palatalisering av velarer i innlyd og segmentering i ungdomsmålet. Dette samsvarer også med skriftspråket, hvor formene er helt like i både nynorsk og bokmål. I V7 er de differensierte flertallsendelsene i hankjønn borte, og formen er nå identisk med den i nynorsk, altså *-ane*. Samtidig blir dette også en tilnærming til bokmålsformen med *-ene*. I V9 har sandsmålet nå schwa i utlyd i presens, der det tradisjonelt har vært *a*-endelse. Den tradisjonelle varianten lå derfor tettere opp mot den nynorske formen enn den yngre nå gjør. Den yngre varianten nærmer seg i stedet bokmålsformen, slik som i «kaster». I V12 er også den yngre formen tilnærmet lik bokmålsformen, for vokalkvaliteten i innlyd forblir uendret i bøyingen fra infinitiv til presens i begge tilfeller. I det tradisjonelle talemålet sa man derimot /^lçe:mə/, som altså samsvarer mer med den nynorske formen, hvis man se bort fra svarabhaktivokalen i taleformen.

I tabell 28 bruker jeg markeringene + og – for å indikere hvorvidt nynorskformen eller bokmålsformen samsvarer med den yngre varianten i ungdomsmålet på Sand. Totalt sett kan det dermed se ut for at de yngre formene i størst grad samsvarer med bokmålsformene, med unntak av V7, men i flere av tilfellene er altså formene identiske i bokmål og nynorsk.

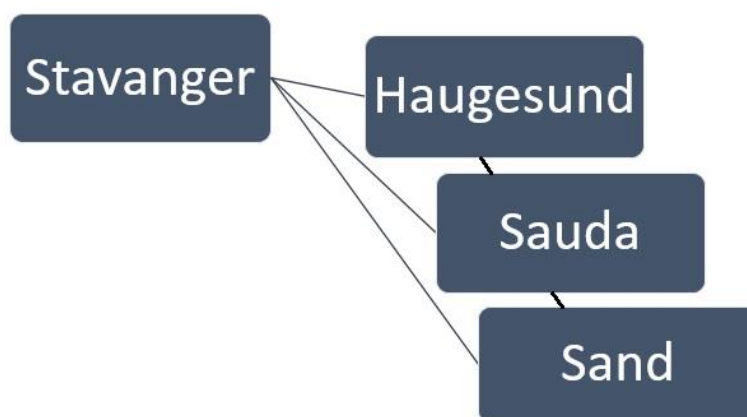
7.1.2.3 Regionalisering

I nyere tid ser man en tendens til språklig regionalisering rundt om i Norge, noe som innebærer at dialektforskjellene jamnes ut innenfor et avgrenset område (jfr. 4.1.2.2). Vi kan ellers se for oss at denne spredningen foregår ved sprang fra et stort sentrum til stadig mindre sentra, for så å spre seg videre ut til bygdene, altså den såkalte sprangmodellen (jfr. 4.1.2.1). Dette forutsetter på samme tid en hierarkisk spredningsstruktur, hvor de større sentraene har større språklig dominans enn de mindre. Dersom vi tar utgangspunkt i noen utvalgte, relevante sentra i den regionen som Sand er en del av, nemlig Stavanger, Haugesund og Sauda, ville man ut fra sprangmodellen kunne se for seg følgende spredningsmønster:

Figur 20: Spredningsmønster for utvalgte sentrum i Rogaland ut fra sprangmodellen

Stavanger er det største sentrumet i regionen og er mest sannsynlig også sentrumet for spredning. Haugesund er et mindre sentrum og mottar derfor språklige impulser fra Stavanger. I neste omgang sprer språktrekkene seg videre i sprang til det enda mindre sentrumet Sauda og deretter til Sand, før de eksempelvis sprer seg oppover bygdene i Suldal. Dette er en svært forenklet modell, og jeg tror at virkeligheten er mye mer sammensatt enn som så. Derfor vil jeg forsøke å nyansere dette bildet noe. I sin undersøkelse av saudamålet, tar Neteland (2014: 180) utgangspunkt i at Sauda mottar språklige impulser direkte fra Stavanger i kraft av sin stilling som by. Jeg har tidligere vist at det historisk sett har vært en tydelig kommunikasjon og til dels god samferdsel mellom Stavanger og Indre Ryfylke. Dersom vi holder på denne tanken om at stavangermålet påvirker sentrumsmålene direkte, men på samme tid ser for oss at spredningen også skjer gjennom sprang fra sentrum til sentrum, blir bildet etter min mening mer dynamisk og helhetlig. I figur 21 har jeg forsøkt å skissere en modell som får fram kompleksiteten i et slik spredningsmønster.

Figur 21: Hypotetisk spredningsmønster i Rogaland/Indre Ryfylke

De ulike sentraene påvirkes hele tiden av talemål som ligger høyere oppe i hierarkiet og som dermed har større prestisje, både direkte fra Stavanger og indirekte via andre sentrumsmål. Etter hvert som de nye språktrekkene får større utbredelse, øker også eksponeringen blant språkbrukerne i regionen, fordi man i økende grad møter språktrekkene, både ovenfra og nedenfra i hierarkiet. Sånn sett vil S-kurven jeg nevnte i 4.1.2, også kunne gjelde regionen som et stort språksamfunn. Ut fra denne tankegangen vil den eventuelle tendensen til at språkbrukerne på Sand i større grad tar i bruk de nye formene også kunne bidra til å forsterke bruken av språktrekkene i Stavanger. Endringsprosessen går dermed på ett vis i sirkel. Denne modellen er selvfølgelig hypotetisk, men illustrerer likevel min tanke om språkspredning som et hierarki, et nettverk, et kretsløp og en sammensatt prosess.

For at denne diskusjonen rundt regionaliseringsprosessen i det hele tatt skal være interessant i denne sammenhengen, bør man jo undersøke om regionalisering faktisk forekommer i den aktuelle regionen. La oss derfor vende tilbake til de språklige variablene i undersøkelsen min. I tabell 29 sammenligner jeg de yngre formene i ungdomsmålet på Sand med talemålene i Stavanger, Haugesund og Sauda. Tabellen følger ellers samme oppsett som i tabell 28. Her ser vi at det er fullstendig samsvar mellom de ulike talemålene, og de samme variantene blir altså brukt i både Stavanger, Haugesund, Sauda og Sand. Det kan derfor se ut for at tradisjonelle trekk som palatalisering av velarer i innlyd, segmentering, differensiering i flertallsendelsene av hankjønn og hunkjønn, *a*-endelsen i presens av *a*-verb og omlyd i presens av utsatte sterke verb, har blitt utjamnet også i ungdomsmålet på Sand. Diftongen /œu/ står fremdeles sterkt i sandsmålet, men dette er i endring, for bruken av monoftongen /œ/ har altså doblet seg fra den voksne generasjonen til ungdommene. Bunden form entall er uendret i talemålet på Sand, noe som også samsvarer med de andre dialektene i regionen.

Variabel	Andel YF i prosent	Yngre former på Sand	Bymålet i Stavanger	Bymålet i Haugesund	Sauda-målet
V1 – haust	37,5	/hœst/	/hœst/ +	/hœst/ +	/hœst/ +
V3 – stökkjen	100	/ ¹ støkŋ/	/ ¹ støkŋ/ +	/ ¹ støkŋ/ +	/ ¹ støkŋ/ +
V4 – veggjen	93,2	/ ¹ vεgŋ/	/ ¹ vεgŋ/ +	/ ¹ vεgŋ/ +	/ ¹ vεgŋ/ +
V5 – fjedle	98,5	/ ¹ fjɛlə/	/ ¹ fjɛlə/ +	/ ¹ fjɛlə/ +	/ ¹ fjɛlə/ +
V7 – knivadn	100	/ ² kni:vənə/	/ ² kni:vənə/ +	/ ² kni:vənə/ +	/ ² kni:vənə/ +
V9 – kasta	97,7	/ ² kastə/	/ ² kastə/ +	/ ² kastə/ +	/ ² kastə/ +
V12 – kjeme	92	/ ¹ kɔmə/	/ ¹ kɔmə/ +	/ ¹ kɔmə/ +	/ ¹ kɔmə/ +
V13 – ferjå	0	/ ² fɛkʝɔ/ ¹⁶	/ ² fɛkʝɔ/ +	/ ² fɛkʝɔ/ +	/ ² fɛkʝɔ/ +

Tabell 29: Yngre former i talemålet på Sand og i Stavanger, Haugesund og Sauda

Jeg har utelatt V2 – kino fra tabellen, mye på grunn av at det ikke er like enkelt å bekrefte bruken av denne i de nevnte talemålene i regionen. På Sand har språktrekket hatt en enorm utvikling fra 12,2 % bruk av postalveolar frikativ i den voksne aldersgruppen til 71,2 % hos ungdommene. I Sauda og Haugesund har jeg ikke funnet noen relevant forskning knyttet til sammenfall av kj-lyd og sj-lyd, men jeg kommer altså selv fra Sauda og jobber daglig med ungdommer. Selv om dette bare blir spekulasjoner, mener jeg likevel å høre at postalveolar frikativ forekommer i stor grad også her. Aasen (76f) kom dessuten fram til et lignende resultat i sin gransking av talemålet i Stavanger i 2011. Der kom det fram at den yngre generasjonen i 1981 hadde /ʃ/-realisering i 7,6 % av tilfellene, mens dette hadde økt til 68,3 % hos ungdommene i 2010. Språkutviklingen på Sand viser på dette punktet altså stort samsvar med språkutviklingen i Stavanger.

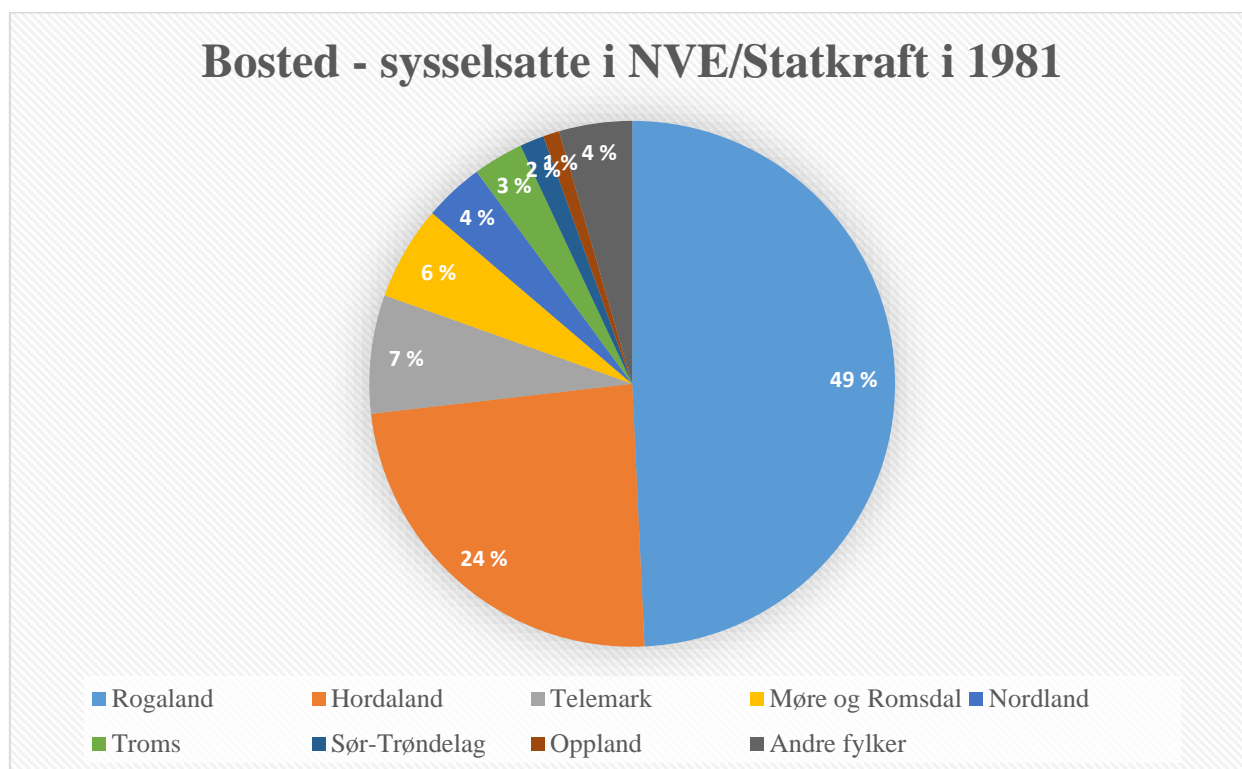
7.1.2.4 Ulla-Førre-prosjektet

Suldal kommune opplevde stor befolkningsvekst i løpet av 1970- og 1980-tallet i forbindelse med Ulla-Førre, noe som også gjaldt kommunesentrumet, Sand. Tilflytterne kom fra mange ulike steder i landet, og man fikk derfor en situasjon hvor flere dialekter kom i kontakt med

¹⁶ Med tanke på bunden form entall av hunkjønn er gjeldende form i dette tilfellet det samme som yngre form.

hverandre. Spørsmålet er: Hvor kom disse tilflytterne fra og i hvor stor grad kan det språklige mangfoldet ha påvirket sandsmålet?

I 1974 bodde det 3650 personer i Suldal kommune og etter tilflyttingen i forbindelse med Ulla-Førre var toppunktet i 1982 på 4582 personer (jfr. 2.2.3). Rundt en femtedel av befolkningen var dermed tilflyttere. En del var tidligere suldøler som returnerte hjem, men langt på veg de fleste kom opprinnelig fra andre steder i landet. I figur 22 kan man se en grafisk framstilling av den prosentvise fordelingen av bostedet til de ansatte ved Statkraft i 1981. Selv om vi vet bostedet deres, er det ikke dermed sagt at dette er det samme som opprinnelsesstedet. Tilflytterne kan tross alt ha kommet fra andre steder, før de valgte å bosette seg i det gitte området. Dette er et viktig forbehold. Jeg tror likevel det er sannsynlig at majoriteteten kom fra det samme området som de hadde bosatt seg, og derfor mener jeg denne statistikken kan brukes som en indikasjon på dialektmangfoldet.

Figur 22: Oversikt over bostedet til de sysselsatte i NVE/Statkraft i 1981 (Meland, 1984: 93)

På det meste var det rundt 1000 personer som arbeidet ved NVE/Statkraft. Nesten halvparten av de ansatte hadde bosted i Rogaland, og rundt en fjerdedel hadde bosted i Hordaland. I tillegg bodde 6% i Møre og Romsdal. Det betyr at over tre fjerdedeler hadde bosted i det vestnorske dialektområdet, der majoriteten bodde i det sørvestlandske området. Ellers var det til sammen minst 8 % som bodde i det østnorske dialektområdet, minst 7 % fra det nordnorske

og minst 4 % fra det trønderske. Rundt en femtedel av de ansatte bodde altså i ikke-vestnorske dialektområder.

På den ene siden omfatter altså figur 22 de ansatte som bodde i nærheten og pendlet daglig til Suldal kommune, men også de som pendlet over større distanser og holdt til på Sand i perioder. På den andre siden omfatter oversikten også de ansatte som var fastboende i Suldal kommune. La oss i neste omgang se nærmere på de ansatte som var fastboende i og rundt Suldal kommune.

Bosted	Antall	Antall i %
Suldal kommune, født eller oppvokst i Suldal	119	28,5
Suldal kommune, tilflyttere	170	40,7
Suldal kommune, ukjent opprinnelse	26	6,2
Sauda kommune	59	14,1
Hjelmeland kommune	14	3,3
Vindafjord kommune	30	7,1
I alt	418	100
Totalt ansatte i 1981	1003	
Andel sysselsatte med bosted i Suldal og nabokommuner i %		41,7

Tabell 30: Anleggsansatte fordelt etter bosted i Suldal og nabokommuner i Rogaland i 1981 (Meland, 1984: 94)

Av de rundt 1000 ansatte ved NVE/Statkraft hadde 41,7 % fast bosted i Suldal kommune eller nabokommunene Sauda, Hjelmeland og Vindafjord i 1981. 40,7 % av disse 418 var tilflyttere, noe som utgjør 17 % av samtlige ansatte, men andelen kan være noe høyere med tanke på at man ikke vet opprinnelsen til 6,2 % av de fastboende. Kun 28,5 % av de ansatte som var fastboende i Suldal kommune var født eller oppvokst der, noe som utgjør 12,1 % av samtlige ansatte. Hvis vi ser nærmere på de 170 tilflytterne, viser det seg at 55 % av disse kom fra Rogaland eller Hordaland, 17 % kom fra Nord-Norge, mens resten fordelte seg på svært mange ulike enkeltkommuner i andre deler av landet (Meland, 1984: 99).

Her er det mange tall å forholde seg til, men alt i alt indikerer disse tallene at 80 % av språkbrukerne i Suldal kommune på begynnelsen av 1980-tallet var suldøler. Det var dermed ikke en majoritet av andre dialekter, slik det eksempelvis var i Sauda etter industrialiseringen på 1920-tallet. Rundt halvparten av de ansatte ved Statkraft i 1981 hadde bosted i Rogaland fylke, og flesteparten av disse bodde i Ryfylke. I tillegg kom en fjerdedel fra Hordaland, som også kan regnes som en del av det sørvestlandske dialektområdet. Kun 17 % av de ansatte var

tilflyttere som hadde bosatt seg i Suldal kommune, og av disse tilflytterne var rett over halvparten fra Rogaland eller Hordaland. I delkapittel 2.2.3 kom det fram at folketallet på Sand økte fra 1075 i 1970 til 1514 i 1980, altså 439 personer. Dette var en økning på omtrent 40 %, og betyr at rundt en tredjedel av befolkningen i 1980 var tilflyttere. Etter anleggstiden var over, sank folketallet i Suldal kommune betraktelig, og det flyttet dermed også en del fra Sand. Samtidig ser det ut for at Sand har hatt et gjennomsnitt på rundt 1340-1350 innbyggere over de siste 18 årene. Det kan bety at rundt 250-300 av tilflytterne fra Ulla-Førre ble værende igjen etter anleggstiden. Hvis vi regner med at det statistiske helhetsbildet for Suldal kommune også lar seg overføre til Sand, kan det derfor virke som om sørvestlandske eller rygske dialekter har vært i flertall, med det forbehold at bosted er det samme som opprinnelsessted. Ut fra majoritetsprinsippet (jfr. 4.2.4) skulle dette bety at det er sørvestlandske eller rygske språkvarianter som i størst grad har påvirket språkutviklingen på Sand, også under og etter anleggstiden. Dette samsvarer også med de funnene jeg tidligere drøftet i forbindelse med regionalisering (jfr. 7.1.2.3).

7.1.2.5 Akkomodasjon

Tilflyttingen i forbindelse med Ulla-Førre-prosjektet førte uansett til at det ble et større språklig mangfold i Suldal kommune og på Sand. Selv om det kan se ut for at mange av dialektene var «kortreiste», må de likevel regnes som egne dialekter med sine ulike språkvarianter. I denne sammenhengen blir det relevant å trekke inn begrepet akkomodasjon (jfr. 4.2.1). Det kom etter hvert mange tilflyttere til Sand og Suldal, og dersom vi også regner med pendlerne, stammet disse menneskene fra 74 kommuner rundt om i landet (Meland, 1984: 99). Mange kom fra nære deler av dialektkontinuumet, slik som Rogaland og Hordaland, mens noen kom fra steder som var lenger borte, slik som Troms, Sør-Trøndelag og Oppland. Uansett om man opprinnelig kom fra Sand eller om man hadde flyttet til Sand, kan vi nok forutsette at det eksisterte både et bevisst og et ubevisst ønske om å bli forstått og akseptert. Det kan derfor godt ha vært snakk om en form for konvergering mellom språkbrukerne. Dersom vi holder oss til språkbrukerne på Sand og variablene i denne undersøkelsen, er det flere av variantene fra det tradisjonelle talemålet som kan kategoriseres som markerte i den forstand at de neppe hadde stor utbredelse blant alle de ulike dialektene. På denne måten kan de ha stått fram som uvanlige. Derfor ville kanskje en opprinnelig språkbruker fra Sand ha unngått å bruke variantene *bakkjen*, *veggjen*, *fjedlet*, *bjødn* og *hestadn* i en samtale med en tilflytter som brukte variantene *bakken*, *veggen*, *fjellet*, *bjørn* og

hestene. I stedet kunne sandsbuen ha konvergert i retning variantene til tilflytteren, noe som ville ha vært et eksempel på en korttidstilpasning. Utfallet kunne enten ha blitt en form for kompromiss, slik som i *hestadn + hestene = hestane*, eller en fullstendig endring, slik som i *bjødn > bjørn*. Dersom sandsbuen konvergente på denne måten med stadig økende frekvens over et lengre tidsrom, ville det ha vært snakk om en langtidstilpasning. Hvis denne individuelle tilpasningen etter hvert fikk større utbredelse, kunne dette også fått konsekvenser i talemålet generelt og ført til en reduksjon av varianter, altså nivellering. I eksempelet tok jeg utgangspunkt i at det var den opprinnelige språkbrukeren fra Sand som konvergente, men det er viktig å poengtere at dette i så tilfelle nok har vært en gjensidig prosess mellom mange av språkbrukerne, uansett opphav. Akkomodasjon er selvfølgelig ikke bare relevant i sammenhenger som ved Ulla-Førre, men vil egentlig kunne gjelde i all interindividuell kommunikasjon. Derfor vil akkomodasjon også være en relevant forklaring i sammenheng med både regionalisering og dialektkontakt generelt, slik vi tidligere så i 7.1.2.1 og 7.1.2.3. På grunn av at mange av tilflytterne i forbindelse med Ulla-Førre var fra Rogaland, er det ikke utenkelig at den eventuelle akkomodasjonen språkbrukerne i mellom kan ha vært med på å bidra til utjamningen i regionaliseringsprosessen..

8. AVSLUTNING

Utgangspunktet for denne undersøkelsen var den overordnede problemstillingen «Hvordan har talemålet på Sand i Suldal utviklet seg i ettertid av Olav Hetland Sandviks rapport fra 1979?». For å utdype denne problemstillingen, stilte jeg i tillegg fire forskningsspørsmål:

1. Hvordan er språktilstanden blant de yngre språkbrukerne i dag?
2. På hvilke måter har språket endret seg sammenlignet med generasjonen før?
3. Har språket utviklet seg ulikt med tanke på kjønn?
4. Hvilke faktorer kan ha vært med på å påvirke den språklige utviklingen på Sand?

I dette siste kapittelet vil jeg forsøke å svare på disse spørsmålene ut fra det resultatet jeg har kommet fram til i forskningsarbeidet. Dette vil jeg først og fremst gjøre ved å sammenligne hypotesene jeg la frem innledningsvis i denne avhandlingen med det faktiske resultatet, og ved å sammenfatte den tilhørende statistikken i tabeller. Til slutt vil jeg komme med noen forslag til videre forskning på området.

8.1 Synkroni og diakroni i talemålet på Sand

I denne sosiolingvistiske studien har jeg undersøkt fonologiske og morfologiske variabler i talemålet på Sand, både synkront og diakront. I denne anledning sammenlignet jeg ungdomsmålet med talemålet til de voksne, altså sandsbuer som ble født på 1960- og 1970-tallet. Videre i dette delkapittelet vil jeg sammenligne hypotesene og resultatet knyttet til disse fonologiske og morfologiske variablene. For ordens skyld, kan man i tabell 31 se en oversikt over hvilke nye former som blir brukt i ungdomsmålet i dag og i hvilken grad de blir brukt.

Variabel	Andel YF i %	Yngre former på Sand
V1 – haust Monoftongering av diftongen /œu/	37,5	/hœst/
V2 – kino Sammenfall av kj-lyd og sj-lyd i framlyd	71,2	/ ¹ ʃi:nʊ/
V3 – stokkjen Avpalatalisering av velaren /k/ i innlyd	100	/ ¹ støkɲ/
V4 – veggjen Avpalatalisering av velaren /g/ i innlyd	93,2	/ ¹ vεgɲ/
V5 – fjedle Realisering av norrøn ll	98,5	/ ¹ fjɛlə/
V6 – badn Realisering av norrøn rn i rotstavelse	***	/bɑɲn/
V7 – knivadn	100	/ ² kni:vənə/

Hankjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall		
V8 – skåledn Hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	100	/ ² sko:lənə/
V9 – kasta A-verb, endelse i presens	97,7	/ ² kastə/
V10 – talde Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i preteritum	***	/ ² tɛltə/
V11 – talt Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i perfektum partisipp	***	/tɛlt/
V12 – kjeme Sterke verb, vokalkvalitet i innlyd i presens	92	/ ¹ kɔmə/
V13 – ferjå Hunkjønn, endelse i bestemt form entall	-	-

Tabell 31: Oversikt over bruk av yngre former i ungdomsmålet på Sand¹⁷

8.1.1 Fonologiske variabler

1. Ungdomsmålet preges av en tydelig utjamning av tradisjonelle språktrekk, slik som palatalisering av velarer i innlyd, differensiering og segmentering. Informantene bruker bare disse formene i noen grad eller ikke i det hele tatt.
2. Det er en økende tendens til monoftongering av diftongen /au/ i talemålet, men det er ingen fullstendig overgang.
3. Ungdommene har i stor grad sammenfall av kj-lyden /ç/ og sj-lyden /j/ i framlyd, men det er ingen fullstendig overgang.

Resultatet for de fonologiske variablene kan se ut til å samsvare med hypotesene mine. De tradisjonelle språktrekkene palatalisering av velarer i innlyd og segmentering har mer eller mindre gått ut av bruk i ungdomsmålet på Sand, og det kan virke som om endringen av disse språktrekkene var fullført allerede i språket til den voksne aldersgruppen, altså de som ble født på 1960- og 1970-tallet. Det var for få belegg i datamaterialet rundt realiseringen av norrøn rn i rotstavelse, men det viste seg at man ikke lenger hadde differensiasjon i endelsene i bestemt form flertall av han- og hunkjønnsord. Dessuten er det vanligvis en sammenheng mellom differensiasjon og segmentasjon. Derfor mener jeg det er sannsynlig at differensiasjon er borte også i rotstavelser i ungdomsmålet. Ungdommene bruker de monoftongerte formene av diftongen /au/ i dobbelt så mange tilfeller som de voksne, men det er fremdeles mest vanlig

¹⁷ Variablene som er markert i rødt har egentlig for svakt tallgrunnlag, men jeg velger likevel å presentere dem i tabellen. De bør derfor regnes som antydninger og ikke nødvendigvis gyldige data. Dette vil også gjelde videre i den videre framgangen i kapittelet.

med de tradisjonelle formene med diftong. Det har på den andre siden vært en større utvikling med tanke på sammenfall av kj-lyd og sj-lyd i framlyd. Det er ingen fullstendig overgang til den yngre varianten med postalveolar frikativ, men språktrekket forekommer i nesten tre fjerdedeler av tilfellene hos ungdommene. Dette er mer enn det jeg hadde forventet på forhånd.

8.1.2 Morfologiske variabler

1. *Endelsen i presens av svake a-verb blir i større grad uttalt med trykklett /ə/ enn med /a/ i ungdomsmålet.*
2. *Talemålet til ungdommene preges av et enklere bøyingsystem for ja-verbene, uten endret vokalkvalitet i innlyd i preteritum og perfektum partisipp.*
3. *Det er en økende tendens i talemålet til at mange av de sterke verbene som tradisjonelt har hatt omlyd i bøyingen i presens, ikke lenger har det, men det er ingen fullstendig overgang.*
4. *Endelsen i bestemt form entall av hunkjønnsord forblir uendret.*

Utviklingen til de morfologiske variablene samsvarer også med hypotesene, men språkutviklingen har på mange måter kommet lenger enn det jeg trodde i utgangspunktet. Ungdommene har en tilnærmet konsekvent bruk av trykklett *e*-endelse i presens av svake a-verb, og bruker de omlydsløse formene i presens av sterke verb i langt på veg de fleste tilfellene. Det er likevel fremdeles noen rester igjen av omlyd i presens av disse verbene. Som forventet er det ingen endring i bestemt form entall av hunkjønnsord, verken hos de voksne eller ungdommene. Det var derimot for få belegg til å kunne vurdere utviklingen til ja-verbene, men det svake tallgrunnlaget indikerer likevel at ungdommene bruker de yngre formene i rundt 60 % av tilfellene.

8.1.3 Endring og bevaring

De fleste språktrekkene i undersøkelsen har altså blitt endret fra det tradisjonelle talemålet, og i disse tilfellene er det tilnærmet konsekvent bruk av de nye variantene i ungdomsmålet. Noen språktrekk er på den andre siden fremdeles i en endringsprosess, mens bare ett av språktrekkene har blitt bevart i sin opprinnelige form i ungdomsmålet. Dette gjelder som forventet bestemt form entall av hunkjønnsord. I tabell 32 kan man se hvor de ulike språktrekkene fordeler seg i endringsprosessen:

Uendrede variabler	Variabler i endring	Endrede variabler
	V1 – haust V2 – kino	V3 – stökkjen V4 – veggjen V5 – fjedle V6 – badn V7 – knivadn V8 – skåledn V9 – kasta
V13 – ferjå	V10 – talde V11 – talt	V12 – kjeme

Tabell 32: Endring og bevaring i sandsmålet

8.2 Den sosiale variabelen kjønn

1. Jentene bruker i større grad varianter som nærmer seg eller bryter med den regionale standardvarietetet i begge aldersgrupper. Stavangermålet regnes i denne sammenhengen som regional standardvarietetet.
2. Guttene holder i større grad enn jentene på tradisjonelle dialektformer i begge aldersgrupper.

I den voksne aldersgruppen er det en tendens til at jentene enten har kommet lenger i utjammingsprosessen eller like langt, sammenlignet med guttene. Det er mer enn 10 % differanse i bruk av yngre former mellom jentene og guttene i V2 – kino, V5 – fjedle og V9 – kasta, i jentenes favør, mellom 5-10 % differanse i V4 – veggjen og V7 – knivadn og mindre enn 5 % i V3 – stökkjen og antakeligvis også V12 – kjeme. Resultatet for den voksne aldersgruppen er dermed i tråd med hypotesene. Det er på den andre siden større avvik mellom hypotesene og resultatet for den yngste aldersgruppen. I ungdomsmålet er det svært liten variasjon mellom de to kjønnene, med nærmest konsekvent bruk av yngre former i V3, V5, V7 og V9. Jentene ser derimot ut til å ha rundt 20 % mer bruk av monoftonger i V1 – haust enn guttene, og jentene bruker konsekvent yngre former i V4, der guttene har rundt 85 %. Både jentene og guttene har omlydsløse former i presens av de sterke verbene i V12 i rundt 90 % av tilfellene.

8.3 Påvirkningsfaktorer

1. *Samfunnet på Sand, så vel som i Norge, har i etterkrigstiden gjennomgått store endringer. Dette vil være en viktig ytre faktor i språkendringsprosessen på Sand.*
2. *Det er en økende tendens til regionalisering og utjamning av tradisjonelle språktrekk i norske dialekter, og særlig i yngre sentrumsmål. Dette vil også vise igjen i språkutviklingen på Sand.*
3. *Ulla-Førre-prosjektet førte til stor befolkningsvekst i Suldal kommune på 1970- og 1980-tallet, og den påfølgende dialektkontakten kan ha påvirket språket på Sand.*
4. *De fleste språkendringene vil fortone seg som systemforenklinger.*

Det norske samfunnet har gjennomgått store endringer i etterkrigstiden, også på Sand. I tillegg til en generelt høyere levestandard er vi mer mobile og kommunikasjonsmulighetene er enorme. Mobiliteten gjør at språkbrukerne på Sand flytter mer på seg i kortere og lengre perioder gjennom livet og at det dessuten flytter nye språkbrukere til Sand. Dette gjør at sandsbuen i større grad enn tidligere kommer i kontakt med ulike folk og språk. Den bedrede kommunikasjonen fører også til at det er lettere for sandsbuen å komme i kontakt med andre folk enn før, både lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt. Språkkontakten som oppstår som et resultat av disse faktorene er dermed en nødvendig forutsetning for at både akkomodasjon og regionalisering skal forekomme. Det kan også se ut for at det har skjedd en utjamning av langtt på veg de fleste av de tradisjonelle språktrekkene i undersøkelsen, slik at talemålet på Sand blir likere andre sentrumsmål i regionen, som for eksempel Stavanger, Haugesund og Sauda (jfr. tabell 33). Anleggstiden som startet på 1970-tallet i forbindelse med kraftutbyggingen av Ulla-Førre førte til at folketallet økte med nesten 1000 personer i Suldal kommune fram til begynnelsen av 1980-tallet, og på det meste var det også rundt 1000 personer som arbeidet ved Statkraft. Talemålene i Suldal kommune hadde likevel fremdeles majoritet i befolkningen, og det kan ellers se ut for at majoriteten av andre dialekter som var involvert i denne språkkontakten, hørte til innenfor det sørvestlandske og rygske språkområdet. I den grad befolkningsøken førte til språkendring i talemålet på Sand, er det derfor mest trolig at endringene har fortont seg som utjamning på regionalt nivå, og den eventuelle språklige påvirkningen fra andre dialekter har nok vært av mindre betydning. Tjenestespråket på Sand har siden 1922 vært nynorsk, og dette er også hovedmålet til de fleste elevene på grunnskolen i Suldal kommune. Likevel kan det se ut for at de nye formene i ungdomsmålet i størst grad

samsvarer med bokmålsformene, med unntak av V7 (jfr. tabell 3). På samme tid er flere av skriftformene identiske i bokmål og nynorsk.

Variabel	Andel YF i %	YF på Sand	Gr. for.	NN	BM	Stav. bym.	Haug. bym.	Sauda
V1 haust	37,5	/hœst/	-	haust -	høst +	/hœst/ +	/hœst/ +	/hœst/ +
V2 kino	71,2	/ʰj̥i:nø/	+	kino (-)	kino (-)	/ʰj̥i:nø/ (/ʰç̥i:nø/) +	?	?
V3 stokkjen	100	/ʰstøk̃n/	+/-	stokken +	stokken +	/ʰstøk̃n/ +	/ʰstøk̃n/ +	/ʰstøk̃n/ +
V4 veggjen	93,2	/ʰveg̃n/	+	veggen +	veggen +	/ʰveg̃n/ +	/ʰveg̃n/ +	/ʰveg̃n/ +
V5 fjedle	98,5	/ʰfjelə/	+	fjellet +	fjellet +	/ʰfjelə/ +	/ʰfjelə/ +	/ʰfjelə/ +
V7 knivadn	100	/²kni:vənə/	+	knivane +	knivene (+)	/²kni:vənə/ +	/²kni:vənə/ +	/²kni:vənə/ +
V8 skåledn	100	/²sko:lənə/	+	skålene +	skålene +	/²sko:lənə/ +	/²sko:lənə/ +	/²sko:lənə/ +
V9 kasta	97,7	/²kastə/	+	kastar -	kaster +	/²kastə/ +	/²kastə/ +	/²kastə/ +
V12 kjeme	92	/ʰkəmə/	+	kjem -	kommer +	/ʰkəmə/ +	/ʰkəmə/ +	/ʰkəmə/ +
V13 ferjå	0	/²fɛɣjə/ ¹⁸	-	ferja +	fergen/ ferja -/+	/²fɛɣjə/ +	/²fɛɣjə/ +	/²fɛɣjə/ +

Tabell 33: Samsvar mellom sandsmålet og faktorene forenkling, skriftspråk og regionale sentrumsmål¹⁹

De morfologiske språkendringene kan i stor grad beskrives som grammatiske forenklinger, der endringene fører til tydeligere markeringer i noen av de ulike temporaene i mange av verbene, og hvor det er mindre variasjon i vokalkvaliteten i innlyd gjennom bøyningene. Presensformen i svake a-verb har for eksempel fått endelse på trykklett *e*, hvor det før var *a*-endelse gjennom hele bøyningen. I mange sterke verb har omlydsformene falt bort fra presens, slik at vokalkvaliteten i innlyd er den samme gjennom hele bøyningen, samtidig som de ulike temporaene er tydelig markerte. En del av de fonologiske variablene kan verken kategoriseres som forenklinger eller kompliseringer, for selv om fonemer slik som diftongen /œu/ og affrikatet /ç̥ç/ ikke lenger blir brukt i visse ord, er de fremdeles bestandige i andre ord, slik som henholdsvis *haugen* bf.ent.m. /ʰhœuən/ og *ikkje* adv. /²iç̥çə/. De går derfor ikke ut av foneminventaret. Det gjør på den andre siden affrikatet /ʃ̥j̥/, noe som altså fører til en forenkling i foneminventaret. Det stadig økende sammenfallet av kj-lyden og sj-lyden kan

¹⁸ Med tanke på bunden form entall av hunkjønn er gjeldende form i dette tilfellet det samme som yngre form.

¹⁹ Forkortelser i tabellen: **YF** = yngre former, **Gr.for.** = grammatisk forenkling, **NN** = nynorsk, **BM** = bokmål, **Stav.** = Stavanger, **by.** = bymål og **Haug.** = Haugesund. Tegnet + indikerer samsvar med den yngre formen, og tegnet – indikerer at det ikke er samsvar.

kanskje også forklares ut i fra forenkling, på grunn av at det er mer komplisert å skille mellom de to fonemene enn ikke å gjøre det.

8.4 Videre forskning

Det er snart 40 år siden Sandviks (1979) rapport, *Talemål i Rogaland - i går, i dag og i morgen: om uttale, bøyning og ordtilfang i Rogalands-målet*, ble publisert, og i denne rapporten pekte Sandvik ut en del endringstendenser for talemålet i Rogaland. Han prøvde med andre ord å se for seg hvordan morgendagens rogalandsmål ville bli. Med dette som utgangspunkt har jeg altså studert åtte fonologiske og fem morfologiske språklige variabler i talemålet på Sand i Suldal, og har dermed kanskje kommet nærmere et svar på hvordan morgendagens talemål ble i dette avgrensede området. Språk er likevel i konstant utvikling, og det vil derfor alltid være en ny morgen. De språktrekkene som har vært i endring og som nå har fullstendig utbredelse i ungdomsmålet kan i neste omgang gå gjennom stadig nye endringsprosesser. I tillegg viser det seg at noen språktrekk fremdeles er i endring, slik som med monoftongeringen av diftongen /œʊ/ og sammenfallet av kj-lyden og sj-lyden. Derfor vil det være interessant med en ny undersøkelse om 20-30 år, for igjen å vurdere språkutviklingen på Sand. Selv om det er sannsynlig at differensiasjon er borte i rotstavelsen av ord, var det ikke nok belegg i mitt datamateriale til å bekrefte dette, og det var dessuten mangelfullt tallgrunnlag rundt bøyingen av ja-verbene. Dette kunne gjerne også ha blitt undersøkt nærmere. I mitt forskningsarbeid har jeg heller ikke undersøkt ordtilfanget på Sand, så det kunne også ha vært interessant å følge opp den forskningen Sandvik gjorde rundt dette i 1979. Jeg har ellers ikke gått inn på språkholdning i noen grad, så en kvalitativ undersøkelse av språkbrukernes oppfatninger av eget språk ville ha vært et svært interessant forskningsområde.

LITTERATUR

- Aasen, K.N. (2011). *Stavanger-dialekten 30 år etter. Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Stavanger* (Masteroppgave i nordisk språk, Universitetet i Bergen). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Akselberg, G. (1999). Prosjektet Talemålsendring i Noreg (TEIN) – form og innhald. I *Målbryting* 2, s. 8-14. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Akselberg, G. (2002). Gransking av regionaltalemål i Noreg – Bakgrunn og særtrekk. I *Nordica Bergensia* 28, s. 3-33.
- Akselberg, G. (2008a). Talevariasjon, register og medvit. I Akselberg, G., Mæhlum, B., Røynealand, U. & Sandøy, H. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk* (2. utg., s. 127-147). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Akselberg, G. (2008b). Talevariasjon i Noreg. I Akselberg, G., Mæhlum, B., Røynealand, U. & Sandøy, H. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk* (2. utg., s. 149-166). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Akselberg, G. & Mæhlum, B. (2008). Sosiolingvistisk metode. I Akselberg, G., Mæhlum, B., Røynealand, U. & Sandøy, H. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk* (2. utg., s. 73-87). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Akselberg, G. (2009). Er det fruktbart å applisere termen standardspråk på norske talemålstilhøve? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 27, 67-79. Oslo: Novus forlag.
- Andersen, P.T. (2001). *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bucholtz, M. (1999). Why be normal? Language and identity practices in a community of nerd girls. I *Language in Society* 28(2), s. 203-223.
- Christiansen, H. (1933). *Gimsøy-målet: fonologi og orddannelse* (Doktoravhandling, Universitetet i Oslo). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Christiansen, H. (1946-48). *Norske dialekter I-III. Innføring i almen norsk fonologi og dialektologi; Fra indoeuropéisk til norske dialekter; De viktigste målmerker og deres råderom*. Oslo: Tanum.
- Gabrielsen, F. (1984). *Eg eller je? Ei sosiolingvistisk gransking av yngre mål i Stavanger*. Oslo: Novus forlag.
- Hanssen, E. (1978). *Oslomål: prosjektbeskrivelse og syntaktisk analyse av Oslomål med henblikk på sosiale skilnader*. Oslo: Novus forlag.

- Hannaas, J. (1999). *En sosiolingvistisk studie av kj- og sj-realiseringsen blant ungdommer i Bergen* (Upublisert hovedoppgave i nordisk). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Hanssen, E. (2010). *Dialekter i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hertzberg, F. & Hovdhaugen, E. (1980). Noen retninger i norsk språkvitenskap 1800-1850. I *Maal og Minne* 1980, s. 13-35.
- Hildremyr, H. (2006). *Dialekten i Brattvågen og på Hildre – 23 år etter. Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgranskning av talemålet i to sunnmørsbygder* (Masteroppgave i nordisk, Universitetet i Bergen). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Holme, I.M. & Solvang, B.K. (1996). *Metodevalg og metodebruk* (3. utg.). Oslo: TANO.
- Høibo, R. (1987). *Ulla-Førre: Norges største vasskraftprosjekt*. Stavanger: Dreyer bok.
- Høibo, R. (1993). *Soga om Sand*. Sand: Suldal kommune.
- Hårstad, S. & Opsahl, T. (2013). *Språk i byen. Utviklingslinjer i urbane språkmiljøer i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jensøn, C. (1996). *Den norske Dictionarium eller Glosebog*. Askvoll: Askvoll kommune.
- Kerswill, P. & Trudgill, P. (2005). The birth of new dialects. I P. Kerswill, P. Auer og F. Hinskens (red.), *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*, 196-220. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klungtveit, E.A. (2014). *Segmentasjon og differensiasjon i saudadialekten: språktrekk på retrett?* (Upublisert fordypningsoppgave i nordisk). Stavanger: Universitetet i Stavanger.
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (2001). *Principles of Linguistic Change. Social Factors*. Oxford: Blackwell.
- Labov, W. (2006). *The Social Stratification of English in New York City* (2. utg.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Larsen, A.B. (1917). Naboopposition – knot. I *Maal og Minne* 1917, s. 34-46.
- Meland, E.A. (1984). *Kraftutbygging og sysselsetting: eksemplet Ulla-Førre i Suldal*. Stavanger: Universitetsforlaget.
- Mæhlum, B. (1992). *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus Forlag.
- Mæhlum, B. (1996a). Norsk og nordisk sosiolingvistikk. En historisk oversikt. I C. Henriksen, E. Hovdhaugen, F. Karlsson og B. Sigurd (red.) *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden: Papers from the Conference on the History of Linguistics in the Nordic Countries, Oslo, november 20 22, 1994*. Oslo: Novus.

- Mæhlum, B. (1996b). Opposisjonsinnlegg ved Gunnstein Akselbergs disputas. I *Maal og Minne* 1996, s. 170-183.
- Mæhlum, B. (2007). *Konfrontasjoner. Når språk møtes*. Oslo: Novus forlag.
- Mæhlum, B. (2008). Språk og identitet. I Akselberg, G., Mæhlum, B., Røyneland, U. & Sandøy, H. *Språkmøte. Innføring i sociolingvistik* (2. utg., s. 105-126). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Mæhlum, B. (2009). Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 27, 7-26. Oslo: Novus forlag.
- Neteland, R. (2013). Saudamålet i 1981. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 31 (2), s. 247-282. Oslo: Novus forlag.
- Neteland, R. (2014). *Koinéforming av industristedtalemål: en sociolingvistisk studie av språkutviklingen i Sauda og Årdal de siste hundre årene* (Doktoravhandling, Universitetet i Bergen). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Olimstad, I. (2009). *Soga om Ryfylke Arbeidsskule. Ryfylke heimeyrkeskule, Sand yrkesskule, Suldal vidaregåande skule. 1922-1999*. Sauda: Sauda vidaregåande skule.
- Omdal, H. (1967). Noen karakteriserende trekk ved det høgere talemålet i Stavanger – jamført med folkemålet. *Maal og minne* 1967, s. 79-100.
- Omdal, H. (1977). Høyanger – en ny dialekt. I *Språklig Samling* 1, s. 7-9.
- Papazian, E. (2007). Indre og ytre årsaker til språkendring: ei drøfting. I Akselberg, G. & Myking, J. *Å sjå samfunnet gjennom språket. Heidersskrift til Helge Sandøy på 60-årsdagen 14.06.2007*, s. 161-168. Oslo: Novus forlag.
- Rekdal, O. (1971). *Modifisert dialekt. En undersøkelse av to språkvarianter hos innflyttere i Oslo* (Upublisert hovedoppgave i norsk). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Røyneland, U. (2005). Dialektnivellering, ungdom og identitet: ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset. I *Acta Humaniora* 231. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Røyneland, U. (2008). Språk og dialekt. I Akselberg, G., Mæhlum, B., Røyneland, U. & Sandøy, H. *Språkmøte. Innføring i sociolingvistik* (2. utg., s. 15-34). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Sandvik, O.H. (1979). *Talemål i Rogaland: i går, i dag og i morgon: om uttale, bøyning og ordtilfang i Rogalands-målet*. Stavanger: Rogalandsforskning.
- Sandvik, S. (1991). *Suldalsmålet: mållæra, ord og vendingar*. Bergen: Norsk Bokreidingslag.
- Sandøy, H. (1983). Kort orientering om prosjektet «Talemål hos ungdom i Bergen». I *Talemål i Bergen 1*, s. 1-4. Bergen: Universitetet i Bergen.

- Sandøy, H. (1996). *Talemål*. Oslo: Novus.
- Sandøy, H. (2008a). Språkendring. I Akselberg, G., Mæhlum, B., Røyneland, U. & Sandøy, H. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik* (2. utg., s. 195-219). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Sandøy, H. (2008b). Kontakt og spreining. I Akselberg, G., Mæhlum, B., Røyneland, U. & Sandøy, H. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik* (2. utg., s. 221-240). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Sandøy, H. (2009). Standardtalemål? Ja, men...! Ein definisjon og ei drøfting av begrepet. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 27, s. 27-47. Oslo: Novus forlag.
- Schilling, N. (2013). *Sociolinguistic Fieldwork*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skjekkeland, M. (2005). *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skjekkeland, M. (2009). *Språk og samfunn i endring. Ein studie av tilhøvet mellom lokal identitet og talemålsutvikling*. Oslo: Novus forlag.
- Skolseg, E. (1994). *Romeriksdialektens levevilkår i skyggen av Oslo* (Upublisert hovedoppgave i nordisk). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Skramstad, T. (1999). Språkkontakt i Osloregionen. En undersøkelse av språk og normer hos ungdommer på Hadeland. I *Språklig Samling* 1, s. 10-15.
- Solheim, R. (2006). *Språket i smeltegryta. Sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger* (Doktoravhandling, NTNU). Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Det historisk-filosofiske fakultet.
- Steinsholt, A. (1964). Målbryting i Hedrum. I *Skrifter frå Norsk Målførearkiv* 19. Oslo: Universitetsforlaget.
- Steinsholt, A. (1972). Målbryting i Hedrum 30 år etter. I *Skrifter frå Norsk Målførearkiv* 26. Oslo: Universitetsforlag.
- Særheim, I. (2007). *Stadnamn i Rogaland*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thorsen, T. (2014). Soga om Sand realskule (1939-1973). *Gamalt frå Suldal*, 16, 4-39. Suldal Sogelag.
- Thorson, P. (1929). *Målet i Nordaust-Ryfylke: umrit av ljodlæra*. Oslo: Aschehoug.
- Thorson, P. (1930). *Ryfylke-målet: eit umrit av ljod- og formlæra*. Oslo: Norli.
- Tjeltveit, N. (1994). *Etterkrigs-Ryfylke: 50 år i forandring*. Sand: Ryfylkemuseet.
- Trudgill, P. (1986). *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell.

- Trudgill, P. (2011). *Sociolinguistic Typology: Social Determinants of Linguistic Complexity*. Oxford: Oxford University Press.
- Veka, O. (1971). *Noko om stadnamn frå Sand i Ryfylke* (Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo). Oslo: O. Veka.

NETTRESSURSER:

- Aasentunet. (2013a). *1646 Den Norske Dictionarium eller Glosebog. Fortale*. Hentet 29. desember 2016, fra http://www.aasentunet.no/iaa/no/sprak/historiske_tekstar/1646-1800/1646+Den+Norske+Dictionarium+eller+Glosebog.+Fortale.b7C_wJrKZD.ips.
- Aasentunet. (2013b). *Norsk Grammatikk (1864)*. Hentet 29. desember, fra <http://www.aasentunet.no/?module=Articles;action=Article.publicOpen;id=4436>.
- Bokmålsordboka og nynorskordboka. (2017). Hentet 16. april 2017, fra <http://ordbok.uib.no/>.
- Grepstad, O. (2015). *Språkfakta 2015. Ei forteljing om språk i Noreg og verda gjennom 850 tabellar*. Hentet 7. mars 2016, fra http://www.aasentunet.no/iaa/no/sprakfakta_2015/.
- Norgeskart. (2016). Hentet 8. januar 2016, fra <http://norgeskart.no/#5/378604/7226208>.
- Norgeskart. (2017a). Hentet 9. april 2017, fra <http://norgeskart.no/#!?project=seeiendom&layers=1002,1014&zoom=13&lat=6625021.51&lon=8007.64>.
- Norgeskart. (2017b). Hentet 9. april 2017, fra <https://www.norgeskart.no/#!?project=seeiendom&layers=1002,1013,1012&zoom=14 &lat=6626153.37&lon=6480.42>.
- Pontoppidan, E. (1749). *Glossarium Norvagicum*. Hentet 29. desember 2016, fra <http://runeberg.org/glossnor/>.
- SSB. (2015a). *06913: Folkemengde 1. januar og endringer i kalenderåret (K)*. Hentet 10. januar 2016, fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveselections.asp>
- SSB. (2015b). *Folkemengde, etter grunnkrets (1999-2015)*. Hentet 10. januar 2016, fra <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommunetall/grunnkretstabeller>.
- Suldal kommune. (2013). Hentet 7. mars 2016, fra <https://www.suldal.kommune.no/tenester/naring/>.
- Suldal kommune. (2015). Hentet 20. januar 2016, fra <https://www.suldal.kommune.no/om-suldal/>
- Suldal kommune. (2016). Hentet 13. februar 2016, fra <https://www.suldal.kommune.no/tenester/oppvekst/skular/>
- Universitetet i Bergen. (2013). *Språkutvikling på industristader*. Hentet 5. januar 2016, fra

<http://www.uib.no/fg/forse/23750/sprakutvikling-pa-induistrider>.

VEDLEGG 1

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

Dette prosjektet er en del av masterstudiet mitt ved Universitetet i Stavanger, Institutt for kultur- og språkvitenskap. Formålet med studien er å få innsikt i språkutviklingen på Sand i Suldal de siste tiårene. I denne anledning søker jeg personer fra Sand, i alderen 16 år og oppover, som passer til disse kriteriene:

1. Personen har bodd på Sand i Suldal hele livet, uten større opphold.
2. Personen har minst én forelder som er født og oppvokst på Sand i Suldal.

Dersom du samtykker til å delta i denne studien, ønsker jeg å ha en samtale med deg. Denne samtalen blir tatt opp med lydopptaker, og vil bestå av to deler. I den første delen vil jeg bare snakke med deg om ulike emner, slik som oppvekst, fritidsinteresser, utdanning og arbeid. I den andre delen vil jeg vise deg en del bilder som du skal snakke ut fra.

Det er viktig å påpeke at alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt, og det er i utgangspunktet bare jeg og min veileder som skal ha tilgang til dem. Du skal heller ikke kunne gjenkjennes i den skriftlige masteroppgaven. I behandlingen av lydopptakene vil materialet bli gjort om til tall og videre brukes i statistikk. Lydopptakene og personopplysninger vil bli lagret separat, for å sikre konfidensialitet. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Det er fullstendig frivillig å delta i dette prosjektet, og du kan når som helst trekke deg uten begrunnelse fram til prosjektet avsluttes i juni 2017. Dersom du velger å trekke deg, vil lydopptaket og eventuelle andre opplysninger bli slettet.

Hvis du har noen spørsmål til prosjektet, kan du svært gjerne kontakte meg eller veilederen min på telefon eller e-post.

Med vennlig hilsen

Even André Klungtveit (masterstudent)

Tlf.: 934 01 973

E-post: ea.klungtveit@stud.uis.no

Inge Særheim (professor/veileder)

Tlf.: 51 83 10 18

E-post: inge.sarheim@uis.no

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet, og er villig til å delta.

Dato: Underskrift:

Underskrift foresatte (hvis under 18 år):

VEDLEGG 2

Spørreskjema - Ungdom

Dette skjemaet er delt i to deler. I den første delen vil jeg ha noen bakgrunnsopplysninger om deg, og i den andre ønsker jeg noen opplysninger om bakgrunnen til foreldrene dine. For å sikre anonymitet, vil disse opplysningene og lydopptaket bli lagret adskilt.

1. Din bakgrunn

1.1 Fødselsåret ditt: _____

1.2 Kjønn:

Mann

Kvinne

1.3 I hvilket område av Sand vokste du opp? _____

1.4 Din høyeste utdanning er:

Grunnskole (9 år)

Videregående skole (1-3 år)

Høgskole/universitet (1-5 år)

1.5 Hvilket utdanningsprogram studerer du/ønsker du å studere?

1.6 Hva er det du ønsker å jobbe med i framtiden? Hvilket yrke?

Vet ikke

2. Dine foreldres bakgrunn

2.1. Mor

Fra Sand

Hvilket område? _____

Fra et annet sted enn Sand

Hvor? _____

Hvilket yrke har/hadde hun? _____

Hva er/var hennes høyeste utdanning?

Grunnskole (9 år)

Videregående skole (1-3 år)

Høgskole/universitet (1-5 år)

2.2. Far

Fra Sand

Hvilket område? _____

Fra et annet sted enn Sand

Hvor? _____

Hvilket yrke har/hadde han? _____

Hva er/var hans høyeste utdanning?

Grunnskole (9 år)

Videregående skole (1-3 år)

Høgskole/universitet (1-5 år)

VEDLEGG 3

Spørreskjema - Voksne

Dette skjemaet er delt i to deler. I den første delen vil jeg ha noen bakgrunnsopplysninger om deg, og i den andre ønsker jeg noen opplysninger om bakgrunnen til foreldrene dine. For å sikre anonymitet, vil disse opplysningene og lydopptaket bli lagret adskilt.

1. Din bakgrunn

1.1 Fødselsåret ditt: _____

1.2 Kjønn:

Mann

Kvinne

1.3 I hvilket område av Sand vokste du opp? _____

1.4 Din høyeste utdanning er:

Grunnskole (9 år)

Videregående skole (1-3 år)

Høgskole/universitet (1-5 år)

1.5 Det nåværende yrket ditt er: _____

1.6 Har du jobbet innen andre yrker før? I så fall, hvilke?

2. Dine foreldres bakgrunn

2.1. Mor

Fra Sand

Hvilket område? _____

Fra et annet sted enn Sand

Hvor? _____

Hvilket yrke har/hadde hun? _____

Hva er/var hennes høyeste utdanning?

Grunnskole (9 år)

Videregående skole (1-3 år)

Høgskole/universitet (1-5 år)

2.2. Far

Fra Sand

Hvilket område? _____

Fra et annet sted enn Sand

Hvor? _____

Hvilket yrke har/hadde han? _____

Hva er/var hans høyeste utdanning?

Grunnskole (9 år)

Videregående skole (1-3 år)

Høgskole/universitet (1-5 år)

VEDLEGG 4

Samtaleguide

1. **Miljø:** Hvordan er det å bo på Sand?
 - a. Hva synes du er positivt?
 - b. Hva synes du er negativt?
 - c. Savner du noe?

2. **Broen:** Hva synes du om den nye broen over Sandsfjorden?
 - a. Var det bedre før?
 - b. Hvilke konsekvenser kan det få for Sand?

3. **Oppvekst:** Hvordan har det vært å vokse opp her?
 - a. Hva lekte du med da du var liten?
 - b. Hva har forandret seg på Sand siden du var barn?

4. **Fritid:**
 - a. Hva gjør du på fritiden din?
 - b. Har du noen skjulte talenter?

5. **Film/litteratur:**
 - a. Hva er favorittfilmen/-boken din? Hva heter den siste filmen/boken du så?
 - b. Hva handler den om?

6. **Arbeid** (voksne)
 - a. Hva jobber du med? Hva har du jobbet med?
 - b. Hvordan trives du i jobben din?
 - c. Hva går jobben ut på? Hvilke arbeidsoppgaver?
 - d. Hvilke arbeidsoppgaver liker du best/minst?

7. **Utdanning** (ungdom)
 - a. Hvilken utdanning tar du?

- b. Hvordan trives du på skolen her?
 - c. Hvilke fag liker du best/minst? Hvorfor?
 - d. Hvilke planer har du for framtiden? Hva er «den store drømmen»?
8. **Årstider:** Hvilke årstider liker du best og minst? Hvorfor?
9. **Uvær:** Hva er det verste uværet du har opplevd?
- a. Hvordan var det?
 - b. Gjorde det mye skade?
 - c. Hvor var du under dette uværet?
 - d. Hvor lenge er det siden dette skjedde?
 - e. Synes du været har endret seg de siste årene? Hvordan?
10. **Lykke:** Husker du en gang du ble skikkelig glad/overrasket for noe?
- a. Hvordan var dette? Kan du fortelle meg litt om dette?
11. **Reise:** Har du vært ute og reist i nyere tid?
- a. Hvor var du?
 - b. Når var dette?
 - c. Hva opplevde du?

VEDLEGG 5

Bilde 1

Bilde 2

Bilde 3

Bilde 4

Bilde 5

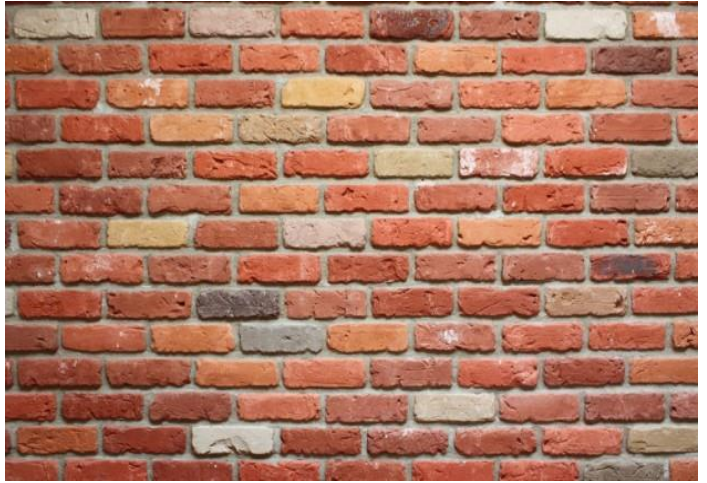
Bilde 6

Bilde 7

Bilde 8

Bilde 9

Bilde 10

Bilde 11

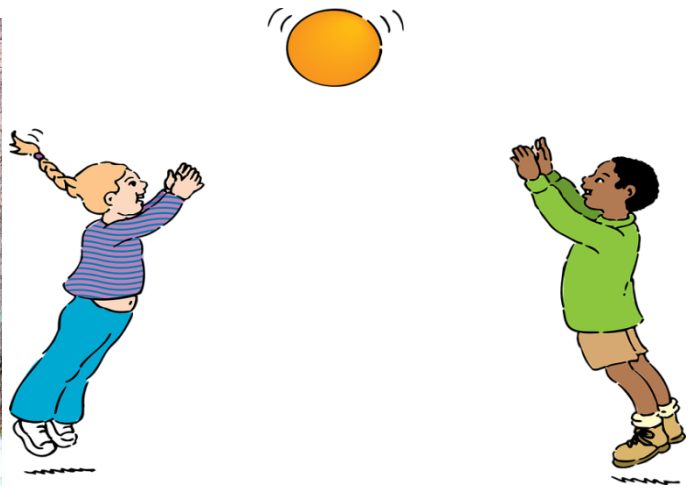
Bilde 12

Bilde 13

Bilde 14

Bilde 15

Bilde 16

Bilde 17

Bilde 18

Bilde 19

Bilde 20

Bilde 21

Bilde 22

Bilde 23

Bilde 24

Bilde 25

VEDLEGG 6

Bildetest – Avkrysningskjema

Informantkode: ABC123

Bilde	Variabel	Tradisjonell variant	Yngre variant	Evt. andre varianter
Bilde 1	V1	haust	høst	
Bilde 2	V2	kjino	sjino	
Bilde 3	V3	stokkjen	stokken	
Bilde 4	V2	kjole	sjole	
Bilde 5	V3	sekkjen	sekken	
Bilde 5	V3	bakkjen	bakken	
Bilde 6	V5	brydlaup/ brødlaup	bryllup/brøllup	
Bilde 7	V1	graut	grøt	
Bilde 8	V4	veggjen	veggen	
Bilde 9	V1	laus	løs	
Bilde 10	V7	sauedn	sauene	
Bilde 10	V5	fjedle	fjelle	
Bilde 11	V6	badn	barn	
Bilde 12	V4	leggjen	leggen	
Bilde 13	V6	bjødn	bjørn	
Bilde 14	V9	kasta	kaste	
Bilde 15	V8	jentedn	jentene	
Bilde 16	V9	samla	samle	
Bilde 17	V10	valde	velgte	
Bilde 17	V11	valt	velgt	
Bilde 18	V12	kjeme	komme	
Bilde 19	V10	talde	telde	
Bilde 19	V11	talt	telt	

Bilde 20	V7	hestadn	hestane	
Bilde 21	V13	ferjå	ferjo/ferja/ferjen	
Bilde 22	V12	seve	sove	
Bilde 23	V7	knivadn	knivane	
Bilde 24	V13	jentå	jento/jenta/jenten	
Bilde 25	V8	skåledn	skålene	

VEDLEGG 7

Oversikt – Variabler m/fargekode

Variabelnummer	Variabelnavn	Forklaring	Fargekode
V1	haust	Monoftongering av diftongen /œu/	Mørkeblå
V2	kino	Sammenfall av kj-lyd og sj-lyd i framlyd	Lyseblå
V3	stokkjen	Avpalatalisering av velaren /k/ i innlyd	Mørkegrønn
V4	veggjen	Avpalatalisering av velaren /g/ i innlyd	Lysegrønn
V5	fjedle	Realisering av norrøn ll	Gul
V6	badn	Realisering av norrøn rn i rotstavelse	Oransje
V7	knivadn	Hankjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	Rød
V8	skåledn	Hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	Mørkerød
V9	kasta	A-verb, endelse i presens	Lilla
V10	talde	Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i preteritum	Brun
V11	talt	Ja-verb, vokalkvalitet i innlyd i perfektum partisipp	Gull
V12	kjeme	Sterke verb, vokalkvalitet i innlyd i presens	Lakserosa
V13	ferjå	Hunkjønn, endelse i bestemt form entall	Blågrå

VEDLEGG 8

Transkripsjon av samtale

Intervjuer:

Kva synest du er positivt med å bu på Sand?

Informant:

eh... eg syns jo det e veldi /fɛkt/... det e jo sånn... liksom når eg /tenkə/ på «sann» så /tenkə/ eg jo det e veldi mången i familien min... så bur he (ufullst.)... så bur der å... det e veldi fin plass å kamma på å... veldi roligt å... masse /fɛkə/ fålk... eh...

å... ja eg syns det e veldi koseligt eg...

Intervjuer:

Kva er skilnadene mellom å bu i by og på Sand, tenkjer du?

Informant:

eg /tenkə/ at du /fɛnə/ jo /na:boanə/ dine fårresempele... det e veldi få fålk så /alə/ /fɛnə/ /alə/ eh... åsså e det små skule... elle små sk (ufullstendig)... æin liten skule (latter)... ehm...

ka andre ting... eh... eg /kəmə/ /fə/ på nåke

Intervjuer:

Kva kan vere negativt med å bu på Sand då?

Informant:

eh... når /alə/ /fɛnə/ /alə/ så vett /alə/ ting om kvarandre... eh... så åfta kan vara litt domt fardi fålk... liksom /snakə/ om kvarandre å sånne ting... både positivt å negativt då selføgeli

det e veldi domt... eh... åsså e det mindre fritisaktiviteter færre eksempel færre åsså atte... eg jekk på dans færre eksempel når eg va mindre... eh... å eg likte det veldi gått... men så va det ingen andre så ville så då... kunne di /fə/ starta åpp det

ehm... å det e færre eksempel isje /hombal/ elle sånne ting heller så... det syns eg e veldi domt

Intervjuer:

Kva gjer ein når ein skal finne på noko?

Informant:

eh... det e veldi /mɔŋə/ så e sånn ja då går me i /bɪŋŋ/ å spele /futbal/... elle så e me bare i /gɑ:tə/ eller... på kulturhuset eller ser en... ser på /fi:nu/ eller... sånne ting

VEDLEGG 9

Avkryssningsskjema - Samtale

Informantkode: ABC123

Variabel	Antall tradisjonelle varianter	Antall yngre varianter	Totalt antall belegg	Total yngre varianter i %
V01				
V02				
V03				
V04				
V05				
V06				
V07				
V08				
V09				
V10				
V11				
V12				
V13				

VEDLEGG 10

Statistikk for alle informantene

Samtalen

Informant	Aldersgr.	Kjønn	Variabel	Trad. former	Yngre former	Belegg totalt	Yngre former i %
Inf. 1	Ungdom	G	V1	8	2	10	20
Inf. 1	Ungdom	G	V2	21	7	28	25
Inf. 1	Ungdom	G	V3	0	8	8	100
Inf. 1	Ungdom	G	V4	3	5	8	62,5
Inf. 1	Ungdom	G	V5	0	17	17	100
Inf. 1	Ungdom	G	V6	0	0	0	-
Inf. 1	Ungdom	G	V7	0	3	3	100
Inf. 1	Ungdom	G	V8	0	2	2	100
Inf. 1	Ungdom	G	V9	1	6	7	85,7
Inf. 1	Ungdom	G	V10	0	1	1	100
Inf. 1	Ungdom	G	V11	0	0	0	-
Inf. 1	Ungdom	G	V12	1	5	6	83,3
Inf. 1	Ungdom	G	V13	19	0	19	0
Inf. 2	Ungdom	G	V1	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V2	0	27	27	100
Inf. 2	Ungdom	G	V3	0	4	4	100
Inf. 2	Ungdom	G	V4	0	5	5	100
Inf. 2	Ungdom	G	V5	0	8	8	100
Inf. 2	Ungdom	G	V6	0	1	1	100
Inf. 2	Ungdom	G	V7	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V8	0	1	1	100
Inf. 2	Ungdom	G	V9	0	4	4	100
Inf. 2	Ungdom	G	V10	0	0	0	-
Inf. 2	Ungdom	G	V11	0	0	0	-
Inf. 2	Ungdom	G	V12	0	5	5	100
Inf. 2	Ungdom	G	V13	3	0	3	0
Inf. 3	Ungdom	G	V1	5	0	5	0
Inf. 3	Ungdom	G	V2	0	17	17	100
Inf. 3	Ungdom	G	V3	0	3	3	100
Inf. 3	Ungdom	G	V4	0	8	8	100
Inf. 3	Ungdom	G	V5	0	8	8	100
Inf. 3	Ungdom	G	V6	0	0	0	-
Inf. 3	Ungdom	G	V7	0	8	8	100
Inf. 3	Ungdom	G	V8	0	1	1	100
Inf. 3	Ungdom	G	V9	0	7	7	100
Inf. 3	Ungdom	G	V10	0	0	0	-
Inf. 3	Ungdom	G	V11	0	0	0	-
Inf. 3	Ungdom	G	V12	0	3	3	100
Inf. 3	Ungdom	G	V13	3	0	3	0
Inf. 4	Ungdom	J	V1	2	2	4	50
Inf. 4	Ungdom	J	V2	10	17	27	62,96
Inf. 4	Ungdom	J	V3	0	13	13	100
Inf. 4	Ungdom	J	V4	0	6	6	100
Inf. 4	Ungdom	J	V5	1	9	10	90

Inf. 4	Ungdom	J	V6	0	0	0	-
Inf. 4	Ungdom	J	V7	0	5	5	100
Inf. 4	Ungdom	J	V8	0	0	0	-
Inf. 4	Ungdom	J	V9	0	5	5	100
Inf. 4	Ungdom	J	V10	0	0	0	-
Inf. 4	Ungdom	J	V11	0	0	0	-
Inf. 4	Ungdom	J	V12	1	2	3	66,7
Inf. 4	Ungdom	J	V13	6	0	6	0
Inf. 5	Ungdom	J	V1	0	2	2	100
Inf. 5	Ungdom	J	V2	10	17	27	63
Inf. 5	Ungdom	J	V3	0	6	6	100
Inf. 5	Ungdom	J	V4	0	4	4	100
Inf. 5	Ungdom	J	V5	0	12	12	100
Inf. 5	Ungdom	J	V6	0	0	0	-
Inf. 5	Ungdom	J	V7	0	1	1	100
Inf. 5	Ungdom	J	V8	0	0	0	-
Inf. 5	Ungdom	J	V9	0	5	5	100
Inf. 5	Ungdom	J	V10	0	0	0	-
Inf. 5	Ungdom	J	V11	0	0	0	-
Inf. 5	Ungdom	J	V12	0	1	1	100
Inf. 5	Ungdom	J	V13	6	0	6	0
Inf. 6	Ungdom	J	V1	0	1	1	100
Inf. 6	Ungdom	J	V2	1	19	20	95
Inf. 6	Ungdom	J	V3	0	9	9	100
Inf. 6	Ungdom	J	V4	0	13	13	100
Inf. 6	Ungdom	J	V5	0	10	10	100
Inf. 6	Ungdom	J	V6	0	0	0	-
Inf. 6	Ungdom	J	V7	0	4	4	100
Inf. 6	Ungdom	J	V8	0	1	1	100
Inf. 6	Ungdom	J	V9	0	15	15	100
Inf. 6	Ungdom	J	V10	0	0	0	-
Inf. 6	Ungdom	J	V11	0	0	0	-
Inf. 6	Ungdom	J	V12	0	7	7	100
Inf. 6	Ungdom	J	V13	9	0	9	0
Inf. 7	Voksne	G	V1	4	0	4	0
Inf. 7	Voksne	G	V2	25	0	25	0
Inf. 7	Voksne	G	V3	0	4	4	100
Inf. 7	Voksne	G	V4	2	12	14	85,7
Inf. 7	Voksne	G	V5	4	3	7	42,9
Inf. 7	Voksne	G	V6	1	0	1	0
Inf. 7	Voksne	G	V7	1	4	5	80
Inf. 7	Voksne	G	V8	0	3	3	100
Inf. 7	Voksne	G	V9	7	1	8	12,5
Inf. 7	Voksne	G	V10	0	0	0	-
Inf. 7	Voksne	G	V11	0	0	0	-
Inf. 7	Voksne	G	V12	1	1	2	50
Inf. 7	Voksne	G	V13	6	0	6	0
Inf. 8	Voksne	G	V1	5	1	6	16,7
Inf. 8	Voksne	G	V2	27	0	27	0
Inf. 8	Voksne	G	V3	0	19	19	100
Inf. 8	Voksne	G	V4	0	18	18	100
Inf. 8	Voksne	G	V5	2	10	12	83,3
Inf. 8	Voksne	G	V6	0	0	0	-

Inf. 8	Voksne	G	V7	0	19	19	100
Inf. 8	Voksne	G	V8	0	2	2	100
Inf. 8	Voksne	G	V9	4	2	6	33,3
Inf. 8	Voksne	G	V10	0	0	0	-
Inf. 8	Voksne	G	V11	0	0	0	-
Inf. 8	Voksne	G	V12	0	3	3	100
Inf. 8	Voksne	G	V13	18	0	18	0
Inf. 9	Voksne	J	V1	0	0	0	-
Inf. 9	Voksne	J	V2	20	6	26	23,1
Inf. 9	Voksne	J	V3	0	9	9	100
Inf. 9	Voksne	J	V4	0	12	12	100
Inf. 9	Voksne	J	V5	0	14	14	100
Inf. 9	Voksne	J	V6	0	0	0	-
Inf. 9	Voksne	J	V7	0	11	11	100
Inf. 9	Voksne	J	V8	0	3	3	100
Inf. 9	Voksne	J	V9	0	11	11	100
Inf. 9	Voksne	J	V10	0	1	1	100
Inf. 9	Voksne	J	V11	0	0	0	-
Inf. 9	Voksne	J	V12	0	7	7	100
Inf. 9	Voksne	J	V13	6	0	6	0
Inf. 10	Voksne	J	V1	0	1	1	100
Inf. 10	Voksne	J	V2	36	9	45	20
Inf. 10	Voksne	J	V3	0	13	13	100
Inf. 10	Voksne	J	V4	0	14	14	100
Inf. 10	Voksne	J	V5	0	18	18	100
Inf. 10	Voksne	J	V6	0	0	0	-
Inf. 10	Voksne	J	V7	0	16	16	100
Inf. 10	Voksne	J	V8	0	2	2	100
Inf. 10	Voksne	J	V9	9	8	17	47,1
Inf. 10	Voksne	J	V10	0	0	0	-
Inf. 10	Voksne	J	V11	0	0	0	-
Inf. 10	Voksne	J	V12	5	4	9	44,4
Inf. 10	Voksne	J	V13	11	0	11	0

Bildetesten

Informant	Aldersgr.	Kjønn	Variabel	Trad. former	Yngre former	Belegg totalt	Yngre former i %
Inf. 1	Ungdom	G	V1	3	0	3	0
Inf. 1	Ungdom	G	V2	2	0	2	0
Inf. 1	Ungdom	G	V3	0	3	3	100
Inf. 1	Ungdom	G	V4	0	2	2	100
Inf. 1	Ungdom	G	V5	2	0	2	0
Inf. 1	Ungdom	G	V6	1	1	2	50
Inf. 1	Ungdom	G	V7	1	2	3	66,7
Inf. 1	Ungdom	G	V8	0	2	2	100
Inf. 1	Ungdom	G	V9	0	2	2	100
Inf. 1	Ungdom	G	V10	1	1	2	50
Inf. 1	Ungdom	G	V11	1	1	2	50
Inf. 1	Ungdom	G	V12	2	0	2	0
Inf. 1	Ungdom	G	V13	2	0	2	0

Inf. 2	Ungdom	G	V1	2	1	3	33,3
Inf. 2	Ungdom	G	V2	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V3	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V4	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V5	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V6	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V7	0	3	3	100
Inf. 2	Ungdom	G	V8	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V9	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V10	1	1	2	50
Inf. 2	Ungdom	G	V11	1	1	2	50
Inf. 2	Ungdom	G	V12	0	2	2	100
Inf. 2	Ungdom	G	V13	2	0	2	0
Inf. 3	Ungdom	G	V1	3	0	3	0
Inf. 3	Ungdom	G	V2	0	2	2	100
Inf. 3	Ungdom	G	V3	0	3	3	100
Inf. 3	Ungdom	G	V4	0	2	2	100
Inf. 3	Ungdom	G	V5	0	2	2	100
Inf. 3	Ungdom	G	V6	0	2	2	100
Inf. 3	Ungdom	G	V7	0	3	3	100
Inf. 3	Ungdom	G	V8	0	2	2	100
Inf. 3	Ungdom	G	V9	0	2	2	100
Inf. 3	Ungdom	G	V10	0	2	2	100
Inf. 3	Ungdom	G	V11	0	2	2	100
Inf. 3	Ungdom	G	V12	1	0	1	0
Inf. 3	Ungdom	G	V13	2	0	2	0
Inf. 4	Ungdom	J	V1	3	0	3	0
Inf. 4	Ungdom	J	V2	2	0	2	0
Inf. 4	Ungdom	J	V3	0	3	3	100
Inf. 4	Ungdom	J	V4	0	2	2	100
Inf. 4	Ungdom	J	V5	0	2	2	100
Inf. 4	Ungdom	J	V6	0	2	2	100
Inf. 4	Ungdom	J	V7	0	3	3	100
Inf. 4	Ungdom	J	V8	0	2	2	100
Inf. 4	Ungdom	J	V9	0	2	2	100
Inf. 4	Ungdom	J	V10	1	1	2	50
Inf. 4	Ungdom	J	V11	1	1	2	50
Inf. 4	Ungdom	J	V12	1	1	2	50
Inf. 4	Ungdom	J	V13	2	0	2	0
Inf. 5	Ungdom	J	V1	2	1	3	33,3
Inf. 5	Ungdom	J	V2	2	0	2	0
Inf. 5	Ungdom	J	V3	0	3	3	100
Inf. 5	Ungdom	J	V4	0	2	2	100
Inf. 5	Ungdom	J	V5	0	2	2	100
Inf. 5	Ungdom	J	V6	0	2	2	100
Inf. 5	Ungdom	J	V7	0	3	3	100
Inf. 5	Ungdom	J	V8	0	2	2	100
Inf. 5	Ungdom	J	V9	0	2	2	100
Inf. 5	Ungdom	J	V10	0	2	2	100
Inf. 5	Ungdom	J	V11	1	1	2	50
Inf. 5	Ungdom	J	V12	0	2	2	100
Inf. 5	Ungdom	J	V13	2	0	2	0
Inf. 6	Ungdom	J	V1	2	1	3	33,3

Inf. 6	Ungdom	J	V2	0	2	2	100
Inf. 6	Ungdom	J	V3	0	2	2	100
Inf. 6	Ungdom	J	V4	0	2	2	100
Inf. 6	Ungdom	J	V5	0	2	2	100
Inf. 6	Ungdom	J	V6	0	2	2	100
Inf. 6	Ungdom	J	V7	0	3	3	100
Inf. 6	Ungdom	J	V8	0	2	2	100
Inf. 6	Ungdom	J	V9	0	2	2	100
Inf. 6	Ungdom	J	V10	1	1	2	50
Inf. 6	Ungdom	J	V11	1	1	2	50
Inf. 6	Ungdom	J	V12	0	2	2	100
Inf. 6	Ungdom	J	V13	2	0	2	0
Inf. 7	Voksne	G	V1	3	0	3	0
Inf. 7	Voksne	G	V2	2	0	2	0
Inf. 7	Voksne	G	V3	0	3	3	100
Inf. 7	Voksne	G	V4	0	2	2	100
Inf. 7	Voksne	G	V5	1	1	2	50
Inf. 7	Voksne	G	V6	1	1	2	50
Inf. 7	Voksne	G	V7	0	3	3	100
Inf. 7	Voksne	G	V8	0	2	2	100
Inf. 7	Voksne	G	V9	0	2	2	100
Inf. 7	Voksne	G	V10	2	0	2	0
Inf. 7	Voksne	G	V11	1	1	2	50
Inf. 7	Voksne	G	V12	0	2	2	100
Inf. 7	Voksne	G	V13	2	0	2	0
Inf. 8	Voksne	G	V1	3	0	3	0
Inf. 8	Voksne	G	V2	2	0	2	0
Inf. 8	Voksne	G	V3	0	2	2	100
Inf. 8	Voksne	G	V4	0	2	2	100
Inf. 8	Voksne	G	V5	2	0	2	0
Inf. 8	Voksne	G	V6	1	1	2	50
Inf. 8	Voksne	G	V7	0	3	3	100
Inf. 8	Voksne	G	V8	0	2	2	100
Inf. 8	Voksne	G	V9	1	1	2	50
Inf. 8	Voksne	G	V10	1	1	2	50
Inf. 8	Voksne	G	V11	1	1	2	50
Inf. 8	Voksne	G	V12	2	0	2	0
Inf. 8	Voksne	G	V13	2	0	2	0
Inf. 9	Voksne	J	V1	3	0	3	0
Inf. 9	Voksne	J	V2	2	0	2	0
Inf. 9	Voksne	J	V3	0	3	3	100
Inf. 9	Voksne	J	V4	0	2	2	100
Inf. 9	Voksne	J	V5	1	1	2	50
Inf. 9	Voksne	J	V6	0	1	1	100
Inf. 9	Voksne	J	V7	0	3	3	100
Inf. 9	Voksne	J	V8	0	2	2	100
Inf. 9	Voksne	J	V9	0	2	2	100
Inf. 9	Voksne	J	V10	2	0	2	0
Inf. 9	Voksne	J	V11	0	1	1	100
Inf. 9	Voksne	J	V12	1	1	2	50
Inf. 9	Voksne	J	V13	2	0	2	0
Inf. 10	Voksne	J	V1	3	0	3	0
Inf. 10	Voksne	J	V2	2	0	2	0

Inf. 10	Voksne	J	V3	0	3	3	100
Inf. 10	Voksne	J	V4	0	2	2	100
Inf. 10	Voksne	J	V5	0	2	2	100
Inf. 10	Voksne	J	V6	0	2	2	100
Inf. 10	Voksne	J	V7	0	3	3	100
Inf. 10	Voksne	J	V8	0	2	2	100
Inf. 10	Voksne	J	V9	0	2	2	100
Inf. 10	Voksne	J	V10	2	0	2	0
Inf. 10	Voksne	J	V11	1	1	2	50
Inf. 10	Voksne	J	V12	2	0	2	0
Inf. 10	Voksne	J	V13	2	0	2	0

Inge Særheim
Institutt for kultur- og språkvitenskap Universitetet i Stavanger
Postboks 2557 Ullandhaug
4036 STAVANGER

Vår dato: 28.04.2016

Vår ref: 48095 / 3 / STM

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 28.03.2016. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 27.04.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

48095	<i>Sandsmålet «i morgon»: en sosiolingvistisk studie av talemålet på Sand i Suldal</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Stavanger, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Inge Særheim
Student	Even André Klungveit

Personvemombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstillende kravene i personopplysningsloven.

Personvemombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvemombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvemombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvemombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Kjersti Haugstvedt

Siri Tenden Myklebust

Kontaktperson: Siri Tenden Myklebust tlf: 55 58 22 68

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

SAMMENDRAG

Even André Klungtveit

Sandsmålet «i morgon»: en sosiolingvistisk studie av talemålet på Sand i Suldal

Denne masteravhandlingen er en sosiolingvistisk studie av talemålet på Sand i Suldal kommune, som i stor grad baserer seg på Olav Hetland Sandviks rapport, *Talemål i Rogaland - i går, i dag og i morgon: om uttale, bøyning og ordtilfang i Rogalands-målet*, fra 1979. Undersøkelsen er basert på opptak av kvantitative, sosiolingvistiske intervju og bildetester med til sammen ti informanter; seks ungdommer i alderen 16-19 år og fire voksne født på 1960- og 1970-tallet. I forskningsarbeidet var formålet å granske åtte fonologiske og fem morfologiske språklige variabler med hensyn til de sosiale variablene alder og kjønn. I tillegg ble det undersøkt hvilke indre og ytre faktorer som kunne ha påvirket endringsprosessen de siste 30-40 årene.

I kapittel 2 plasserer jeg Sand geografisk og gir en beskrivelse av de mest relevante sidene av samfunnsutviklingen på 1900-tallet. I tillegg beskriver jeg talemålet i Indre Ryfylke generelt, og på Sand spesielt, med tanke på fonologi og morfologi. I kapittel 3 gjør jeg rede for det faghistoriske bakteppet for avhandlingen, med særlig vekt på sosiolingvistisk forskning i Norge og tidligere forskning på det avgrensede dialektområdet. I kapittel 4 presenterer jeg den teoretiske rammen for avhandlingen, før jeg i kapittel 5 går nærmere inn på sosiolingvistisk metode og mine egne metodiske avgjørelser i forskningsarbeidet. I kapittel 6 presenterer jeg resultatene av innsamlingsarbeidet mitt, og i kapittel 7 drøfter jeg disse resultatene. I kapittel 8 oppsummerer jeg resultatet med utgangspunkt i forskningsspørsmålene og hypotesene mine, og kommer med noen forslag til videre forskning på området.

Resultatene viser blant annet at langt på veg de fleste språktrekkene i undersøkelsen har blitt utjamnet, slik at tradisjonelle former som palatalisering av velarer i innlyd, differensiasjon og segmentasjon nå er borte fra ungdomsmålet. Ett av de mest interessante funnene er dessuten at ungdommene har sammenfall mellom kj-lyden og sj-lyden i 70 % av tilfellene, noe som er en rask utvikling med tanke på at den voksne aldersgruppen bare brukte det i 12 % av tilfellene. Ungdomsmålet bærer preg av et enklere bøyningssystem i visse sterke verb og en tydeligere markering av presens i de svake a-verbene, og det viser seg også at det

er mindre språklig variasjon mellom kjønnene i ungdomsmålet på Sand enn det var i språket til de voksne. Ellers kan det se ut for at regionalisering har spilt en avgjørende rolle i språkutviklingen, slik at sandsmålet blir stadig likere andre sentrumsmål i regionen. Samtidig samsvarer de yngre formene i større grad med skriftspråket bokmål enn de gjør med nynorsk.